

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Г. В. Коваленко

О. С. Альбещенко

**ЕКОНОМІКА І БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК У
ТВАРИННИЦТВІ**

Опорний конспект лекцій

МИКОЛАЇВ

2016

УДК 338.43: 637.52
ББК 65:325.1
К91

Автори: Г. В. Коваленко, О.С. Альбещенко

Друкується за рішенням науково-методичної комісії факультету менеджменту Миколаївського національного аграрного університету від 21.12.2016 р., протокол № 4.

Рецензенти:

Т. Я. Іваненко – доцент кафедри управління інноваційною діяльністю підприємств, Миколаївський національний аграрний університет;
О. М. Дробітько – канд. с.-г. наук, Голова фермерського господарства «Олена» Братського району Миколаївської області.

Коваленко Г. В.

К91 Економіка і бухгалтерський облік у тваринництві : конспект лекцій / Г. В. Коваленко, О. С. Альбещенко. – Миколаїв : МНАУ, 2016. – 122 с.

У конспекті лекцій викладено питання визначення ресурсного потенціалу тваринництва, економіки виробництва тваринницької продукції, теоретичні основи бухгалтерського обліку. Рекомендовано здобувачам вищої освіти спеціальності 204 «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва» з використання знань з курсу «Економіка і бухгалтерський облік у тваринництві».

УДК 338.43: 637.52
ББК 65:325.1

© Миколаївський національний аграрний
університет, 2016
© Коваленко Г. В., Альбещенко О. С., 2016

Зміст

Передмова	4
Модуль 1. Ресурсний потенціал тваринництва та ефективність його використання	
1. Предмет, методи та задачі науки "Економіка і бухгалтерський облік в тваринництві	6
2. Земельні ресурси та їх використання в сільському господарстві	8
3. Трудові ресурси і продуктивність праці в тваринництві	12
4. Матеріальні ресурси сільського господарства	16
5. Інвестиції та їх ефективність	23
6. Ціноутворення і ціни на продукцію тваринництва	25
7. Розміщення, спеціалізація і концентрація сільгоспвиробництва, інтеграційні процеси	31
8. Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва	35
Модуль 2. Економіка виробництва продукції тваринництва	
9. Економіка виробництва продукції тваринництва	40
10. Економіка виробництва продукції скотарства	44
11. Економіка виробництва продукції свинарства	47
12. Економіка виробництва продукції вівчарства	48
13. Економіка виробництва продукції птахівництва	51
14. Економіка бджільництва	52
Модуль 3. Теоретичні основи бухгалтерського обліку	
15. Предмет і методи бухгалтерського обліку	55
16. Бухгалтерський баланс і система рахунків бухгалтерського обліку	59
17. Документи, облікові реєстри, форми бухгалтерського обліку	63
18. Облік грошових коштів та розрахункових операцій	69
19. Облік оплати праці і розрахунків з працівниками	73
20. Облік виробничих запасів, готової продукції, поточних біологічних активів	78
21. Облік основних засобів та нематеріальних активів	87
22. Облік витрат та виходу продукції тваринництва	91
23. Собівартість продукції тваринництва та методи її калькулювання	94
24. Рекомендована література	103

ПЕРЕДМОВА

Розвиток тваринницьких галузей дає змогу впродовж всього року забезпечувати рівномірне виробництво продукції, надходження коштів від її реалізації, більш повне використання основних виробничих фондів і трудових ресурсів. Крім того, тваринницькі галузі використовують відходи рослинництва, а для нього виробляють цінні органічні добрива.

Розвиток тваринництва відбувається в надзвичайно складних економічних умовах, зумовлених, з одного боку, низькою купівельною спроможністю населення, а з іншого — значним зростанням вартості кормів та інших статей витрат. Це потребує від виробників тваринницької продукції раціонального використання наявних матеріальних, грошових і фінансових ресурсів для того, щоб вироблена продукція була вищою за якість, нижчою за собівартість і зберігала при цьому свою конкурентоспроможність.

Стан галузі характеризується низькою негативних тенденцій, зокрема, неможливість підтримувати високу рентабельність майже усіх видів продукції тваринництва внаслідок високої собівартості й трудомісткості. Розв'язання проблеми відпускних цін на екологічно чисту тваринницьку продукцію, а також сталість цін сприятиме підвищенню ефективності тваринництва.

Входження України в світову економіку підтвердило, що ефективність господарської і комерційної діяльності залежить також від компетентності управлінських кадрів, їх знання конкретної економіки, законодавчого поля, в якому треба діяти, соціальних аспектів господарювання.

Виробництво тваринницької продукції має особливості, що необхідно враховувати й при організації бухгалтерського обліку. Особливості бухгалтерського обліку в сільському господарстві, як і будь-якого іншого виробництва, полягають в обліку витрат на виробництво; готової сільськогосподарської продукції; реалізації сільськогосподарської продукції. Крім того, специфічністю бухгалтерського обліку в сільському господарстві є порядок обліку молодняка на вирощуванні та відгодівлі.

Сучасні ініціативи спрямовані на розбудову тваринництва та переведення виробництва продукції на більш високий організаційний рівень. Сприятливі природно-кліматичні та земельні умови, наявність трудових ресурсів переконують, що тваринництво має великий потенціал в Україні. За наявності дієвих механізмів державної підтримки цей потенціал буде реалізовано.

Економічні знання безсилі провістити конкретний розвиток подій, але вони здатні відкрити їх економічну логіку, в пізнанні якої лежить її практична вартість. Вивчення економічної науки формує основи інтелігентності, виховує культуру соціально-абстрактного мислення; орієнтує на дійсну соціальну вартість: економічну свободу особистості, право на доходну вартість, на підприємництво. Вивчення сучасної економіки - це оволодіння цивілізованими формами економічної діяльності, які розраховані на незалежних і бажаючих економічної самостійності людей, ладних своїми зусиллями будувати свій матеріальний добробут.

Опорний конспект, один з конкретних за формою та змістом посібників, подає матеріал стисло, чітко формулює думки, аналізує лише головне, чим створює передумови для самостійних роздумів та для дискусій, які допомагають студентам краще засвоїти теоретичні та методичні положення, характер практики господарювання і дати найбільшу віддачу.

Посібник буде корисним для здобувачів вищої освіти, що вчать за спеціальністю «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва».

Модуль 1.

Ресурсний потенціал тваринництва та ефективність його використання.

Тема 1. Предмет та методи науки «Економіка і бухгалтерський облік у тваринництві».

1. Народногосподарське значення сільського господарства.
2. Особливості сільського господарства як галузі.
3. Предмет та задачі науки «Економіка та бухгалтерський облік в тваринництві».
4. Комерційний стиль економічного мислення.
5. Методи економіки та бухгалтерського обліку в тваринництві.

1. Народно-господарське значення сільського господарства

Важливість сільського господарства визначається тим, що:

- воно забезпечує населення продуктами харчування, без чого неможливе матеріальне виробництво і життя людей;
- виробляє основну частину сировини для легкої та харчової промисловості;
- має великий вплив на рівень та темпи розвитку важкої промисловості;
- це важлива сфера приложення праці;
- це важливе джерело накопичення.

2. Особливості сільського господарства як галузі

1. Сільське господарство базується на різних формах власності.
2. Головним, вічним, незмінним засобом виробництва є земля.
3. Економічний процес виробництва переплітається з природним.
4. Сільгоспвиробництво розміщене на великих площах різних кліматичних зон.
5. Переміщуються засоби праці при нерухомих предметах праці.
6. Частина створеної продукції використовується в послідуєчому циклі виробництва.
7. Робочий період не співпадає з періодом виробництва.
8. Просторовий фактор та сезонний характер виробництва створюють особливості в використанні техніки.
9. Спеціалізація на виробництві закінчених видів продукції, постійна комбінація галузей рослинництва і тваринництва.
10. Тісна залежність від інших галузей народного господарства.

3. Предмет та задачі науки «Економіка та бухгалтерський облік в тваринництві»

Назва “економіка” походить від грецьких слів “ойкос” - дім, “номос” - закон. Економіка - це наука про закони хазяйнування.

Економічна наука безсила провістити конкретний розвиток подій, але вона здатна відкрити їх економічну логіку. В пізнанні цієї логіки її практична вартість.

Економічні знання - це порятунок від соціальних забобон та повторення уже зроблених помилок.

Економічна наука формулює основи інтелігентності, виховує культуру соціально-абстрактного мислення, дозволяє оволодіти цивілізованими формами економічної діяльності.

Економіка та бухгалтерський облік у тваринництві – складова частина економічних наук. Це наука про характер і форми прояву об'єктивних загальноекономічних законів в даній галузі. Вона вивчає фактори та умови, під впливом яких ці закони можуть діяти з найбільшою ефективністю.

Задача науки полягає в тому, щоб люди, які її вивчили, могли вирішити, як їм діяти в тих чи інших конкретних умовах, щоб виробництво було ефективним.

4. Комерційний стиль економічного мислення

Настанови комерційного стилю економічного мислення:

- ведення сільськогосподарського виробництва без чекання завдань та ресурсів із центру;
- орієнтація товаровиробників на самостійну, господарську, економічну поведінку, відповідальність перед покупцем, контроль за якістю і ціною закуплених ресурсів і послуг;
- основою прийняття господарських рішень є власна вигода, прибуток;
- бережливість в використанні ресурсів, підвищення родючості землі;
- постійне порівняння своїх витрат і результатів з показниками конкурентів.

5. Методи економіки та бухгалтерського обліку в тваринництві

Методи - це сукупність засобів та прийомів пізнання, це спосіб вивчення предметів дослідження, спосіб рішення поставленої задачі.

Загальнонауковим є діалектичний метод, який використовує прийоми аналізу, синтезу, індукції, дедукції.

Спеціальні економічні методи: монографічний, економіко-статистичний, експериментальний, методи середніх та відносних величин, групування статистичних даних, балансовий, економіко-математичного моделювання.

Контрольні запитання.

1. Назвіть особливості сільського господарства як галузі виробництва.
2. Що вивчає економіка та бухгалтерський облік в тваринництві?
3. Поясніть принципи комерційного стилю економічного мислення.
4. Поясніть на прикладах методи середніх та відносних величин, економіко-математичного моделювання.
5. Назвіть інші спеціальні економічні методи.

Тема 2.

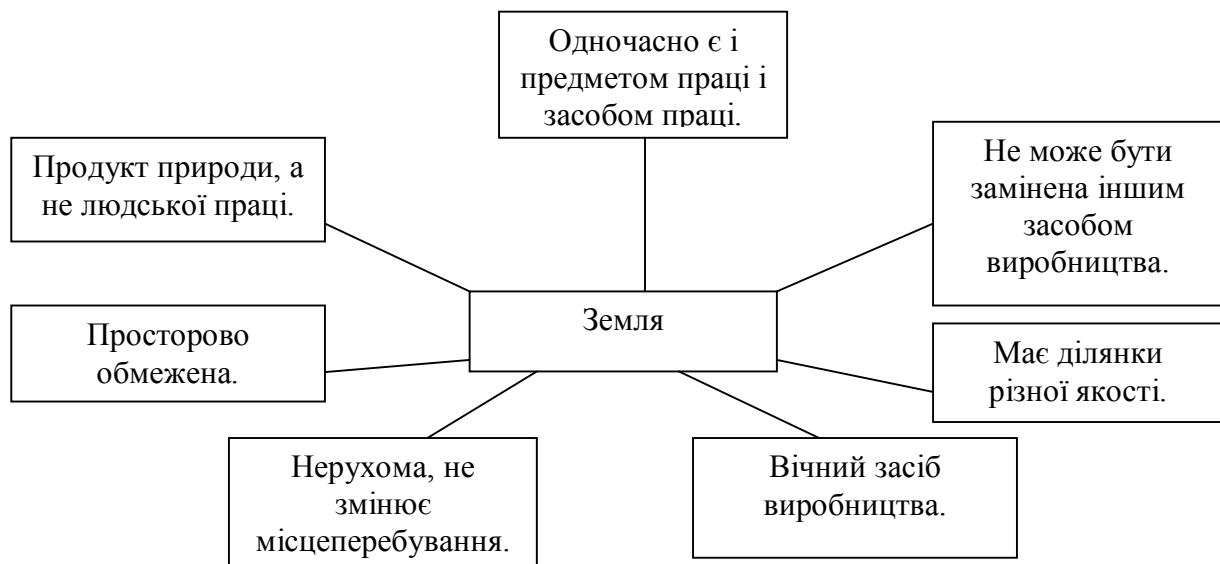
Земельні ресурси та їх використання в сільському господарстві.

1. Земля - головний засіб виробництва в сільському господарстві, її особливості, як засобу виробництва.
2. Основи земельного законодавства.
3. Категорії земельного фонду.
4. Показники економічної ефективності використання землі.
5. Напрями підвищення економічної ефективності використання землі.

1. Земля - головний засіб виробництва в сільському господарстві, її особливості як засобу виробництва

В сільському господарстві виробництво продукції пов'язане з якісним станом ґрунту і залежить від характеру його використання. Це головний засіб виробництва, без якого неможливий сам процес виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Земля одночасно є предметом і засобом праці, отже і головним засобом виробництва.

Особливості землі, як засобу виробництва:

Розрізняють кілька видів родючості ґрунту.

Природна родючість	_____	Характеризується запасом поживних речовин, що створюються в результаті природного процесу ґрунтоутворення.
Штучна родючість	_____	Створюється в процесі виробничої діяльності людей за допомогою праці і засобів виробництва, залежить від рівня розвитку виробничих сил.
Економічна родючість	_____	Сукупність природної і штучної родючості.

Виділяють абсолютну та відносну економічну родючість. Абсолютна характеризується урожайністю, відносна - відношенням урожаю до витрат на його виробництво.

2. Основи земельного законодавства

Земельні відносини в Україні регулюються Земельним кодексом України. Діють також закони "Про плату за землю", "Про селянське (фермерське) господарство", "Про колективне сільськогосподарське підприємство", "Про власність", "Про оренду землі", "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України", "Про місцеве самоврядування в Україні", ряд постанов Кабінету Міністрів, указів Президента та інші документи. В основі земельних відносин лежать різні форми власності на землю: державна, колективна і приватна.

Землекористування в Україні платне. Плата за землю вноситься у вигляді земельного податку (в грошовій і натуральній формі) або орендної плати. Земельний податок з земель, які вже мають грошову оцінку, складає 0,1% їх вартості, інших від 7,5 коп до 3,15 грн за квадратний метр. Орендна плата має різну форму.

Земельний кадастр - це сукупність достовірних відомостей про землю, її природні властивості, господарський та правовий стан. Він включає чотири розділи:

- кількісний і якісний облік земель;
- державну реєстрацію землеволодінь і договорів на оренду землі;
- бонітування ґрунтів;
- економічну оцінку землі.

Бонітування земель - якісна оцінка ґрунтів, як природного тіла. Максимальний бонітет - 100 балів.

Економічна оцінка - це оцінка землі як засобу виробництва. Максимальна економічна оцінка - 100 балів. В останні роки економічна оцінка визначається в грошовій формі, яка характеризує різний рівень доходності різних земельних ділянок.

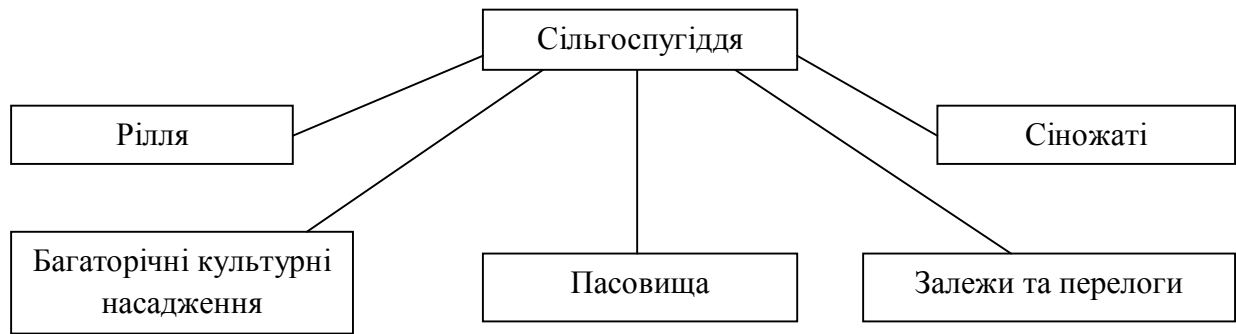
3. Категорії земельного фонду

Єдиний земельний фонд України складає 60,4 млн. га. По цільовому призначенню земельний фонд поділяється на категорії.

Це землі:

- сільгосппризначення;
- населених пунктів;
- промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та інші;
- природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення;
- водного фонду;
- лісового фонду;
- запасу.

Найбільшу господарську вартість мають землі сільгоспризначення.

Питома вага кожного виду сільгоспугідь в їх загальній площі складає структуру сільгоспугідь.

Перехід одних земельних угідь в інші називається **трансформацією земель**.

Трансформація земель буває позитивна та негативна.

4. Показники економічної ефективності використання землі

Показники економічної ефективності використання землі поділяються на натуральні та вартісні.

Вартісні показники: валова і товарна продукція, валовий і чистий дохід та прибуток з розрахунку на 1га сільгоспугідь.

5. Напрями підвищення економічної ефективності використання землі

1. Система заходів щодо підвищення родючості земель:
  - система землеробства;
  - інтенсифікація рослинництва;
  - зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства;
  - розвиток меліорації і хімізації;
  - підвищення ефективності використання меліорованих земель.
2. Охорона ґрунтів від ерозії та інших руйнівних процесів:
  - освоєння науково обґрунтованих систем ведення господарства;
  - ґрунтозахисні системи обробітку землі;
  - протиерозійні заходи.
3. Зменшення площ земель, які випадають із сільгоспобороту.

4. Рациональна організація земельної території та землевпорядкування.

Контрольні запитання

1. Поясніть, чому земля в сільському господарстві є головним засобом виробництва.
2. Назвіть специфічні особливості землі як засобу виробництва.
3. Назвіть види родючості ґрунту і дайте їх характеристику.
4. В яких випадках земельні ділянки передаються у власність безкоштовно?
5. Яку форму має плата за землю?
6. Назвіть величину земельного податку.
7. Яку форму має орендна плата?
8. На які категорії поділяється земельний фонд за цільовим призначенням?
9. Які землі відносяться до сільгоспугідь?
10. Що таке земельний кадастр?
11. Яка різниця в підходах до оцінки землі. при бонітуванні та визначенні економічної оцінки?
12. Які натуральні показники характеризують економічну ефективність використання землі?
13. Які вартісні показники характеризують економічну ефективність використання землі?

Тема 3.

Трудові ресурси і продуктивність праці в тваринництві.

1. Особливості праці в сільському господарстві.
2. Трудові ресурси і показники їх використання.
3. Розрахунок потреби в затратах праці.
4. Продуктивність праці, її показники.
5. Шляхи підвищення продуктивності праці.

1. Особливості праці в сільському господарстві

Праця - доцільна діяльність людей, в процесі якої створюються матеріальні блага та послуги. В сільському господарстві праця має свої особливості. Предметами праці тут є живі організми (рослини, тварини), яким притаманні біологічні закони розвитку. Для праці характерна сезонність, особливо в рослинництві. Вона більш складна. Результати залежать не тільки від працівника, а й від природних та економічних умов, розміщення підприємства.

2. Трудові ресурси і показники їх використання

Трудові ресурси - це частина працездатного населення, яка має необхідний фізичний розвиток, знання та досвід для роботи в сільському господарстві. Це чоловіки віком від 16 до 60 років та жінки віком від 16 до 55 років. В сільськогосподарських роботах також приймають участь пенсіонери (за контрактом) та підлітки від 12 до 16 років.

Економічний зміст трудових ресурсів відображує поняття "робоча сила", яке означає здатність людей до праці і реалізовується в процесі виробництва.

Основними показниками використання трудових ресурсів є:

1. Кількість вироблених людино-годин за рік одним працездатним (T_1).

$$T_1 = \frac{T_{\phi}}{Ч},$$

де T_{ϕ} - фактична кількість відпрацьованих в господарстві людино-годин.

$Ч$ - середня чисельність працівників.

2. Коефіцієнт використання трудових ресурсів (K_B)

$$K_B = \frac{T_{\phi}}{T_H},$$

де T_H - можливий фонд робочого часу (норматив) людино-годин

3. Коефіцієнт використання робочого часу дня (K_d)

$$K_d = \frac{t_{\phi, \text{сер}}}{t_H},$$

де $t_{\phi, \text{сер}}$ - середня фактична довжина робочого дня, год.

t_H - нормативна довжина дня в господарстві, год.

4. Коефіцієнт сезонності використання трудових ресурсів.

$$K_{\text{сез}} = \frac{t_{\text{max}}}{t_{\text{сер}}},$$

де t_{max} витрати праці в місяці максимальної зайнятості працівників.

$t_{\text{сер}}$ - середньомісячні витрати праці.

5. Коефіцієнт розмаху сезонності

$$K_{\text{розм}} = \frac{t_{\text{max}}}{t_{\text{min}}},$$

де t_{min} - мінімальні місячні витрати праці.

3. **Розрахунок потреби в затратах праці**

Щоб визначити забезпеченість господарства трудовими ресурсами складають баланс робочої сили. Потреби в витратах праці визначаються згідно технологічних карт по кожній культурі і виду тварин. В тваринництві розрахунки проводять також відповідно до навантаження худоби та птиці на одного працівника.

Фонд робочого, часу по господарству за рік (Φ) визначається в залежності від кількості працездатних ($\mathcal{C}$), річного фонду робочого часу одного працездатного (t) та часу, фактично відробленому в минулому році пенсіонерами та підлітками ($t_{\text{підл.}}$)

$$\Phi = \mathcal{C} \cdot t + t_{\text{підл.}}$$

Порівнюючи потребу з наявністю визначають рівень забезпеченості господарства трудовими ресурсами.

4. **Продуктивність праці, її показники**

Продуктивність праці - це здатність живої праці створювати певну кількість продукції за одиницю робочого часу.

Рівень продуктивності праці визначається співвідношенням обсягу виробленої продукції до витрат праці. Обсяг продукції може обчислюватись як в натуральній формі, так і в вартісній, розрахованій в порівняних цінах.

Продуктивність праці в сільському господарстві обчислюється з допомогою системи прямих і непрямих показників.

Прямі показники розраховуються в натуральній або вартісній формі. Це виробіток та трудомісткість продукції.

Виробіток - кількість продукції, виробленої за одиницю робочого часу або з розрахунку на одного середньорічного працівника.

$$B = \frac{O}{Ч},$$

де В – виробіток на одного середньорічного працівника.

О – обсяг робіт за рік в натуральних показниках.

Ч – середньорічна чисельність робітників, чол.

$$B = \frac{ВП}{Т},$$

де ВП – валова продукція, вироблена за рік, в порівняних цінах, грн.

Т – витрати праці на виробництво продукції, людино-годин.

Трудомісткість одиниці продукції - витрати праці на виробництво одиниці продукції.

$$t = \frac{T}{ВП},$$

де Т - витрати праці на виробництво всієї продукції, людино-годин.

t - витрати праці на виробництво одиниці продукції, людино-годин.

Непрямі показники:

1. Витрати праці на вирощування 1 га посіву окремої культури або окремого виду худоби (людино-годин).
2. Навантаження посівних площ або поголів'я худоби на одного працівника. Непрямі показники оцінюють продуктивність праці приблизно, але дають можливість постійно визначати динаміку виробництва для контролю і аналізу.

5. Шляхи підвищення продуктивності праці

На продуктивність праці впливають різні фактори: природні, технічні, організаційно-економічні, соціально-економічні.

Шляхи підвищення продуктивності праці:

1. Підвищення урожайності сільгоспкультур за рахунок використання більш продуктивних сортів та гібридів, добрив, меліорації і т.п.
2. Підвищення продуктивності тварин за рахунок покращення якостей, повноцінної годівлі, ліквідації яловості і т.ін.

3. Впровадження комплексної механізації та автоматизації виробництва.
4. Впровадження інтенсивних технологій.
5. Застосування прогресивних форм організації та оплати праці.
6. Раціоналізація розміщення сільського господарства, обґрунтування спеціалізації та концентрації виробництва.
7. Інші шляхи, пов'язані з підвищенням кваліфікації кадрів, виконанням всіх вимог технологічного процесу, зміцненням матеріально-технічної бази господарства.

Контрольні запитання.

1. Дайте визначення поняття "праця" та поясніть її особливості в сільському господарстві.
2. Що таке трудові ресурси?
3. Яка різниця між поняттями "трудова ресурси" і "робоча сила"?
4. Дайте визначення показників використання трудових ресурсів.
5. Як визначити потребу в трудових ресурсах?
6. Що таке продуктивність праці?
7. Назвіть прямі показники продуктивності праці та методи їх розрахунку.
8. Для чого використовують непрямі показники продуктивності праці.

Тема 4.

Матеріальні ресурси сільського господарства

1. Матеріально-технічна база сільського господарства та її особливості.
2. Виробничі фонди як складова ресурсного потенціалу.
3. Енергетичні ресурси, показники їх використання.
4. Механізація і автоматизація сільгоспвиробництва, її показники.
5. Ефективність використання машинно-тракторного парку.
6. Виробничі приміщення, споруди, транспортні засоби, дороги, продуктивна і робоча худоба.

1. Матеріально-технічна база сільського господарства та її особливості

Матеріально-технічна база сільського господарства - це всі засоби і предмети праці, які використовуються в сільгоспвиробництві. До них відноситься земля, трактори, автомобілі, стаціонарні двигуни, електросилові установки, робоча худоба, сільгоспмашини, робочі машини, електромережі, водопроводи, виробничі приміщення, будівлі, транспортні засоби, шляхи, продуктивна худоба та птиця, корми, насіння, добрива, засоби хімізації та інше.

Особливості матеріально-технічної бази пов'язані з особливостями сільського господарства як галузі.

Особливості матеріально-технічної бази сільського господарства.				
Найважливішою складовою є земля	Розвиток враховує сезонність виробництва	Залежить від природно-кліматичних умов	Складовою частиною є живі організми – тварини, рослини	Частина бази створюється в самому господарстві

2. Виробничі фонди як складова ресурсного потенціалу

Засоби виробництва (засоби праці та предмети праці), виражені в грошовій формі, становлять виробничі фонди сільського господарства. Залежно від економічного значення в процесі виробництва, характеру обороту і способу перенесення вартості на створюваний продукт вони поділяються на основні та оборотні. Засоби праці набувають економічної форми основних фондів, а предмети праці – оборотних

Різниця між основними та оборотними фондами

Основні фонди

1. Багато разів беруть участь у процесі виробництва.
2. Переносять свою вартість на створюваний продукт поступово, частинами.
3. Зберігають свій натуральний вигляд.

Оборотні фонди

- Один раз
- Повністю, відразу.
- Не зберігають.

Грошова оцінка сукупності взаємопов'язаних ресурсів (землі, основних і оборотних фондів, трудових ресурсів), які використовуються для виробництва сільгосппродукції, є ресурсним потенціалом підприємства.

Склад основних фондів.

Питома вага кожної групи основних фондів у їх загальній вартості називається структурою основних фондів.

Основні фонди оцінюють за початковою, залишковою та відновною вартістю.

Початкова (балансова) вартість ($ОФ_{\text{початк.}}$) складається з фактичних витрат на придбання і доставку основних фондів у господарство

$$ОФ_{\text{почат}} = V_{\text{прид}} + V_{\text{тр.}},$$

де $V_{\text{прид}}$ - фактичні витрати на придбання основних фондів;

$V_{\text{тр}}$ - втрати на їх транспортування та монтаж.

Залишкова вартість визначається як різниця між їх початковою вартістю та зносом

$$ОФ_{\text{зал}} = ОФ_{\text{початк}} - Z,$$

де $ОФ_{\text{зал}}$ - залишкова вартість основних фондів;

Z - сума зносу за період експлуатації.

Відновна вартість відображає вартість відтворення основних фондів на час переоцінки.

Знос основних фондів поділяється на фізичний (поломки, розкришування, стирання) та моральний (втрата вартості в результаті вдосконалення техніки та здешевлення її виробництва.)

Щорічний знос основних виробничих фондів входить складовою частиною в собівартість продукції в вигляді амортизаційних відрахувань і відшкодовується при її реалізації. Сума амортизаційних відрахувань утворює амортизаційний фонд.

Амортизація - це економічний процес поступової втрати основними фондами своєї вартості і перенесення її на створювану продукцію, або виконану роботу. Норма амортизації (H_a) розраховується за формулою;

$$H_a = \frac{O\Phi_6 - Л}{O\Phi_6 \cdot T_{ел}} \cdot 100$$

де $O\Phi_6$ - балансова вартість основних фондів, грн

Л - ліквідна вартість (вартість металобрухту), грн.

$T_{ел}$ - амортизаційний період (термін служби), років

Сума амортизації (А) дорівнює:

$$A = \frac{H_a \cdot O\Phi_{сер}}{100}$$

де $O\Phi_{сер}$ - середньорічна вартість основних виробничих фондів

Економічна ефективність використання основних виробничих фондів характеризується показниками:

Фондовіддачі:

$$F_v = \frac{ВП}{O\Phi}$$

Фондомісткості продукції:

$$F_m = \frac{O\Phi}{ВП}$$

Норми прибутку:

$$НП = \frac{\Pi}{O\Phi + \Phi_о} \times 100$$

Позначки: ОФ - основні фонди, грн;
 ВП - валова продукція, грн;
 П - прибуток, грн;
 Ф_о - оборотні фонди, грн.

Забезпеченість виробничими фондами визначається показниками Фондозабезпеченості:

$$F_{заб} = \frac{ОФ}{S_{сгу}}$$

Фондоозброєності праці:

$$F_{озб} = \frac{ОФ}{r}$$

де $S_{сгу}$ - площа сільгоспугідь, га;

r - середня чисельність робітників, чол.

Склад оборотних засобів

Оборотні засоби		
Оборотні фонди	+	Фонди обігу
Виробничі запаси:	Незавершене виробництво:	Гроші в касі
Насіння	Молодняк тварин	Кошти в незавершених розрахунках
Добрива	Тварини на відгодівлі	Готова продукція на складі
Корми	Витрати під урожай озимих майбутнього року	Інші
Пестициди	Незакінчена інкубація яєць	
Запчастини	Перехідний мед у вуликах	
Паливно-мастильні матеріали	Інше	
Дрібний інвентар		
Інше		

Основними показниками, які характеризують економічну ефективність використання оборотних засобів є коефіцієнт обороту оборотних засобів (K_o) і тривалість одного обороту в днях (D_o)

$$K_o = \frac{V_p + M + B_c}{OЗ}$$

де V_p - виручка від реалізації продукції, грн;

M - вартість молодняку, переведеного в основне стадо, грн;

B_c - виручка від реалізації основного стада;

$OЗ$ - середньорічні залишки оборотних засобів, грн.

$$D_o = \frac{360}{K_o}$$

де D_o - тривалість одного обороту, днів.

3. Енергетичні ресурси, показники їх використання

Енергетичні ресурси - найбільш активна частина матеріально - технічної бази. До неї відносяться механічні двигуни, електромотори та електроустановки, робоча худоба.

Енергетичні потужності визначаються в кінських силах.

Розраховують:

енергозабезпеченість сільського господарства (E_3)

$$E_3 = \frac{N_{к.с}}{S} \cdot 100$$

енергоозброєність праці ($E_{озб}$)

$$E_{озб} = \frac{N_{к.с}}{r}$$

де $N_{к.с}$ - енергетичні потужності, к.с

S - площа сільгоспугідь, га

r - середньорічна чисельність працівників, чол.

електроозброєність праці (E_l).

$$E_l = \frac{E}{r}$$

де E - кількість електроенергії, використаної на виробничі потреби.

4. Механізація і автоматизація сільгоспвиробництва, її показники

Механізація - це процес заміни ручної праці машиною, окремих машин - системою машин, впровадження автоматизованих систем.

Основою впровадження комплексної механізації та автоматизації виробництва є система машин.

Система машин - це сукупність техніки, яка забезпечує послідовне і безперервне виконання робіт у виробництві.

Розраховують:

- рівень механізації (P_M)
- рівень комплексної механізації ($P_{к.м}$)

$$P_M = \frac{O_M}{O_{заг}} \cdot 100, \quad P_{к.м} = \frac{O_{к.м}}{O_{заг}} \cdot 100,$$

де $O_M, O_{к.м}$ - обсяг механізованих та комплексно механізованих робіт;
 $O_{заг}$ - загальний обсяг робіт.

5. Ефективність використання машинно-тракторного парку

У складі техніки в господарствах переважає машинно-тракторний парк. Обсяг механізованих робіт обчислюється в умованих еталонних гектарах.

Показники ефективності використання машинно-тракторного парку:

- річний, денний і змінний виробіток на 1 трактор.

$$V_p = \frac{O}{n};$$

$$V_g = \frac{O}{M_g}; \quad V_z = \frac{O}{M_z},$$

де V_p, V_g, V_z - річний, денний та змінний виробіток на один трактор;

O - річний обсяг робіт в у.е. га.

n - середньорічна кількість тракторів, шт.;

M_g, M_z - кількість відроблених за рік машино-днів, машино-змін.

- Коефіцієнт змінності (K_z)

$$K_z = \frac{M_z}{M_g}$$

- Коефіцієнт виконання змінних норм виробітку (K_v)

$$K_v = \frac{O_{ф}}{O_{н}},$$

де $O_{ф}, O_{н}$ - фактичний та нормативний обсяг робіт.

- Собівартість одного еталонного гектара механізованих робіт (C)

$$C = \frac{З}{O_{ф}},$$

де $З$ – затрати на механізовані роботи, грн;

6. Виробничі приміщення, споруди, транспортні засоби, дороги, продуктивна і робоча худоба

Виробничі приміщення - це свинарники, корівники, кормокухні, зерносховища, гаражі, ремонтні майстерні та інше. Споруди - силосні, картопле- та овочесховища, теплиці, водонапірні башти, електромережі, дороги з твердим покриттям та інше.

Економічна ефективність використання виробничих будівель та споруд визначається показниками:

- вартість валової продукції, чистого доходу, прибутку з розрахунку на 1000 грн балансової вартості будівель (споруд);
- затрати праці на обслуговування однієї голови худоби і виробництво 1ц продукції;
- вартість будівель і споруд з розрахунку на 1 голову худоби, на 1т продукції, яка зберігається в сховищах;
- собівартість 1ц продукції.

Перевезення вантажів здійснюється в основному автомобільним транспортом. Використовуються також трактори і гужовий транспорт.

Важливе місце в складі матеріально-технічної бази посідає продуктивна і робоча худоба. Від раціонального використання продуктивної худоби залежить ефективність функціонування всіх інших засобів виробництва в тваринництві.

Контрольні запитання.

1. З чого складається матеріально-технічна база сільського господарства?
2. В чому проявляються особливості матеріально-технічної бази сільського господарства?
3. Що таке ресурсний потенціал господарства?
4. Назвіть склад основних фондів в тваринництві.
5. Назвіть показники використання основних фондів.
6. Як розрахувати показник енергоозброєності праці?
7. В чому різниця між частковою, комплексною механізацією та автоматизацією?
8. Дайте поняття системи машин.
9. Які показники характеризують ефективність використання, машинно-тракторного парку?
10. Які показники характеризують використання виробничих приміщень і споруд?
11. Які показники характеризують використання транспортних засобів?

Тема 5

Інвестиції та їх ефективність

1. Поняття інвестицій, їх джерела.;
2. Капітальні вкладення аграрних підприємств, їх технологічна структура.
3. Методи зіставлення інвестицій в часі.
4. Оцінка інвестиційних проектів.

1. Поняття інвестицій, їх джерела

Інвестиції - це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті чого створюється прибуток, або досягається соціальний ефект.

Основні напрями інвестицій: вкладання коштів в рухоме і нерухоме майно, акції, облігації та інші цінні папери, придбання нематеріальних активів.

Джерела інвестицій поділяються на власні, позичкові, бюджетні, залучені.

2. Капітальні вкладення аграрних підприємств, їх технологічна структура

Капітальні вкладення - це витрати на будівництво нових та реконструкцію діючих основних фондів: витрати на будівництво нових тваринницьких комплексів, споруд, переробних виробництв, їх розширення і реконструкцію, придбання техніки, закладку багаторічних культурних насаджень і їх вирощування, формування основного стада, меліорацію земель, охорону довкілля.

У капітальному будівництві важливе значення має технологічна структура вкладень, тобто процентне співвідношення вартості будівельно-монтажних робіт, устаткування, інвентарю і проектних робіт. Ефективні проекти мають найбільшою часткою активні капіталовкладення (устаткування, інструменти, інвентар).

3. Методи зіставлення інвестицій в часі

Аналіз ефективності капітальних вкладень ґрунтується на оцінці грошей в часі. Кожна гривня, одержана сьогодні, є цінніша, вагоміша і дорожча в порівнянні з одержаною в майбутньому. Це зумовлено можливою інфляцією та втратою економічної вигоди при невикористанні готівки.

Наявні гроші в майбутньому можна оцінити методом складних процентів.

$$MBГ = ПВГ (1 + i)^n ,$$

де $MBГ$ - майбутня вартість грошей;

$ПВГ$ - поточна вартість грошей;

i – процентна банківська ставка за певний період;

n - число періодів (місяців, років).

Визначити поточну цінність грошей, коли відома їх майбутня цінність, можна методом дисконтування.

$$ПВГ = MBГ : (1 + i)^n$$

4. Оцінка інвестиційних проектів

Для оцінки інвестиційних проектів використовують показники чистої поточної вартості, внутрішньої норми окупності, максимального грошового відтоку, строку окупності капітальних вкладень, норми прибутку, норми беззбитковості.

До простих показників відносять строк окупності і норму прибутку.

Строк окупності (T_o) визначається:

$$T_o = \frac{K}{\Pi_{in}} ,$$

де K - капітальні вкладення, грн;

Π_{in} - інвестиційний прибуток, грн.

$$\Pi_{in} = \Pi_r + A$$

де Π_r - чистий прибуток (без податку на прибуток та процентів за кредит);

A - амортизаційні відрахування.

Норма інвестиційного прибутку (H_n) визначається:

$$H_n = \frac{\Pi_{in}}{K} \cdot 100 \%$$

Якщо середньорічна норма інвестиційного прибутку перевищує фактично досягнутий рівень, проект вважається ефективним.

Ступінь ризику проекту оцінює норма беззбитковості (H_B):

$$H_B = \frac{\Pi_B}{ТП - З_B} \cdot 100 \%,$$

де Π_B - постійні витрати;

$З_B$ - змінні витрати;

$ТП$ - вартість реалізованої продукції.

Норма беззбитковості показує, при якій частці обсягу реалізації продукції досягається беззбитковість виробництва.

Контрольні питання

1. Що таке інвестиції?
2. Назвіть джерела інвестицій.
3. Поясніть різницю між поняттями інвестицій та капітальних вкладень.
4. Чому ефективними вважаються проекти з найбільшою часткою активних капіталовкладень?
5. Як оцінити наявні гроші в майбутньому?
6. Як визначити поточну цінність грошей, якщо відома їх майбутня цінність?
7. Як визначити строк окупності капітальних вкладень?
8. Як розрахувати норму інвестиційного прибутку?
9. Як визначити ступінь ризику проекту?

Тема 6.

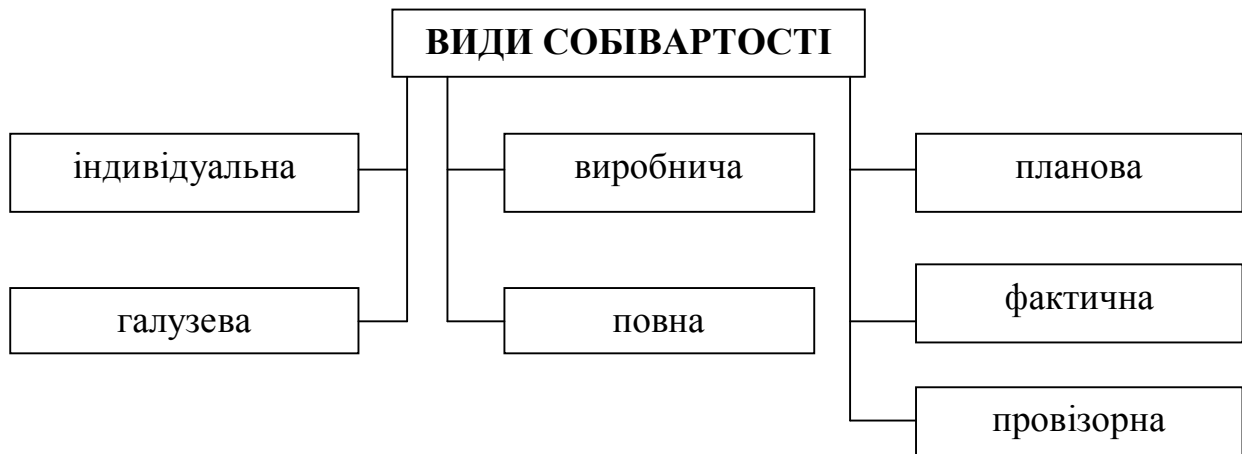
Ціноутворення і ціни на продукцію тваринництва

1. Витрати виробництва і собівартість продукції.
2. Поняття ціни, ціноутворювальні фактори.
3. Види цін і принципи їх економічного обґрунтування.
4. Цінова конкуренція і цінова конкурентоспроможність

1. Витрати виробництва і собівартість продукції

Суспільні витрати виробництва - це сукупні витрати живої і уречевленої праці на виробництво даного виду продукції. Вони проявляються у вартісній формі і формують вартість продукту. Індивідуальні ж витрати виробництва сільгосппідприємств є основою формування собівартості продукції.

Собівартість продукції - це витрати сільгосппідприємства, пов'язані з виробництвом і збутом продукції, виконанням робіт та наданням послуг.

За економічним значенням та характером участі у виробничому процесі витрати поділяються на основні та витрати з управління та обслуговування.

Основні пов'язані з технологічним процесом, без них виробництво неможливе.

Витрати по управлінню і обслуговуванню (накладні) поділяються на бригадні (фермські, цехові) та загальногосподарські. Бригадні (фермські, цехові) - це оплата праці з відрахуваннями на соціальне страхування працівників управління підрозділом, орендна плата, витрати на утримання основних засобів бригади, на охорону праці та техніку безпеки, перевезення працівників до місця роботи та інші, які стосуються підрозділу.

Загальногосподарські - це оплата праці з відрахуваннями на соціальні заходи апарата управління господарством, утримання пожежної та сторожової охорони, канцелярські, поштово-телеграфні, послуги сторонніх організацій, утримання основних засобів, відрядження та інші.

Витрати поділяються на прямі (які безпосередньо відносяться на дану культуру або вид тварин) і непрямі (пов'язані з виробництвом кількох видів продукції).

По часу споживання витрати поділяються на витрати поточного року і витрати минулих років.

В плануванні та обліку витрати групуються за статтями, які господарство визначає самостійно.

Статті витрат:

Статті витрат	У рослинництві	У тваринництві
1	2	3
Витрати на оплату праці	+	+
Насіння та посадковий матеріал	+	
Паливо та мастильні матеріали	+	+
Добрива	+	
Засоби захисту рослин та тварин	+	+
Корми		+
Роботи та послуги	+	+
Витрати на ремонт основних засобів	+	+
Інші витрати на утримання основних засобів	+	+
Загальновиробничі витрати	+	+
Інші витрати	+	+

Питома вага кожної статті в загальній собівартості складає структуру собівартості продукції.

В залежності від зв'язку з обсягом виробництва витрати поділяються на постійні (не залежать від обсягу) і змінні (змінюються при зміні масштабів виробництва).

У плануванні та обліку собівартості продукції використовуються показники собівартості усієї продукції, собівартості одиниці продукції, витрати на одну грошову одиницю вартості продукції.

Спочатку визначають кількість виробленої продукції і прямі витрати на неї. Потім визначають собівартість послуг допоміжних виробництв (автопарку, водопостачання та інші). Розрахунки починають з того виробництва, яке менше всього споживало послуг інших виробництв. Витрати допоміжних виробництв розподіляють за об'єктами обліку. Далі розподіляють витрати на обслуговування та управління і відрахування на соціальні потреби. Коли стає відомим весь обсяг витрат, визначають собівартість одиниці продукції (C_1).

$$C_1 = \frac{B}{O}$$

де B - всі витрати на виробництво продукції;

O - обсяг виробленої продукції.

На собівартість продукції впливає багато факторів: ефективне використання землі, впровадження раціональних систем землеробства, інтенсивних технологій, використання високопродуктивних сортів і гібридів сільгоспкультур та порід тварин, збалансована годівля тварин та інші.

2. Поняття ціни, ціноутворювальні фактори

Ціна - це грошове визначення вартості товару, тобто суспільно необхідних затрат праці на його виробництво.

Ринкова ціна - це домінуюча на ринку в даний час ціна на товар, що виплачується за нього незалежно від індивідуальних витрат на його виробництво.

Найважливіші ціноутворювальні фактори : суспільна ціна виробництва, співвідношення попиту і пропозиції, темпи інфляції, ступінь регулювання цін, рівень монополізації виробництва, стан конкуренції, умови поставок товару, франкірування цін та курс валют.

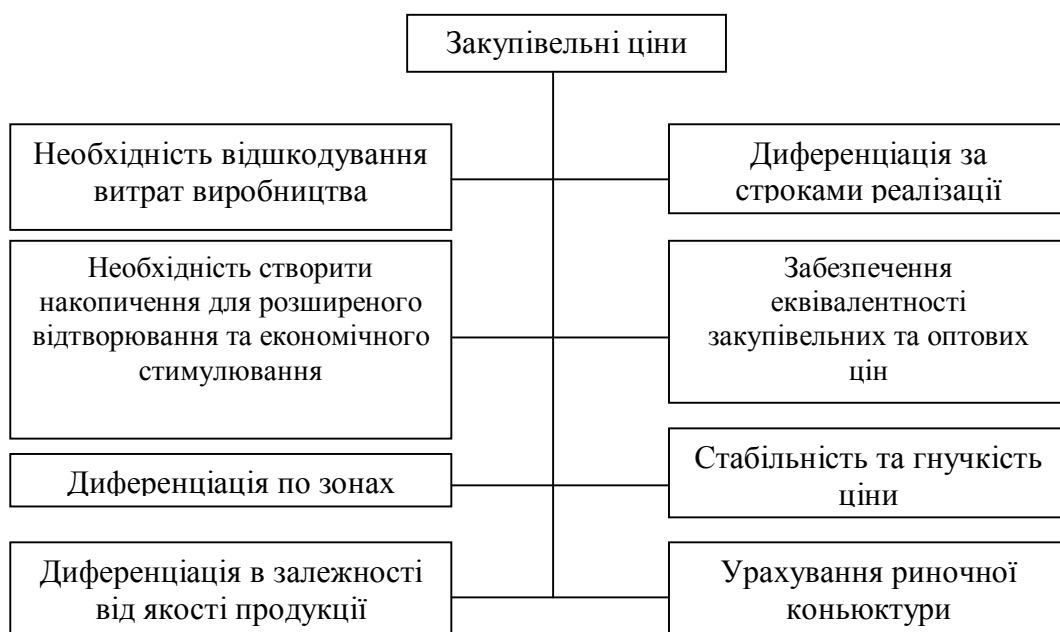
3. Види цін

Найбільш широко використовуються оптові ціни (за якими продукція реалізується великими партіями всім споживачам, крім населення) та роздрібні (за якими продукцію купує населення). Вони набувають форми готівкових або кредитних, якщо оплата відстрочується.

Існують також трансфертні ціни (обслуговують операції між монополією та її філіалами), конкурентні (за якими продають товар головні товаровиробники - конкуренти), психологічні (розраховані на окремі категорії покупців), підтримуючі (встановлені державою для забезпечення певного рівня доходності в несприятливі роки), світові (формуються під впливом попиту і пропозиції на світовому ринку).

В сільському господарстві використовують ціни комісійної торгівлі, розрахункові ціни внутрішньогосподарської торгівлі, розрахункові ціни в системі орендних відносин, в системі господарських відносин, індикативні ціни.

Закупівельні ціни повинні бути економічно обґрунтованими. Використовується ряд принципів обґрунтування.

5. Цінова конкуренція і цінова конкурентоспроможність

Для зміцнення ситуації на ринку використовується цінова конкуренція. Вона проявляється в зниженні ціни на продукцію для завоювання покупців. Таке зниження не повинно бути надто великим, щоб не з'явилась зворотна психологічна реакція: низька ціна зумовлена невисокою якістю. Зниження призводить до тимчасових переваг, оскільки конкуренти теж знизять ціну.

В умовах цінової конкуренції виграє підприємство, яке виробляє товари з високою конкурентоспроможністю.

$$C_m = \frac{П}{Ц} \times 100\%,$$

де C_m – ступінь конкурентоспроможності, %;

П – прибуток від реалізації 1 ц продукції, грн;

Ц – ціна реалізації, грн.

Ступінь конкурентоспроможності (його ще називають рівнем рентабельності продажу) означає, що підприємство має можливість знизити ціну на товар проти ринкової ціни на C_m % і не зазнати при цьому збитків.

Контрольні запитання.

1. Що таке собівартість продукції.
2. Які статті витрат входять в собівартість продукції тваринництва?
3. Що таке структура собівартості і для чого її розраховують?
4. Дайте поняття ринкової ціни.
5. Які види цін використовуються в ринковій економіці?
6. Які принципи треба враховувати при ціноутворенні ?
7. В чому проявляється цінова конкуренція?
8. Що означає досягнута ступінь конкурентоспроможності?
9. Як розрахувати ступінь конкурентоспроможності?

Тема 7.

Розміщення, спеціалізація і концентрація сільгоспвиробництва, інтеграційні процеси

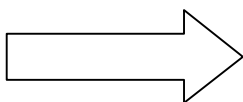
1. Наукові основи розміщення.
2. Спеціалізація сільського господарства, її форми і показники.
3. Економічне районування, природно-економічні зони.
4. Концентрація виробництва.
5. Інтеграційні процеси в сільському господарстві.

1. Наукові основи розміщення

Розміщення сільського господарства означає розподіл виробництва різних видів сільгосппродукції по території країни. Якщо розміщення сприяє збільшенню виробництва продукції, її здешевленню, підвищенню ефективності галузі, воно може бути визнано науково обґрунтованим.

Фактори, що впливають на розміщення

Фактори, що
впливають на
розміщення

1. Природні умови.
2. Розміщення міст і промислових центрів.
3. Рівномірне розміщення переробної промисловості по території країни.
4. Розвиток засобів транспорту.
5. Розвиток землеробства в країні.
6. Рівень забезпеченості трудовими ресурсами.
7. Зміцнення економічної незалежності країни.
8. Міжнародний поділ праці.

2. Спеціалізація сільського господарства та її форми

Спеціалізація - це переважне виробництво однієї, або кількох видів продукції в окремих господарствах, районах, областях. Розрізняють кілька форм спеціалізації:

- зональна спеціалізація (спеціалізація певних природно-кліматичних зон, районів, областей.);

- господарська (спеціалізація певних підприємств на виробництві окремих видів продукції);

- внутрішньогосподарська (спеціалізація внутрішніх підрозділів підприємства - бригад, відділків, ферм);

- внутрішньогалузева (спеціалізація за стадіями технологічного процесу виробництва продукції, виробничими циклами).

Спеціалізація нескінчена, як і розвиток техніки.

Ефективність спеціалізації проявляється в збільшенні виробництва валової продукції, підвищенні рівня комплексної механізації, застосуванні прогресивних форм організації виробництва, зростанні продуктивності праці, зменшенні собівартості одиниці продукції, покращенні інших економічних показників.

Спеціалізація господарства визначається структурою грошових надходжень від реалізації товарної продукції. Додаткові показники: структура валової продукції, структура виробничих і трудових витрат, основних засобів виробництва.

В підприємствах виробляється не один вид продукції, а декілька. Формуються галузі виробництва продукції.

Галузь - це частина сільгоспвиробництва, яка характеризується кінцевою продукцією, технікою, технологією, організацією виробництва.

Галузі розподіляються на головні, додаткові і підсобні.

Головні галузі мають найбільшу частину в структурі грошових надходжень від реалізації товарної продукції.

Додаткові галузі мають меншу частину в структурі товарної продукції і забезпечують сприятливі умови для розвитку головних галузей.

Підсобні - це, в основному, галузі несільськогосподарського виробництва. Вони створюються для обслуговування основних і додаткових галузей, або потреб населення.

Рівень спеціалізації визначається коефіцієнтом спеціалізації (K_c).

$$K_c = \frac{100}{\sum_{i=1}^n P_i (2i - 1)},$$

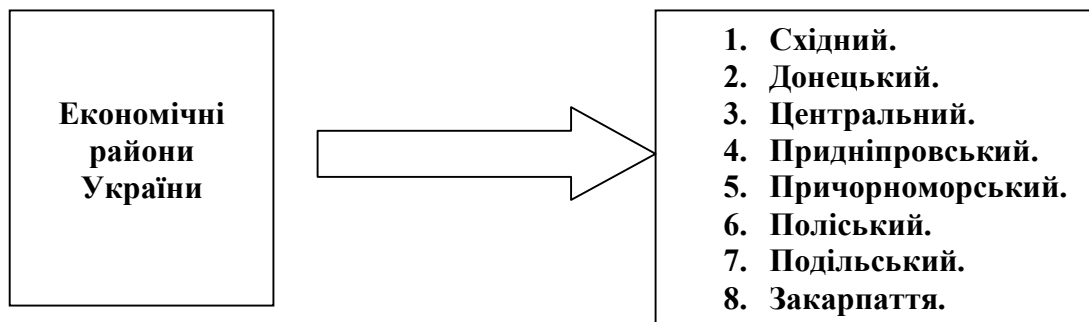
де P_i – частка i - і галузі в сумі виручки від реалізації продукції;

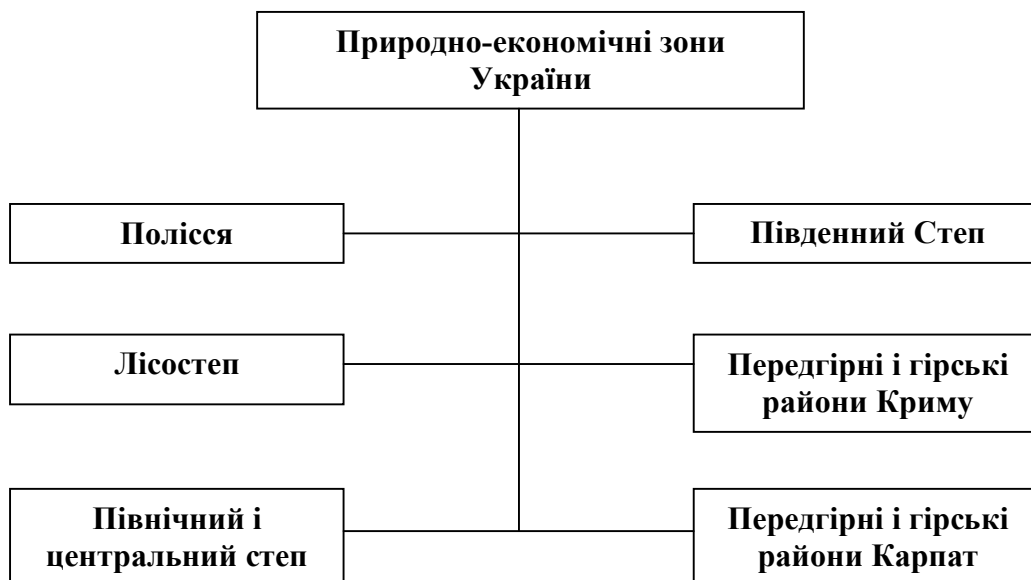
- i - порядковий номер галузі у ранжированому ряду за її часткою у виручці від реалізації продукції;
 n - кількість видів продукції.

3. Економічне районування, природно-кліматичні зони

Розміщення продуктивних сил пов'язане з економічним районуванням. Економічний район - це територіальний народногосподарський комплекс, який характеризується певною виробничою спеціалізацією та відповідним поєднанням галузей промисловості, сільського господарства і транспорту.

Частина території економічного району, що характеризується однаковими природно-економічними умовами називається сільськогосподарською зоною.

4. Концентрація виробництва

З розміщенням та спеціалізацією виробництва тісно пов'язана ще одна форма розподілу праці - концентрація виробництва.

Концентрація сільськогосподарського виробництва - це зосередження землі, трудових ресурсів, засобів виробництва у спеціалізованих підприємствах з метою збільшення виробництва продукції.

Концентрація виробництва здійснюється у двох формах: нагромадження і централізації виробництва. Нагромадження забезпечує зростання основних і оборотних фондів, витрат праці на одній і тій же площі.

Централізація - це збільшення розмірів виробництва шляхом об'єднання кількох господарств в одне.

Рівень концентрації характеризується обсягом валової продукції в натуральному або вартісному виразі. Додаткові показники: площа сільгоспугідь і ріллі, середньорічна чисельність працівників, наявність засобів виробництва та інше.

5. Інтеграційні процеси в сільському господарстві

Поглиблення спеціалізації і посилення концентрації сільськогосподарського виробництва здійснюється на основі міжгосподарської кооперації - об'єднання фінансових, матеріальних і трудових ресурсів, сільгосппідприємств для організації спільного виробництва якихось видів продукції.

Кооперування підприємств для більш тісного і систематичного економічного співробітництва називається горизонтальною інтеграцією.

Кооперування і зближення сільськогосподарських і промислових галузей називається вертикальною інтеграцією.

Контрольні запитання.

1. В чому сутність науково обґрунтованого розміщення?
2. Які фактори впливають на розміщення сільгоспвиробництва?
3. Що таке спеціалізація в сільському господарстві?
4. Які форми спеціалізації використовуються в сільському господарстві?
5. Як визначається спеціалізація?
6. Що таке галузь?
7. Як поділяються галузі в сільському господарстві?
8. Яка різниця між головною і додатковою галуззю?
9. Що таке економічний район?
10. Які економічні райони сформувались в Україні?
11. Які природно - економічні зони є в Україні?
12. Що таке концентрація в сільгоспвиробництві?
13. В чому різниця між нагромадженням та централізацією, як формами концентрації?
14. Що таке інтеграція?
15. В чому суть горизонтальної інтеграції?
16. В чому суть вертикальної інтеграції?

Тема 8.

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва.

1. Форми та показники розширеного відтворення.
2. Відтворення та розподіл валового продукту.
3. Економічна ефективність виробництва та її показники.
4. Рентабельність виробництва.
5. Шляхи підвищення економічної ефективності сільгоспвиробництва.

1. **Форми та показники розширеного відтворення**

Відтворення в сільському господарстві - це постійне і безперервне повторення і відновлення процесу сільськогосподарського виробництва.

Розрізняють просте і розширене відтворення. При простому матеріальні блага виробляються в попередніх розмірах, при розширеному - безперервно зростають.

Розширене відтворення може відбуватись в двох формах: екстенсивній та інтенсивній. При екстенсивній формі збільшення виробництва продукції відбувається за рахунок збільшення використання землі, основних фондів, поголів'я худоби, праці.

При інтенсивній формі збільшення виробництва продукції досягається зростанням продуктивності праці, використанням нової техніки, технології, організації виробництва, використанням досягнень науково-технічного прогресу.

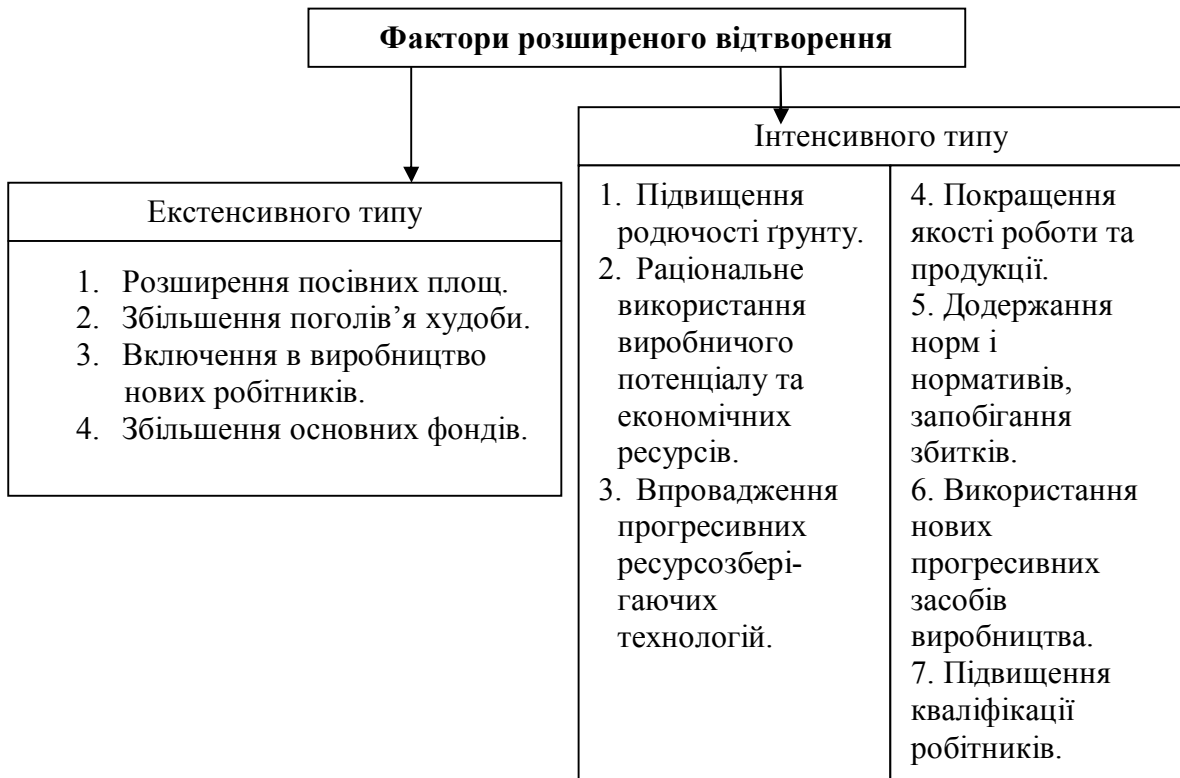
Інтенсивне розширене відтворення має два види: фондомісткий та фондозберігаючий.

При фондомісткому зростання продуктивності праці супроводжується збільшенням витрат на виробництво одиниці продукції, при фондозберігаючому - економією питомих витрат матеріальних ресурсів.

Особливості розширеного відтворення в сільському господарстві зумовлені специфікою галузі.

1. Головною умовою розширеного відтворення є підвищення родючості землі і раціональне її використання.
2. Економічний процес відтворення переплітається з природним і біологічним процесами відтворення рослин і тварин, створенням нових сортів рослин і порід тварин.
3. Період виробництва і робочий період не співпадають, тому на процес відтворення впливає сезонність виробництва.
4. Значна частина засобів виробництва відтворюється в самій галузі.
5. Живі організми використовуються як засоби виробництва.
6. Великий вплив природних умов на процес відтворення.
7. Розширене відтворення відбувається при постійному зменшенні трудових ресурсів.

8. Наявність форм власності вносить значні відмінності в організацію розподілу валової продукції і відшкодування спожитих засобів виробництва.

Розширене відтворення в сільському господарстві включає відтворення сукупного продукту, засобів виробництва, робочої сили, виробничих відносин.

Розширене відтворення характеризують показники збільшення виробництва валової продукції. Вони визначаються підвищенням урожайності сільгоспкультур та продуктивності худоби та птиці, а також збільшенням обсягів виробництва окремих видів сільгосппродукції.

Крім натуральних використовуються вартісні показники (збільшення вартості валової і товарної продукції, зростання валового, чистого доходу і прибутку підприємства).

Розширене відтворення виробничих фондів - це зростання вартості виробничих фондів, підвищення фондозабезпеченості землі та фондоозброєності праці.

Розширене відтворення трудових ресурсів характеризується збільшенням чисельності кваліфікованих працівників, механізаторів, спеціалістів та витрат на їх підготовку, збільшенням оплати праці і суспільних фондів споживання.

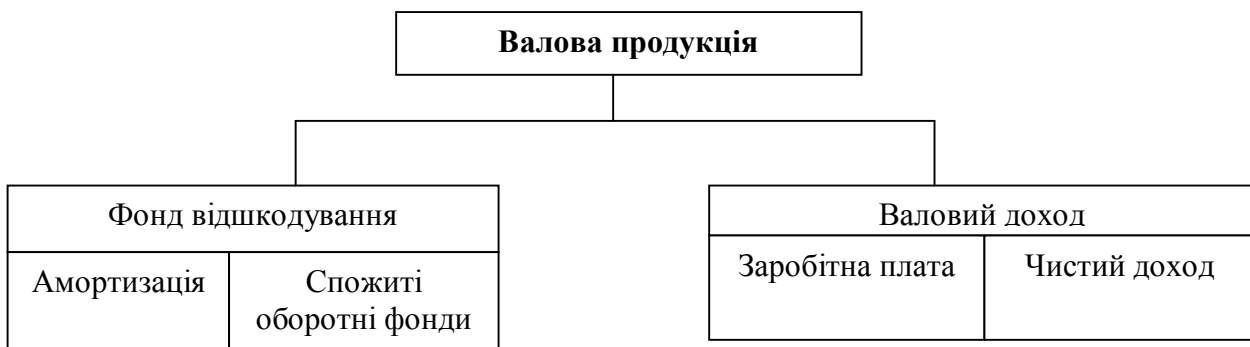
2. Відтворення та розподіл валового продукту

Валова продукція - це вся продукція рослинництва і тваринництва, вироблена в сільгосп підприємстві за рік.

Вона складається з товарної (реалізованої) і нетоварної частини. Показник валової продукції використовується для різних розрахунків.

Для визначення загального обсягу продукції, його зміни в динаміці по роках, для обчислення рівня продуктивності праці, фондівіддачі та інших цілей валову продукцію оцінюють у порівнянних цінах, помноживши обсяг виробництва на порівняну ціну.

Оцінку валової продукції в поточних цінах використовують для визначення чистого доходу, а по собівартості - валового доходу підприємства. Валова продукція в поточних цінах визначається як сума двох частин: товарної продукції, помноженої на поточну ціну та нетоварної, помноженої на собівартість. У процесі виробництва валової продукції використовується праця минула, уречевлена в засобах виробництва, і праця жива, яка витрачається в господарстві. Тому валова продукція розділяється на дві частини: вартість спожитих засобів виробництва (фонд відшкодування) і новостворена вартість, (валовий дохід сільгосппідприємства, або чиста продукція).

$$\mathbf{ВД = ВП - М,}$$

де, ВД – валовий дохід сільгосппідприємства,
 ВП – валова продукція,
 М – матеріальні витрати.

$$\mathbf{ЧД = ВП - В,}$$

де ЧД – чистий дохід,
 В – всі витрати на виробництво.

Чистий дохід в сільському господарстві - це вартість продукції, створеної додатковою працею. Маса чистого доходу розподіляється на дві частини. Одна через податок і ціни надходить в державний бюджет, друга використовується самим підприємством. За рахунок чистого доходу формується фонд нагромадження - частина чистого доходу, яка використовується для розширеного відтворення (приросту основних і оборотних фондів, створення запасів та ін.)

Джерелами нагромадження є не тільки прибуток підприємства а і диференціальна земельна рента, державний кредит і частково кошти державного бюджету.

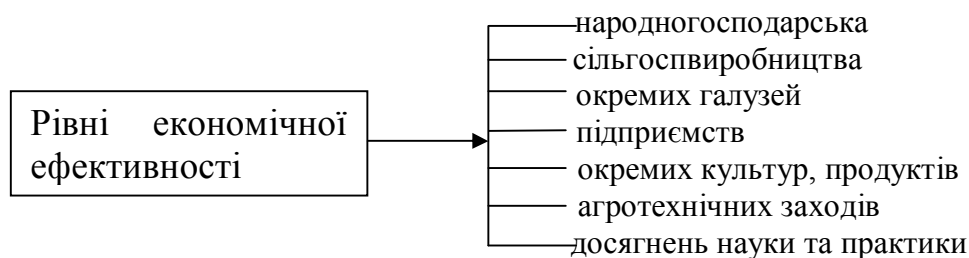
Фонд нагромадження використовується на розширення і розвиток виробництва, розвиток соціальної сфери, матеріальне заохочення виробників.

3. Суть економічної ефективності виробництва та її показники

Розрізняють такі поняття, як ефект і економічна ефективність.

Ефект - це результат якихось заходів, здійснених у сільгоспвиробництві (збільшення урожайності, приріст продуктивності худоби).

Економічна ефективність визначається відношенням одержаних результатів до витрат на їх виробництво і означає одержання максимальної кількості продукції з одного гектара земельної площі, від однієї голови худоби при найменших затратах праці і коштів на виробництво одиниці продукції.

Основним принципом оцінки є критерій який відображує головну мету виробництва.

Рівень народногосподарської ефективності сільського господарства визначається обсягом і темпом зростання виробництва валової продукції і окремих її видів з розрахунку на душу населення.

Для оцінки економічної ефективності в підприємствах використовують натуральні і вартісні показники. Натуральні - урожайність сільгоспкультур та продуктивність худоби і птиці.

Для одержання порівняльних величин обчислення ведеться в вартісному виразі. Це вартість валової продукції, валового та чистого доходу, прибутку з розрахунку на 1га, сільгоспугідь, 1 середньорічного працівника, 1 людино-годину, 100 грн. виробничих витрат, 1000 грн. основних виробничих фондів і оборотних засобів. Це також рівень рентабельності і норма прибутку.

Для порівняння економічної ефективності виробництва окремих видів продукції визначають показники, які приведені у відповідних темах лекцій.

4. Рентабельність виробництва

Рентабельність означає доходність і визначається в цілому по господарству, а також по певному виду продукції, окремої культури або галузі. Рівень рентабельності (Р) визначається формулою:

$$P = \frac{\Pi}{C_{повн}} \times 100,$$

де Π – прибуток, грн.

$C_{повн}$ - повна собівартість реалізованої продукції, грн.

Рівень рентабельності повинен забезпечувати фінансування виробництва і бути не нижче 45-50 %. Порівняно низький рівень рентабельності може призвести до банкрутства.

5. Шляхи підвищення економічної ефективності сільгоспвиробництва

1. Підвищення родючості землі і покращення її використання.
2. Впровадження комплексної механізації та автоматизації виробництва.
3. Впровадження інтенсивних ресурсозберігаючих технологій.
4. Раціональне використання виробничих фондів, трудових ресурсів.
5. Поглиблення спеціалізації та концентрації виробництва.
6. Прогресивні форми організації і оплати праці.
7. Підвищення якості продукції.
8. Інші.

Контрольні запитання.

1. В чому суть інтенсивного відтворення?
2. В чому суть екстенсивного відтворення?
3. В чому різниця між валовою і товарною продукцією?
4. Яка різниця між поняттями ефекта та економічної ефективності?
5. На яких рівнях розраховується економічна ефективність?
6. Що таке критерій економічної ефективності? Назвіть критерій на народногосподарському рівні.
7. Які натуральні показники використовують при розрахунках економічної ефективності?
8. Як розрахувати рівень рентабельності?
9. Яким повинен бути рівень рентабельності?
10. Які шляхи підвищення економічної ефективності слід використовувати в вашому підприємстві?

Модуль 2

Економіка виробництва продукції тваринництва

Тема 9.

Економіка виробництва і використання кормів

1. Кормова база і її значення в розвитку тваринництва.
2. Джерела кормових ресурсів.
3. Економічна оцінка кормових культур, кормів і раціонів.
4. Шляхи покращення кормової бази.

1. Кормова база і її значення в розвитку тваринництва

Створення міцної кормової бази є найважливішою умовою розвитку тваринництва.

Кормова база – це обсяг і структура кормів, система їх виробництва і використання в тваринництві. Вона повинна повністю забезпечувати протягом року поголів'я худоби та птиці різноманітними повноцінними за споживністю кормами. Організація кормової бази характеризується структурою посівних площ кормових культур, технологією виробництва, заготівлі, зберігання і приготування кормів.

У тваринництві використовуються корми рослинні, тваринного походження і мінеральні.

До кормів рослинного походження відносять соковиті (силос, коренеплоди, бульбоплоди, баштанні кормові культури), грубі (сіно, сінаж, солома, полова), зелені (сіяні трави, трави природних лук та пасовищ), концентровані (зерно фуражне, комбікорми, макуха, висівки, шрот). Кількість кормів обчислюється у кормових одиницях. За кормову одиницю прийнята поживність 1 кг вівса середньої якості.

Співвідношення всіх видів кормів за їх загальною поживністю визначає структуру кормової бази господарства. Співвідношення окремих видів кормів за їх поживністю визначає структуру раціону годівлі худоби і птиці. Тваринницькі галузі відрізняються співвідношенням кормів у раціоні. Так, у раціонах годівлі свиней і птиці переважають концентровані корми, у раціонах великої рогатої худоби – силос, сіно, сінаж, зелені корми, у вівчарстві – пасовищні та грубі корми.

Рівень розвитку кормової бази визначається обсягом виробництва кормів з розрахунку на 1 га сільгоспугідь, на 1 га кормової площі, на одну умовну голову худоби (ц корм. од.).

Кормова площа – це частина сільгоспугідь, яка використовується для виробництва різних видів кормів. Кормова площа (P_k) розраховується в гектарах:

$$\Pi_k = \Pi_0 + \Pi_n + \frac{B_1}{Y_1} + \frac{B_2}{Y_2} + \frac{B_3}{Y_3},$$

де Π_0 – площа кормових культур на орних землях, га;

Π_n – площа природних кормових угідь, га;

B_1, B_2, B_3 – частина валового збору окремих сільгоспкультур, що виділяється на корми, ц;

Y_1, Y_2, Y_3 – урожайність сільгоспкультур, частина валового збору яких виділяється на корми, $\frac{ц}{га}$.

Розвиток кормової бази господарства необхідно оцінювати за виходом кормів з 1 га сільгоспугідь, досягнутим рівнем годівлі тварин, а також за показниками кінцевих результатів: оплатою кормів продукцією і кормо місткістю її виробництва.

2. Джерела кормових ресурсів

В Україні використовуються різноманітні джерела кормових ресурсів: польове кормовиробництво, природні сіножаті та пасовища, відходи переробної промисловості. Головним джерелом є польове кормовиробництво, частка якого в структурі кормової бази по країні становить понад 85%. Польове кормовиробництво перетворилось в велику спеціалізовану галузь. Основні кормові культури – це багаторічні і однорічні трави, кукурудза на силос і зелений корм, кормові коренеплоди.

За останні роки збільшилась частка посіву багаторічних трав і кормових коренеплодів і зменшилась частка посіву однорічних трав і кукурудзи на силос і зелений корм. Слід розуміти, що збільшення частки кормових культур у структурі посівних площ не завжди бажане, тому що скорочуються посіви інших сільгоспкультур. Тому доцільно використовувати високопродуктивні кормові культури, а виробництво кормів з орних земель збільшувати за рахунок підвищення їхньої урожайності.

Багато кормів дають зернові і зернобобові культури. Основні зернофуражні культури – це ячмінь, овес, кукурудза на зерно і горох. Площі зернофуражних культур збільшуються, а зернобобових скорочуються. Зернобобові культури містять багато протеїну (20 - 40%), що забезпечує повноцінність кормових раціонів. Дуже важливе значення має соя, боби якої містять 36 - 44% білка, 18 – 27% олії, а також вуглеводи, мінеральні речовини, вітаміни.

Найдешевші грубі і зелені корми дають природні кормові угіддя. Але врожайність сіна ще низька (8 – 12 $\frac{ц}{га}$), хоча при докорінному поліпшенні сіножатей вона підвищується до 40 – 60 $\frac{ц}{га}$.

Цінним кормом для годівлі є відходи переробної промисловості – олійної, борошномельної, цукрової, пивоварної та ін. Це жом і меляса, макуха, відходи підприємств громадського харчування та ін.

3. Економічна оцінка кормових культур, кормів і раціонів

Ефективність вирощування окремих кормових культур характеризується рівнем їх врожайності. Але в 1 ц корму різних культур міститься різна кількість поживних речовин і перетравного протеїну. Тому більш об'єктивно оцінювати кормові культури виходом кормових одиниць і перетравного протеїну з 1 га посівної площі.

Кількість умовних кормопротеїнових одиниць з 1га кормової культури (КПО) визначають в ц. за формулою:

$$\text{КПО} = \frac{Y(K_0 + 10P_n)}{2},$$

де Y – урожайність кормової культури, ц/га;

K_0 - вміст кормових одиниць в 1ц корму, ц;

P_n – вміст перетравного протеїну в 1ц корму, ц;

10 і 2 - коефіцієнти.

Для оцінки кормових культур використовують систему показників, які безпосередньо не зіставні. Тому для комплексної оцінки окремих культур обчислюють для кожної суму коефіцієнтів. Вищий рівень економічної ефективності мають культури з більшою сумою коефіцієнтів.

Економічну оцінку кормових культур здійснюють також за показниками ефективності виробництва певної тваринницької продукції. Для порівняння визначають кількість продукції тваринництва (молока, приросту ВРХ та ін.), яку можна одержати від згодовування цих кормів з 1 га посіву. А потім визначають розмір умовного чистого доходу на 1 га посіву кормової культури (ЧД) в гривнях.

$$\text{ЧД} = \frac{\text{КПО}}{B_k} (Ц - C) - B_v,$$

де КПО – вихід кормопротеїнових одиниць з 1 га посіву;

B_k – витрати кормів на 1ц відповідної тваринницької продукції за нормативом, ц к.о.;

C – собівартість 1ц продукції тваринництва без вартості кормів, грн.;

B_v – виробничі витрати на 1 га кормової культури, грн.;

$Ц$ – ціна реалізації 1ц продукції тваринництва.

Норми і структура кормів у раціонах характеризують тип годівлі. У скотарстві використовують такі типи годівлі: силосно-коренеплідний, силосно-жомовий, силосно-концентратний, сінажно-коренеплідний та ін. У свинарстві – концентратний, концентратно-коренеплідний, концентратно-коренебульбоплідний. За рівнем годівлі молодняки ВРХ виділяють такі типи

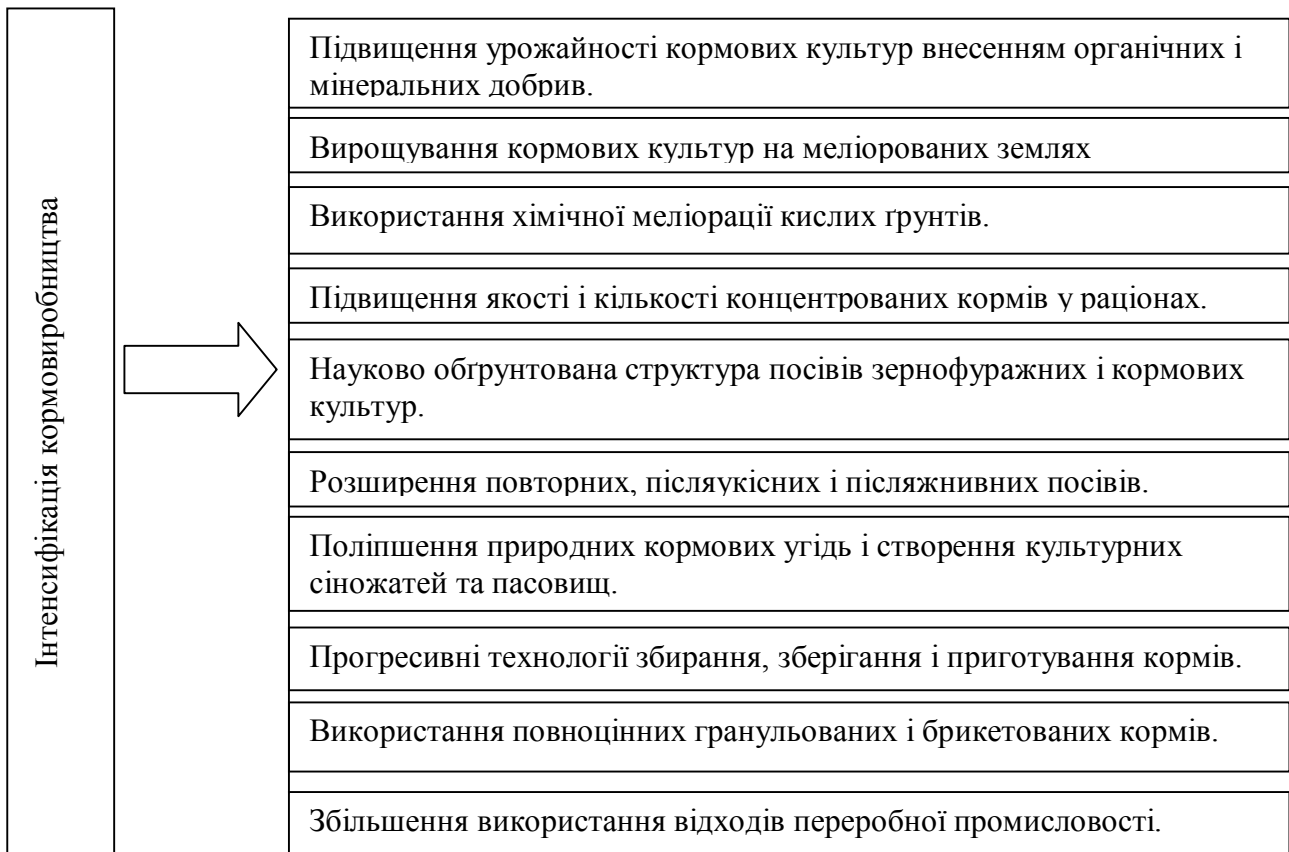
годівлі: інтенсивний (25-30 ц. к.о. за рік), середньоінтенсивний (20-25 ц. к.о.) і малоінтенсивний (до 20 ц.к.о.).

Економічну ефективність кормових раціонів і типів годівлі тварин характеризують показники: продуктивність худоби та птиці, витрати кормів на одиницю тваринницької продукції, собівартість 1 ц.к.о., собівартість 1ц продукції та рівень рентабельності її виробництва.

За економічною оцінкою кормових ресурсів визначають оптимальну кормову площу та раціональну структуру посівів кормових культур.

4. Шляхи покращення кормової бази

Основою високої продуктивності тваринництва є повноцінна годівля худоби та птиці. Покращення годівлі досягається інтенсифікацією кормовиробництва.

Контрольні запитання.

1. Що таке кормова база?
2. Дайте поняття структури кормової бази.
3. Як розрахувати кормову площу?
4. Назвіть джерела кормових ресурсів.
5. Як визначається кількість умовних кормопротеїнових одиниць з 1 га кормових культур?

6. Назвіть типи годівлі у скотарстві.
7. В чому полягає інтенсифікація кормовиробництва?

Тема 10.

Економіка виробництва продукції скотарства

1. Розвиток і розміщення скотарства.
2. Економічна ефективність виробництва молока.
3. Економічна ефективність вирощування і відгодівлі молодняка великої рогатої худоби.
4. Шляхи підвищення економічної ефективності скотарства.

1. Розвиток і розміщення скотарства

Скотарство постачає незамінні продукти харчування населенню та цінну сировину для харчової і переробної промисловості. Скотарство - основний постачальник органічних добрив для рослинництва, що в значній мірі обумовлює урожайність сільгоспкультур.

Розвиток скотарства характеризується системою показників: збільшення поголів'я голів великої рогатої худоби, в тому числі корів; щільністю поголів'я худоби і корів з розрахунку на 100 га сільгоспугідь; зростанням продуктивності скотарства, валового виробництва молока і яловичини; підвищенням рівня виробництва молока і яловичини з розрахунку на 100 га сільгоспугідь і на душу населення.

Скотарство розвивається в усіх природно-економічних зонах України. Поголів'я великої рогатої худоби в країні в 2016 році зменшилось в порівнянні з 1995 роком в 8,5 разів.

Молочне скотарство розвивається досить нерівномірно, його доцільно розміщувати поблизу міст та промислових центрів, де концентруються підприємства харчової та переробної промисловості. Для скотарства велике значення має наявність природних кормових угідь.

Функціонування тваринницьких комплексів погіршує навколишнє природне середовище, тому відгодівельні комплекси розміщують за межами приміських зон.

В Україні склалося кілька напрямків спеціалізації скотарства: молочна, молочно-м'ясна, м'ясо-молочна, м'ясна.

Серед загального поголів'я найбільша кількість корів червоної степової, чорно-рябої, симентальської, голштинської, чорно-рябої породи.

2. Економічна ефективність виробництва молока

Економічна ефективність молочного скотарства визначається системою показників: продуктивністю корів; затратами праці і кормів на 1 центнер молока; собівартістю і ціною реалізації 1ц молока; прибутком з розрахунку на 1ц молока і на одну середньорічну корову; рівнем рентабельності молока.

Середньорічний удій молока від однієї корови на початок 2016 року в Україні склав 3793 кг. Такий малий надій сприяє високій трудомісткості виробництва молока і невеликій ефективності використання кормів, рентабельність виробництва молока на початку 2016 року в цілому по Україні склала (4,1%).

На рівень економічної ефективності молочного скотарства впливає рівень годівлі, породні і племінні якості тварин, способи їх утримання, використання потоково-цехової системи виробництва молока, якість продукції.

3. Економічна ефективність вирощування і відгодівлі молодняка великої рогатої худоби

Ефективність виробництва яловичини і телятини характеризується системою показників: продуктивністю тварин (середньодобовим і річним приростом молодняка, живою масою однієї голови при реалізації); затратами праці і кормів на 1 ц приросту живої маси; собівартістю 1 ц приросту і 1ц живої маси молодняка; ціною реалізації 1 ц живої маси; прибутком з розрахунку на 1ц живої маси; рівнем рентабельності виробництва яловичини.

Економічна ефективність виробництва яловичини в господарствах знизилась. В зв'язку з невисокою продуктивністю тварин зросли витрати праці і кормів на 1ц приросту, збільшилась собівартість 1ц. Рівень рентабельності м'яса великої рогатої худоби на початок 2016 року склав (- 24,1%).

На економічну ефективність виробництва яловичини впливає рівень годівлі та збалансованість кормів, породні якості тварин, строки відгодівлі та вік молодняка, що реалізується при досягненні оптимальних кондицій, поділ праці в тваринництві.

4. Шляхи підвищення економічної ефективності скотарства

Основним напрямком подальшого розвитку скотарства і підвищення його економічної ефективності є інтенсифікація виробництва молока і яловичини.

Контрольні запитання.

1. Які показники характеризують розвиток скотарства?
2. Де розвинуте скотарство в Україні?
3. Які напрями спеціалізації існують в скотарстві?
4. Назвіть показники економічної ефективності виробництва молока.
5. Назвіть показники економічної ефективності вирощування і відгодівлі молодняка великої рогатої худоби.
6. Як можна підвищити економічну ефективність молочного скотарства?
7. Які шляхи підвищення економічної ефективності м'ясного скотарства?

Тема 11.

Економіка виробництва продукції свинарства

1. Розвиток і розміщення галузі.
2. Економічна ефективність свинарства.
3. Шляхи підвищення економічної ефективності свинарства.

1. Розвиток і розміщення галузі

Свинарство дає важливі продукти харчування населенню та сировину для легкої промисловості. Свині відзначаються великою плодючістю, скороспілістю, невибагливістю до кормів, кращою оплатою корму (на 1кг приросту живої маси в свинарстві витрачаються 4 - 5 кормових одиниць, а молодняка великої рогатої худоби - 8-9 кормових одиниць).

Кількість свиней в Україні зменшується. На початок 2009 року їх було 6526 тис. голів. Середня маса реалізованої голови складала 121кг.

Свинарство розвивається в усіх областях України, але найбільше - в лісостеповій та степовій зоні, розміщуючись біля великих міст. В поголів'ї переважають такі породи як велика біла, українська степова біла, миргородська,

Спеціалізація в свинарстві проходить по типу відгодівлі свиней: м'ясний, беконний, сальний. За характером внутрішньогалузевої спеціалізації господарства поділяються на товарні і племінні. Товарні в свою чергу поділяються на репродукторні, відгодівельні і господарства з закінченим циклом виробництва.

2. Економічна ефективність свинарства

Економічна ефективність свинарства визначається системою показників: продуктивність тварин (середньодобовий приріст живої маси, вихід поросят у двомісячному віці, приріст живої маси з розрахунку на початок року, тривалість вирощування і відгодівлі молодняка до певної живої маси); витрати кормів на 1 ц приросту живої маси; продуктивність праці; собівартість та середня ціна реалізації 1ц живої маси; прибуток з розрахунку на 1ц живої маси; рівень рентабельності виробництва свинини.

У більшості господарств невисокий рівень інтенсивності свинарства, в результаті чого продуктивність тварин та ефективність використання кормів низька, а трудомісткість 1 ц свинини висока. В цілому по Україні на початок 2016 року рівень рентабельності продукції свинарства складав (0,3%).

3. Шляхи підвищення економічної ефективності свинарства

Подальше збільшення виробництва продукції свинарства відбувається за рахунок зростання поголів'я свиней та підвищення їх продуктивності. Головним напрямком економічної ефективності свинарства є інтенсифікація галузі.

Контрольні питання.

1. В чому полягає важливість галузі свинарства?
2. Де найбільше розвинуто свинарство?
3. Які види спеціалізації використовуються в свинарстві?
4. Які показники характеризують продуктивність свиней?
5. Назвіть показники економічної ефективності свинарства.
6. Які шляхи підвищення інтенсифікації галузі свинарства?

Тема 12.

Економіка виробництва продукції вівчарства.

1. Розвиток і розміщення галузі.
2. Економічна ефективність вівчарства.
3. Шляхи підвищення економічної ефективності вівчарства.

1. Розвиток і розміщення галузі

Вівчарство забезпечує народне господарство вовною, овчиною, смушками, бараниною, молоком. Баранина має низький вміст холестерину порівняно з яловичиною, свининою.

Вівці - пасовищні тварини, які невибагливі до умов утримання. Вони забезпечують високу оплату корму, використовуючи малопродуктивні угіддя та найдешевші грубі і соковиті корми.

Вівчарством займаються всюди в Україні, середня щільність поголів'я овець складає близько 19 голів з розрахунку на 100 га сільгоспугідь. Найбільшу кількість овець утримують господарства Криму, Херсонської, Миколаївської, Одеської, Запорізької, Дніпропетровської областей та Карпат.

Серед порід овець переважають асканійська тонкорунна, прекос, цигайська.

Спеціалізація вівчарства проходить за напрямками продуктивності: тонкорунне, напівтонкорунне, грубоване вівчарство розміщується в більшості господарств Степу і Лісостепу (асканійська порода, прекос), напівтонкорунне - в господарствах Криму, Донецької та Одеської областей (цигайська порода), напівгрубоване - в передгірних і гірських районах Карпат (гірсько-карпатські вівці), грубоване вівчарство - в Одеській, Чернівецькій, Полтавській, Дніпропетровській областях (каракульська, сокільська порода).

Для утримання овець використовують пасовищну, пасовищно-стійлову і стійлово-пасовищну системи.

2. Економічна ефективність вівчарства

Економічна ефективність вівчарства визначається системою показників.

Показники економічної ефективності вівчарства	Продуктивність:
	- середній настриг вовни від однієї вівці, кг;
	- середньодобовий приріст однієї голови, г.
	Затрати праці люд.-год.:
	- на 1 ц вовни;
	- на 1 ц приросту.
	Повна собівартість, грн.:
- 1 ц вовни;	
- 1 ц приросту овець;	
- живої маси.	
Ціна реалізації, грн.:	
- 1 ц вовни;	
- 1 ц живої маси.	
Прибуток, грн.:	
- на 1 ц вовни;	
- на 1 ц живої маси.	
Рівень рентабельності %:	
- вовни	
- баранини.	

Виробництво вовни і м'яса баранини зменшується, рівень рентабельності м'яса на початок 2016 р. складав (-38,4%), вовни (-74,7%).

3. Шляхи підвищення економічної ефективності

Підвищення економічної ефективності вівчарства передбачає збільшення виробництва продукції на основі зростання поголів'я овець та їх вовнової та м'ясної продуктивності. Головним напрямком розвитку вівчарства є інтенсифікація галузі.

Контрольні запитання.

1. Що дає вівчарство народному господарству?
2. Де розвинене вівчарство в Україні?
3. Назвіть види внутрішньогалузевої спеціалізації вівчарства.
4. Які показники характеризують економічну ефективність виробництва вовни?
5. Які показники визначають економічну ефективність виробництва баранини?
6. Як підвищити економічну ефективність вівчарства?

Тема 13.

Економіка виробництва продукції птахівництва.

1. Розвиток і розміщення галузі.
2. Економічна ефективність виробництва продукції птахівництва.
3. Шляхи підвищення економічної ефективності галузі.

1. Розвиток і розміщення галузі

Птахівництво дає населенню дієтичні висококалорійні продукти харчування - яйця, м'ясо. Крім того використовується пух і перо, відходи інкубації і забою (для отримання кормового борошна), пташиний послід. Особливості птахівництва - скороспілість, висока плодючість птиці, інтенсивний ріст і продуктивність, добра оплата корму. Птахівництво інтенсивно розвивається по всій території України. Птахівничі комплекси створюються навколо великих міст і промислових центрів.

Внутрішньогалузева спеціалізація птахівництва ведеться за напрямками: яйцевий, племінний, м'ясний на основі вирощування курчат - бройлерів, качок, гусей, індиків, та страусів, які з'явилися в Україні в останні десять років.

2. Економічна ефективність продукції птахівництва

Птахівництво, яке ведеться на індустріальній основі, є найбільш інтенсивною галуззю тваринництва. Воно вимагає високого рівня розвитку матеріально-технічної бази, розведення лінійної птиці спеціалізованих порід, безперервного забезпечення повноцінними збалансованими кормами.

Економічна ефективність виробництва продукції птахівництва характеризується системою показників: продуктивністю птиці (середньорічною несучістю курок - несучок, середньодобовим приростом живої маси); затратами праці і кормів на 1000 штук яєць і на 1 ц приросту; собівартістю 1000 штук яєць, 1 ц приросту і 1 ц живої маси; ціною реалізації одиниці продукції; рівнем рентабельності виробництва продукції.

В сучасному промисловому птахівництві широко використовується продуктивна гібридна птиця, дедалі більше використовують бройлерів. В останні роки в Україні спостерігається зменшення поголів'я птиці, виробництва пташиного м'яса та яєць, хоча середньорічна несучість курки - несучки збільшилась до 278 яєць за рік. Собівартість виробництва продукції птахівництва зростає. На її рівень найбільше впливають вартість кормів та оплата праці. Рівень рентабельності яєць на початок 2009 р. складав біля 13%, а м'яса (-11,3%).

3. Шляхи підвищення економічної ефективності галузі

Подальший розвиток птахівництва потребує інтенсивного збільшення яєць і м'яса птиці. Птахівництво розвивається в двох напрямках: створення навколо великих міст спеціалізованих птахофабрик та організація великих механізованих птахоферм в господарствах. Основою розвитку і підвищення економічної ефективності птахівництва є його інтенсифікація.

Контрольні запитання.

1. Що отримує народне господарство від птахівництва?
2. В чому особливості птахівництва як галузі?
3. Де розвинене птахівництво в Україні?
4. Як спеціалізується птахівництво в середині галузі?
5. Які показники визначають економічну ефективність птахівництва?
6. Як підвищити економічну ефективність птахівництва?

Тема 14.

Економіка бджільництва.

1. Значення і розвиток галузі.
2. Економічна ефективність виробництва продукції.
3. Шляхи підвищення економічної ефективності галузі.

1. Значення і розвиток галузі

Основні продукти бджільництва - мед, віск, додаткові - бджолині матки, пакети бджіл, маточне молоко, квітковий пилок, бджолина отрута, прополіс. Мед має високі харчові якості, та лікувальні властивості. Бджоли покращують запилення сільгоспрослин, підвищують їх врожайність на 25 - 30%. В Україні на всій території є сприятливі умови для розвитку бджільництва, але воно розміщується нерівномірно, в залежності від наявності медоносних ресурсів і потреби в бджолосім'ях для запилення культур. У зоні лісостепу на 100 га сільгоспкультур приходиться 7 бджолосімей, у Степу – 6, на Поліссі - 5, в Карпатах - 4. Використовуються різні породи бджіл: українська степова, поліська, сіра гірська кавказська, карпатська.

Бджільництво розвивається за кількома напрямками: медотоварний, запилювально-медовий, запилювальний, розплідницький, комплексний, але переважає запилювально-медовий напрям.

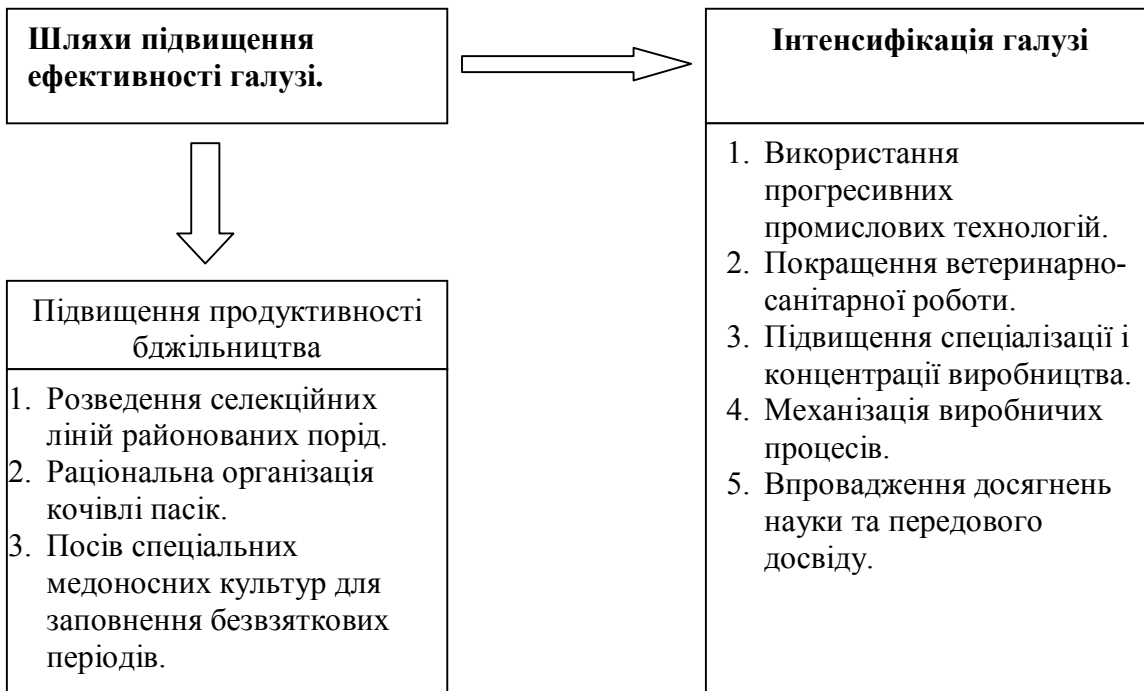
2. Економічна ефективність виробництва продукції

Економічна ефективність бджільництва характеризується системою показників: вихід валового і товарного меду на 1 бджолосім'ю; витрати праці на 1ц меду; вартість валової продукції бджільництва на одного працівника; собівартість та ціна 1ц продукції; прибуток; рівень рентабельності.

Мед - продукція з високою трудомісткістю, що пов'язано з низькою продуктивністю бджолосімей (5 - 7 кг товарного меду). При розрахунку економічної ефективності у бджільництві запилювального і запилювально-медового напрямків продукція, одержана за рахунок підвищення врожайності від запилювання бджолами, в доход галузі не входить. Тому всі витрати по бджільництву, крім вартості меду, воску, плідних маток, роїв відносять на обпилювані сільгоспкультури та сади. У бджільництві обпилювально-медового напрямку на обпилювані культури відносять 20 - 40% загальної суми витрат, а на плодові насадження та посіви трав люцерни і конюшини на насіння 40 - 60%. Собівартість продукції галузі зростає, але реалізація за різними каналами збуту забезпечує значну рентабельність.

3. Шляхи підвищення економічної ефективності галузі

Підвищення економічної ефективності бджільництва, відбувається в двох напрямках: зростання продуктивності та інтенсифікація галузі.

Контрольні запитання

1. Назвіть продукцію бджільництва.
2. Де розвинуто бджільництво в Україні?
3. По яким напрямкам розвивається бджільництво?
4. Які показники характеризують економічну ефективність бджільництва?
5. Як можна підвищити економічну ефективність галузі?

Модуль 3. Теоретичні основи бухгалтерського обліку

Тема 15.

Предмет і методи бухгалтерського обліку

- 1.Значення бухгалтерського обліку та його принципи.
- 2.Методи бухгалтерського обліку та особливості первинних документів.

1.Значення бухгалтерського обліку та його принципи

Основним джерелом економічної інформації про фінансово-господарську діяльність сільськогосподарського підприємства є дані бухгалтерського обліку. Правові основи організації, ведення бухгалтерського обліку, складання фінансових звітів визначаються законом України “ Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні ” і Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

Метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності на сільгосп підприємствах є надання користувачам повної, правдивої, неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності і переміщення грошових коштів підприємства для прийняття ними необхідних рішень.

Користувачами такої інформації можуть бути керівництво підприємства, його служби, співробітники, а також зовнішні користувачі: банки, постачальники, засновники, акціонери, інвестори, контролюючі органи.

Показники бухгалтерського обліку забезпечують необхідну інформацію для управління підприємством, стратегічного планування, економічного аналізу, контролю (ревізії, аудиту). Вони є вихідними даними для податкового обліку, складання фінансової та податкової звітності, статистики.

Значення бухгалтерської звітності зростає в зв'язку з розвитком міжнародних економічних зв'язків, збільшенням кількості сільгосп підприємств з закордонним капіталом і необхідністю переходу до використання міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

Бухгалтерський облік є обов'язковим видом обліку, який ведеться на сільгосп підприємстві з дня його реєстрації до ліквідації. Особливістю бухгалтерського обліку є те, що всі господарські операції, обліковані в натуральних (кілограми, метри, штуки, голови і т. ін.) та трудових (години, дні, і т. ін.) вимірниках обов'язково узагальнюються в грошовому вимірі. Це дає можливість отримати узагальнюючі показники:

- загальну вартість майна сільгосп підприємства;
- загальну суму витрат на виробництво продукції;
- обсяг реалізації цієї продукції;
- фінансові результати діяльності підприємства.

Обов'язковою умовою відображення господарських операцій в бухгалтерському обліку є їх документальне оформлення, з допомогою чого показники обліку мають юридичне значення.

Бухгалтерський облік – це система послідовного, безперервного, документально обґрунтованого і взаємопов'язаного відображення:

- всіх господарських засобів підприємства (грошових і матеріальних ресурсів);
- джерел їх утворення (внесків засновників, прибутку, позичкових та інших засобів);
- господарських процесів (постачання, виробництво, реалізація);
- фінансових результатів (прибуток або збиток) в грошовому виразі для забезпечення інформацією, необхідного для управління і контролю за діяльністю підприємства.

Предметом бухгалтерського обліку є господарська діяльність підприємства: використання засобів підприємства в господарських процесах, участь в розрахунково-кредитних операціях (з постачальниками, покупцями, бюджетом та небюджетними фондами і т. інше)

Кожен об'єкт обліку розглядається з двох позицій:

- 1) об'єкти, що забезпечують господарську діяльність (тобто господарські засоби підприємств і їх джерела);
- 2) об'єкти, що складають господарську діяльність (господарські процеси і їх результати).

Об'єктами управлінського обліку є:

- затрати підприємства за їх цільовим призначенням, їх групування за видами продукції, процесами, стадіями виробництва, регіонами реалізації продукції;
- доходи підприємства, їх групування за видами продукції, сферами діяльності, регіонами реалізації продукції;
- фінансові результати діяльності підприємства за видами продукції, сферами діяльності, регіонами реалізації.

Всі види обліку функціонують у взаємному зв'язку.

Принципи бухгалтерського обліку :

- 1) Обачність (застосування таких методів оцінки, які запобігають заниженню оцінки зобов'язань і витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства).
- 2) Повнота. (Всі господарські організації без винятку реєструються на рахунках бухгалтерського обліку).
- 3) Автономність. (Активи та зобов'язання даного підприємства повинні бути відокремлені від активів та зобов'язань інших підприємств та власників цього підприємства).
- 4) Сталість. (Постійне застосування підприємством обраних методів бухгалтерського обліку із року в рік. Зміна їх повинна бути обґрунтована).

- 5) Безперервність. (Оцінка активів та зобов'язань підприємства здійснюється виходячи з припущення, що його діяльність триватиме в неосязному майбутньому).
- 6) Нарахування та відповідності доходів та витрат. (Для визначення результатів звітного періоду потрібно зіставити доходи та витрати, відображені в момент виникнення, а не в момент оплати грішми).
- 7) Превалювання сутності над формою. (Фінансові операції обліковуються та розкриваються відповідно до їх суті, а не лише за формою).
- 8) Історична собівартість. (Пріоритетною є оцінка активів підприємств виходячи із витрат на їх виробництво і придбання).
- 9) Єдиний грошовий вимірник. (Вимірювання і узагальнення операцій здійснюється у валюті України).
- 10) Періодичність. (Розподіл діяльності підприємства на певні періоди часу).

З перелічених принципів два зовсім нові. Це принцип обачності і принцип превалювання сутності над формою. Перший передбачає, що при віднесенні якихось сум на доходи або витрати необхідно використовувати методику, яка забезпечує не завищення доходів і активів з одного боку і не заниження зобов'язань і витрат з іншого.

Другий принцип змінює всю існуючу технологію бухгалтерського обліку. Він зобов'язує відображати в обліку операцію не за формальними ознаками, а залежно від її економічної, змістовної суті. Наприклад, придбання векселя може бути відображено як фінансове вкладення і як придбання цінних паперів, як кредит на операцію, як розрахункова операція, Все залежить від ситуації.

2. Методи бухгалтерського обліку

Метод бухгалтерського обліку являє собою сукупність способів і прийомів, з допомогою яких господарська діяльність підприємства відображається в обліку.

Документація – відображення господарських операцій в первинних документах.

Інвентаризація – перевірка фактичної наявності товарно – матеріальних цінностей і матеріальних засобів їх перерахунком, обміром, зважуванням.

Система рахунків – відображення господарських операцій по їх переміщенню і джерелам.

Подвійний запис – запис по кореспондуючим рахункам, при якому дебет одного рахунку дорівнює кредиту другого рахунку.

Грошова оцінка – єдиний грошовий вимір в обліку (гривня).

Калькуляція – підсумовування всіх витрат, що формують собівартість.

Бухгалтерський баланс – одна з форм фінансової звітності (форма №1), яка відображає загальну вартість господарських засобів підприємства (актив) і суму джерел їх формування (пасив). В підсумку актив дорівнює пасиву.

В бухгалтерському обліку велике значення має оформлення первинних документів.

1. Первинні документи складаються під час здійснення господарської операції, а якщо це неможливо – зразу після її закінчення.
2. Вони складаються на паперових або машинних носіях і повинні включати реквізити:
  - назву документу (форми);
  - дату і місце складання;
  - назву підприємства;
  - посади осіб, відповідальних за здійснення операції і правильність її оформлення;
  - особистий підпис особи, яка брала участь у здійсненні операції.
3. Інформація первинних документів систематизується в реєстрах синтетичного та аналітичного обліку у формі подвійного запису на взаємопов'язаних рахунках. На перше число кожного місяця дані аналітичних і синтетичних рахунків повинні бути тотожними.
4. Реєстри повинні мати назву, у них зазначаються періоди реєстрації операції, прізвища осіб, що брали участь в виконанні операцій.
5. Операції відображають у тому звітному періоді, в якому вони були зроблені.
6. У разі складання первинних документів і їх зберігання на машинних носіях, виготовляються їхні копії на паперових носіях.
7. Не можна несанкціоновано і непомітно виправлять дані документів.
8. За несвоєчасне складання та недостовірність даних первинних документів несуть відповідальність особи, які підписали документ.
9. Первинні документи та реєстри бухгалтерського обліку можуть бути вилучені у підприємства тільки за рішенням відповідних органів. Посадова особа в присутності представників органів може зняти копії документів, що вилучаються.

Контрольні питання

1. Яка мета ведення бухгалтерського обліку?
2. Для чого використовуються показники бухгалтерського обліку?
3. В чому особливості бухгалтерського обліку?
4. Дайте поняття бухгалтерського обліку.
5. Що є предметом бухгалтерського обліку?
6. Назвіть об'єкти управлінського обліку.
7. Назвіть і поясніть принципи бухгалтерського обліку.
8. Розкажіть про методи бухгалтерського обліку.

Тема 16.

Бухгалтерський баланс і система рахунків бухгалтерського обліку.

1. Бухгалтерський баланс та основи його складання.
2. Оборотні відомості, план рахунків.

1. Бухгалтерський баланс та основи його складання

Бухгалтерський баланс – це спосіб узагальненого відображення в грошовій формі господарських засобів та джерел формування (починаючи з 1 січня або з моменту реєстрації підприємства) на дату балансу – 31 грудня звітного року (проміжні дати балансу – 31 березня, 30 червня, 30 вересня). Термін “баланс” з’явився від латинських слів “bis” – двічі та “lanx” – чашка вагівниці, а їх поєднання символізує рівновагу.

Баланс являє собою двобічну таблицю, лівий бік – Актив, правий – Пасив. В Активі балансу відображені всі засоби по складу і розміщенню (все те, що має підприємство на визначену дату), а в Пасиві – джерело утворення цих засобів за цільовим призначенням (за рахунок чого підприємство має). Використовуються терміни: “debit” - (боржник , дебітор) і “credit” – (довіритель, кредитор). Дебіторська заборгованість відображається в Активі балансу (ми щось віддали і замість того отримаємо гроші або товар, а поки боржник цим користується).

Кредиторська заборгованість відображається в Пасиві балансу (ми щось отримали і не розрахувались, тимчасово користуємося чужими засобами). Приклад балансу наведено в таблиці 16.1

Таблиця 16.1

Баланс на 31 березня 2016 р.

Актив (Склад і розміщення засобів)	Сума тис. грн.	Пасив (Джерела утворення і цільове призначення господарських засобів)	Сума тис. грн.
I Необоротні активи.		I Власний капітал.	
Нематеріальні активи	3	Статутний капітал	20
Основні засоби	15	Прибуток	6
II Оборотні активи.		II Поточні зобов’язання	
Запаси: сировина, матеріали	11	Кредити банків	10
готова продукція	7	Кредиторська заборго- ваність постачальникам	8
Дебіторська заборгованість	9	Заборгованість по розрахунках по оплаті праці	4
Грошові засоби (каса, поточний рахунок)	5		

Баланс	50	Заборгованість по розрахунках з бюджетом Баланс	2 50
--------	----	--	---------

В балансі Актив і Пасив завжди однакові по сумі.

$$(50=50)$$

Актив = Зобов'язання + Власний капітал

$$(50=24+26)$$

Власний капітал = Актив – Зобов'язання

$$(26=50-24)$$

Актив балансу складається з трьох розділів:

I Необоротні активи.

II Оборотні активи.

III Витрати майбутніх періодів.

Пасив балансу складається з розділів:

I Власний капітал.

II Забезпечення наступних витрат і платежів.

III Довгострокові зобов'язання.

IV Поточні зобов'язання.

Баланс складається 1 раз в квартал, а господарські операції відбуваються кожен день. Вони відображаються в системі бухгалтерських рахунків. Рахунок бухгалтерського обліку є способом групування здійснюваних господарських операцій за економічно однорідними ознаками з метою поточного відображення наявності і руху окремих активів і джерел їх утворення.

Схематично рахунки являють собою двосторонню таблицю: ліва частина називається дебетом, а права – кредитом. Назва рахунка пишеться посередині:

Рахунок (назва рахунку)	
Дебет	Кредит

Відповідно до балансу рахунки поділяються на активні (призначені для обліку стану та змін господарських активів) та пасивні (для обліку стану та змін джерел утворення господарських активів). В активних рахунках підсумок (сальдо) завжди дебетове, в пасивних – кредитове. Загальна сума всіх дебетових сальдо активних рахунків дорівнює сумі кредитових сальдо пасивних рахунків.

Сальдо на кінець звітної періоду (кінцевий залишок) на активних рахунках визначається як початкове сальдо за дебетом рахунка плюс підсумок обороту за дебетом рахунка мінус підсумок обороту за кредитом рахунка.

Сальдо на кінець звітного періоду на пасивних рахунках визначається як початкове сальдо за кредитом рахунка плюс підсумок обороту за кредитом і мінус підсумок обороту за дебетом рахунку.

Кожна господарська операція записується в дебет одного рахунку і в кредит іншого. Наприклад, господарство одержало з поточного рахунку в банку 100000 грн. для виплати заробітної плати. Це значить що збільшився дебет рахунку “Каса” і одночасно зменшився кредит рахунку “Поточний рахунок в національній валюті”:

Рахунок “Каса”		Рахунок “Поточний рахунок в національній валюті”	
Дебет	Кредит	Дебет	Кредит
100000			100000

Кошти в касі господарства збільшились на 100000 грн., але зменшилась на поточному рахунку господарства в банку. Такий взаємозв’язок між рахунками називається кореспонденцією рахунків, а самі рахунки – кореспондуючими. Запис, що показує дебет і кредит кореспондуючих рахунків називається бухгалтерською проводкою.

Кожна бухгалтерська операція обов’язково відображається на двох рахунках бухгалтерського обліку. Один з цих рахунків дебетують, а другий кредитують на одну і ту саму суму.

Отже, подвійний запис є способом відображення господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку, за якого кожна операція відображається за дебетом одного та кредитом другого рахунка в одній і тій же сумі. Подвійний запис забезпечує одержання двох взаємопов’язаних показників за кожною господарською операцією.

Подвійний запис має контрольне значення. Відсутність рівня дебета і кредита рахунків свідчить про наявність помилок у записах.

Подвійний запис має економічне значення, оскільки допомагає з’ясувати, внаслідок яких операцій відбулися зміни активів або їх джерел, звідки вони надійшли і куди вони вибули.

2. Оборотні відомості, план рахунків

Для перевірки правильності облікових записів і складання достовірної звітності дані поточного обліку треба узагальнити. Для цього по синтетичним рахункам і окремо по кожній групі аналітичних рахунків складають оборотні відомості. Вони мають такий вигляд (таблиця 16.2).

Таблиця 16.2

Оборотна відомість по синтетичним рахункам за січень 2016р.

№ п/п	Назва рахунків (субрахунків)	Сальдо на 01.01.2009р.		Обороти за січень		Сальдо на 01.02.2010р.	
		Дт	Кт	Дт	Кт	Дт	Кт
1.	Основні засоби (10)	-	-	15000		15000	
2.	Сировина і матеріали	-	-	6000		6000	
3.	(201)	-	-	5000	4000	1000	
4.	Каса (301)	-	-	-	20000		20000
5.	Статутний капітал (40)	-	-	4000	6000		2000
	Розрахунки з постачальниками (631)						
	Всього	-	-	30000	30000	22000	22000

По такому ж принципу складаються відомості для аналітичного (більш докладного) обліку:

- сировини і матеріалів – для того, щоб знати, які матеріали, скільки і по якій ціні ми маємо на 6000 тис. грн.;
- розрахунків з постачальниками (наш борг 2000 тис. грн.) – можна визначити найменування постачальників, суми заборгованості кожного з них по рахункам і датам і іншим статтям обліку.

Дані синтетичного і аналітичного рахунків повинні бути взаємопов'язаними.

З приведеної оборотної відомості видно, що вона складена правильно: обороти і сальдо на кінець місяця по дебету і кредиту мають однакові суми (30000 тис. грн. і 22000 тис. грн.).

Щоб не було помилок остатки на кінець місяця по оборотній відомості звіряють з даними обліку по кожному рахунку. Наприклад:

- загальна сума всіх основних засобів – з даними аналітичного обліку в відомості (або таблиці, в книзі), де дається перелік основних засобів;
- сума залишку в касі грошей – з даними касової книги і т. ін..

Оборотну відомість ще називають перевірочним балансом. Якщо знайдена помилка, то її виправляють і тільки після цього складають баланс.

Рахунки бухгалтерського обліку класифікують:

1. за економічним змістом.
2. за призначенням і структурою.

За економічним змістом виділяють дві групи рахунків:

1. рахунки обліку засобів і господарських процесів для обліку оборотних та необоротних активів (їх 27).
2. рахунки для обліку джерел господарських засобів – для обліку джерел

власних і залучених(їх 25).

За призначенням і структурою рахунки поділяються на:

- 1) рахунки основного, грошового і власного капіталу;
- 2) регулюючі (напр. торгова надбавка);
- 3) фінансово-результативні;
- 4) забалансові (для обліку господарських засобів, які не належать даному підприємству, але тимчасово знаходяться у користуванні).

На основі класифікації рахунків за їх економічним змістом розроблений і затверджений План рахунків бухгалтерського обліку (План рахунків).

Рахунки в ньому згруповані в 9 класів. Забалансові рахунки виведені в окремий клас.

В Плані рахунків крім назви приведені коди (номери), в яких перша цифра (одна) визначає клас рахунка; далі дві цифри – номер синтетичного рахунку, наступні три цифри – номер субрахунку.

Наприклад: клас 2 – “Запаси”;

код синтетичного рахунку 20 – “виробничі запаси”;

код субрахунку 201- “сировина і матеріали”

Використання кодів зменшує облікову роботу, воно зручне при автоматизації бухгалтерського обліку.

Контрольні питання

1. Що таке бухгалтерський баланс?
2. Що відображається в Активі балансу?
3. Що відображається в Пасиві балансу?
4. Поясніть поняття “кредиторська заборгованість”.
5. Які розділи має Актив балансу?
6. Які розділи входять в Пасив балансу?
7. Що таке сальдо на кінець звітного періоду?
8. Поясніть поняття “кореспонденція рахунків”.
9. В чому полягає подвійний запис господарських операцій і його значення?
10. Для чого складається оборотна відомість?
11. В чому різниця між синтетичними і аналітичними рахунками?
- 12.3 чого складається план рахунків бухгалтерського обліку?

Тема 17.

Документи, облікові реєстри, форми бухгалтерського обліку.

1. Документи бухгалтерського обліку та їх оформлення.
2. Класифікація документів.
3. Системи і форми бухгалтерського обліку в сільськогосподарських підприємствах.

1. Документи бухгалтерського обліку та їх призначення

Для відображення в обліку господарської операції необхідно мати відповідно оформлені документи, які являють собою письмовий доказ виконання такої операції або письмове розпорядження відповідальних осіб на право її виконання.

Порядок документального оформлення господарських операцій та вимоги до складання документів регламентуються спеціальним положенням.

Особливо велике значення має оформлення бухгалтерських документів. Вони забезпечують достовірність і точність даних обліку і є основним джерелом інформації про роботу підприємства та основним видом контролю за його господарською діяльністю. Від своєчасного і правильного складання документів залежить якість обліку і складеної за його даними звітності. Наявність документів є необхідною умовою збереження майна. Як показує практика, недостачі та зловживання найчастіше бувають там, де несвоєчасно і неправильно оформляють документи і незадовільно ведеться облік.

Документи використовуються як джерело доказів при вирішенні в судах господарських суперечок, при проведенні судово-бухгалтерської експертизи та ревізій.

Основні вимоги до документів:

1. Документи повинні включати обов'язкові реквізити оригіналу документа:

- назву підприємства, від імені якого складений документ;
- назву документа, його номер, код форми (якщо це бланк установленної форми);
- дату і місце складання документу;
- зміст господарської операції, її вимірники (натуральні, вартісні та інші);
- посаду, прізвище та підписи осіб, що відповідають за виконання операції і складання первинного документу;
- при необхідності – відбиток печатки, якою скріплені підписи.

Первинні документи можуть мати додаткові реквізити:

- ідентифікаційний код підприємства з Державного реєстра;
- базу для виконання господарських операцій;
- дані про документи, що посвідчують особу покупця та ін.

2. Документ повинен відповідати змісту проведеної операції.

3. Документи, складені з допомогою обчислювальної техніки, використовуються в бухгалтерському обліку за умови надання їм в установленому порядку юридичної сили.
4. Документи заповнюються чорнилами чорного або синього кольору (шариковою ручкою), чітко, розбірливо, без підчисток та помарок. Вільні строчки прочеркуються.
5. В касових і банківських документах (касові книги, касові ордера, платіжні доручення та банківські виписки) ніякі виправлення не допускаються. Не допускаються виправлення (в т.ч. за допомогою коректора) і в звітності.
6. Документи, пов'язані з оформленням грошових операцій (грошові чеки, доручення, векселя та ін.) складають на бланках з водяними знаками. Такі бланки називають бланками суворої звітності, до яких є особливі вимоги по використанню, зберіганню та списанню з обліку.
Документи, складені з порушенням обумовлених правил, є юридично недійсними.

2.Класифікація документів

Документи класифікуються за різними ознаками.

Розпоряджувальні – це наряди, платіжні доручення, накази, завдання, доручення, грошові чеки, які не є основою для відображення в обліку.

Виконавчі відображають факт виконання і оформлення господарської операції (виписки банку, акти, квитанції, приходні ордери, акти прийняття, авансові звіти).

Комбіновані об'єднують розпоряджувальні і виконавчі (платіжні відомості, касові ордери, вимоги, наряди, лімітно-заборні карти та ін.).

Документи бухгалтерського оформлення складаються на основі виконавчих для отримання зведених і аналітичних даних (відомість розподілу матеріалів, заробітної плати та ін.).

3. Системи і форми бухгалтерського обліку в сільгосп підприємствах

Існують різні форми бухгалтерського обліку:

- меморіально-ордерна;
- журнал-Головна форма
- журнально-ордерна.

Меморіально-ордерна форма бухгалтерського обліку передбачає по всіх без винятку операціях складання проводок у меморіальних ордерах на підставі первинних документів або накопичувальних відомостей. В меморіальному ордері наводиться підстава запису, за дебетом рахунка, за кредитом рахунка і сума, підписи головного бухгалтера або його заступника.

Хронологічний запис всіх операцій ведуть у спеціальному реєстрі – реєстраційному журналі. В ньому дається порядковий номер меморіальних ордерів, дата складання, сума за меморіальним ордером і підпис.

Записи групують у реєстрі обліку – Головній книзі, в якій фіксують номери меморіальних ордерів, проставляють дату їх оформлення і суми по операціях. Поточні обороти реєструють у Головній книзі і підсумовують за місяць по дебету і кредиту кожного рахунка.

Меморіально-ордерна форма проста, гнучка, дозволяє використовувати обчислювальну техніку. Але недоліки її – це багатократність записів, багато часу займають підрахунки підсумків, взаємна звірка реєстрів.

Зразки рахунків меморіально-ордерної форми бухгалтерського обліку наведені в табл. 17.1, 17.2, 17.3.

Таблиця 17.1

Меморіальний ордер № 01, січень 2016

Підстава або зміст запису	за дебетом рахунка	за кредитом рахунка	сума, грн.

5 лютого 2016р. ....

Головний бухгалтер .....

Таблиця 17.2

Реєстраційний журнал січень 2016р.

Порядковий номер меморіальних ордерів	Дата складання	Сума за меморіальним ордером	Підпис

Таблиця 17.3

Головна книга
Рахунок 23 “Виробництво”

Дата	Кредит рахунків				Ра- зом	№ мемо- ріального ордера	Дебет рахунків			Разом
	20	66	23	68			20	23	27	

Варіантом меморіально-ордерної форми обліку є Журнал - Головна форма. Особливість її в тому, що всі операції у синтетичному обліку відображені в одному реєстрі – Журнал – Головні книзі. У ній поєднано хронологічний і систематичний запис (таблиця 17.4).

У Журналі-Головній книзі ліва частина призначена для хронологічних записів, а права частина використовується для систематизації записів за синтетичними рахунками. В ній стільки граф, скільки синтетичних рахунків повинно бути відкрито для обліку всіх господарських операцій (таблиця 17.4). Найбільш прогресивною формою обліку є журнально-ордерна форма бухгалтерського обліку. В ній скорочується багаторазове дублювання даних, переписування одержаних підсумків із одного реєстру в інший. Запропоновано два види бухгалтерських реєстрів – журнали-ордери і допоміжні відомості. Крім зазначених реєстрів можуть застосовуватись спеціальні розроблювані таблиці. Основними реєстрами бухгалтерського обліку є журнали-ордери. Вони нагадують собою накопичувальні відомості в яких систематизація і групування документів ведеться в хронологічному порядку за кореспондуючими рахунками.

Журнал – Головна книга

Порядковий номер меморіального ордера	Дата	Сума обороту по меморіальному ордеру	№ рядка	10"Основні засоби"		131"Знос(амортизація) основних засобів"		23"Виробництво"		І т.д.
				дебет	кредит	дебет	кредит	дебет	кредит	
Залишок на 1.01.2016		9000	1	2000			2000	5000		
1	31.01	5000	2	5000						
2	31.01	1000	3				1000			
3	31.01	3000	4		3000					
4	31.01	8000	5					8000		
Обороти за січень		17000	6	5000	3000		1000	8000		
Залишок на 1.02.2016		26000	7	4000			3000	13000		

Журнали-ордери побудовані за кредитовою ознакою. Кредитові обороти за кожним балансовим рахунком збираються в одному журналі-ордері, а дебетові обороти за цим рахунком відображаються в різних журналах-ордерах. Можна побудувати журнали-ордери і за дебетовою ознакою, але за кредитовою зручніше.

Записи в облікових реєстрах проводять в міру надходження документів. Для узагальнення даних журналів-ордерів використовують Головну книгу. В Головній книзі записи здійснюють за дебетом рахунків у кореспонденції з кредитовими рахунками, в той час, як у журналах-ордерах записи роблять за кредитом у кореспонденції з рахунками, котрі дебетуються, що забезпечує взаємний контроль показників.

Машинним формам бухгалтерського обліку притаманні особливі реєстри – машинограми аналітичного і синтетичного обліку. Вони відрізняються між собою ступенем подробиць, закладеної в них інформації і групуванням економічних показників. Машинні носії інформації сприяють автоматизації процесів її обробки в напрямі накопичення і систематизації для визначення аналітичних показників і складання місячної, квартальної і річної звітності. Застосовується безліч різноманітних машинограм синтетичного і аналітичного обліку.

Контрольні питання

1. Для чого призначені документи бухгалтерського обліку?
2. Які реквізити включають документи?
3. Назвіть основні вимоги до документів.
4. За якими ознаками класифікуються документи?
5. Назвіть форми бухгалтерського обліку?
6. В чому сутність меморіально-ордерної форми бухгалтерського обліку?
7. В чому особливості Журнал-Головної форми бухгалтерського обліку?
8. В чому особливості журнально-ордерної форми бухгалтерського обліку?

Тема 18.

Облік грошових коштів та розрахункових операцій

1. Завдання обліку грошових коштів і розрахунків.
2. Облік касових операцій та операцій на поточному рахунку.
3. Регістри бухгалтерського обліку.

1.Завдання обліку грошових коштів і розрахунків

Нормальну виробничу діяльність кожне підприємство може здійснювати лише при постійних зв'язках з іншими підприємствами з допомогою грошових коштів, тобто готівки, коштів на рахунках у банках та депозитах. Всі підприємства ведуть розрахунки з комерційними банками за позички і через комерційні банки сплачують один одному вартість товарів, робіт та послуг. Більшість розрахунків здійснюється безготівковим шляхом. Розрахунки готівкою дозволяється проводити тільки тоді, коли сума платежу менша суми, встановленої банками для безготівкових розрахунків.

При проведенні безготівкових операцій банки контролюють дотримання сільгоспідприємствами платіжної і договірної дисципліни, допомагають використовувати доцільні форми розрахунків, що сприяє прискоренню обігу обігових коштів.

Основні завдання обліку грошових коштів:

- виконання операцій з грошовими коштами та розрахунками з постачальниками і покупцями;

- контроль за дотриманням касової і розрахункової дисципліни;
- своєчасне і правильне документальне оформлення операцій з руху грошових коштів, контроль за збереженням готівки і цінних паперів в касі;
- інвентаризація грошових коштів і відображення її результатів;
- надання користувачам фінансової звітності повної, правдивої і неупередженої інформації про зміни в грошових коштах.

2. Облік касових операцій та операцій на поточному рахунку, безготівкові розрахунки

До касових операцій відносять операції, пов'язані з одержанням і витратою готівки безпосередньо з каси підприємства. Гранична сума готівкового розрахунку одного підприємства з іншим протягом дня за платіжними документами не повинна перевищувати 10000 (десять тисяч) гривень. Підставою для розрахунків є податкова накладна, товарний чек, акт виконаних робіт та ін. Платежі понад зазначену суму проводяться виключно в безготівковій формі.

Зберігати в касі готівку дозволяється в межах ліміту, який встановлено підприємством самостійно на підставі розрахунку, підписаного головним бухгалтером та керівником підприємства і затвердженого внутрішнім наказом. Готівка, що перевищує ліміт каси, підлягає зарахуванню на рахунки в терміни, погоджені з банком. На суму перевищення ліміту застосовується фінансова санкція.

Якщо готівка видається підзвітній особі для вирішення виробничих питань або на відрядження, то звіт про використання коштів надається до закінчення третього банківського дня, наступного за днем, у якому підзвітна особа завершує відрядження або завершує виконання виробничої дії.

Якщо підзвітна особа надмірно використала кошти і повертає їх пізніше граничного терміну, то вона сплачує штраф у розмірі 15% суми надмірно витрачених коштів.

Для ведення касових операцій у штаті підприємства передбачена посада одного або кількох касирів, які несуть повну матеріальну відповідальність за збереження прийнятих цінностей. Передовірення дорученої йому роботи іншим особам забороняється.

Для збереження грошей виділяється спеціально обладнане та ізольоване приміщення – каса, двері в яку повинні бути зачинені під час проведення грошових операцій з внутрішнього боку. Готівка і цінні папери зберігаються у вогнетривких металевих шафах, які після закінчення роботи закривають ключем і опечатують сургучною печаткою касира. Ключі і печатка зберігаються у касира, а дублікати – в опечатаних касиром пакетах у керівника підприємства.

При транспортуванні грошей касиру надається охорона і транспорт. При цьому забороняється розголошувати маршрут руху і суму грошей; допускати в салон транспорту інших осіб; їхати громадським транспортом; відвідувати магазини, ринки, або виконувати інші доручення.

Касові операції оформляються касовими ордерами, видатковими відомостями, розрахунковими документами, документами за операціями із застосуванням платіжних карток та ін.

Приймання готівки в каси проводиться за прибутковими касовими ордерами, підписаними головним бухгалтером (мал. 18.1).

Видача готівки з кас проводиться за видатковими касовими ордерами або видатковими відомостями, підписаними головним бухгалтером. У разі видачі готівки фізичним особам отримувач пред'являє паспорт, а касир записує найменування, номер, коли і ким виданий (мал. 18.2). Фізична особа розписується про одержання готівки.

Усі прибуткові і видаткові касові ордери та документи, що їх замінюють, реєструються в Журналі реєстрації прибуткових та видаткових касових документів.

Надходження і видачу грошей обліковують у Касовій книзі. Наприкінці кожного робочого дня касир підсумовує операції за день, визначає залишок грошей у касі на наступний день і передає до бухгалтерії відривний листок касової книги з копіями записів за день під розписку у касовій книзі. Рахунок 30 "Каса" має субрахунки:

- 301 "Каса в національній валюті";
- 302 "Каса в іноземній валюті".

При здійсненні безготівкових розрахунків можуть застосовуватись акредитивна, інкасова, вексельна форми розрахунків і розрахункові чеки. В першому випадку підприємство відкриває в банку акредитив, з якого ведеться оплата послуг, товарів до або після їх отримання. При інкасовій формі оплата проводиться після виставлення в банку документів на інкасо (до сплати). В двох останніх формах оплата приводиться з допомогою векселів (письмове зобов'язання, яке дає право його власникові вимагати від боржника вказану суму) або розрахункових чеків.

Так, на підставі чеків видається готівка з поточного рахунка в касу господарства на оплату праці, пенсій, допомоги за лікарняними листами, премій, витрат на відрядження, господарських витрат. Грошовий чек являє собою розпорядження підприємства банку видати указану в ньому суму готівки з його поточного рахунка. Підприємство одержує чекові книжки в обслуговуючому його банку. Чек заповнюється від руки з указанням суми, дати видачі, назви отримувача, призначення коштів. Чек підписує керівник підприємства і скріплює печаткою. Корінець залишається на підприємстві в Чековій книжці.

3. Регістри бухгалтерського обліку

Для того, щоб мати зведені показники про діяльність підприємства, необхідно господарські операції, оформлені відповідними документами,

згрупувати за їх економічним змістом і відобразити в облікових регістрах.

Облікові регістри – це аркуші паперу, розграфлені відповідним чином і призначені для реєстрації і групування в них господарських операцій, відображених у певних носіях інформації.

Записи господарських операцій в облікові регістри називають обліковою реєстрацією. Від правильного і своєчасного запису в облікових регістрах залежить якість і оперативність обліку, своєчасне складання і подання звітності.

Регістри бухгалтерського обліку класифікують по-різному. За зовнішнім виглядом поділяють на книги, картки і окремі аркуші. У бухгалтерських книгах аркуші міцно переплетені, пронумеровані, на останній сторінці стоїть підпис головного бухгалтера, а іноді сторінки пронумеровані і скріплені сургучною печаткою. На обкладинці зазначена назва підприємства, назва книги, рік та ін. Книга надійно зберігає дані, але облік більш громіздкий.

Картки виготовляють з тонкого картону спеціальної форми і стандартних розмірів, зберігають у картотеках у певному порядку.

Окремі аркуші – різновид карток.

За характером записів облікові регістри поділяють на хронологічні систематичні і комбіновані.

В хронологічних регістрах реєструють операції в календарній послідовності. Це “Касова книга”, “Журнал реєстрації господарських операцій” та ін.

В систематичних регістрах групуються однорідні за економічним змістом господарські операції на рахунках. Це, наприклад, “Головна книга” для групування операцій за синтетичними рахунками, або книги об’єктного обліку основних засобів, обліку матеріалів, готової продукції та ін.

У комбінованих облікових регістрах хронологічні і систематичні засоби ведуть одночасно. Це скорочує записи і спрощує їх, підвищує наочність обліку. Комбінованими регістрами є “Журнали-ордери”.

За обсягом змісту регістри поділяються на регістри синтетичного, аналітичного обліку і комбіновані.

Регістри синтетичного обліку відображають економічно однорідні об’єкти в обліку на синтетичних рахунках. Це, наприклад, “Головна книга” або “Журнали-ордери”.

Регістри аналітичного обліку деталізують зміст показників відповідного синтетичного рахунку.

Комбіновані облікові регістри призначені для одночасного здійснення синтетичного і аналітичного обліку. Це, наприклад, “Журнали-ордери”, які використовуються за журнально-ордерної форми обліку.

Залежно від змісту обліковуваних операцій і складу відомостей використовуються регістри двосторонньої, односторонньої, багатогранної шахової форми.

1. У двосторонніх регістрах ліва сторона призначена для дебетових записів, а права – для кредитових.

2. В односторонніх реєстрах графи для дебетових і кредитових записів розміщені поряд на правій стороні реєстрів, а дати, номери запису, змісту операції – зліва і є спільними.

Односторонні реєстри в залежності від змісту обліковуваних операцій поділяють на контокорентні, кількісно-сумового і кількісно-сортового обліку.

Реєстри контокорентної форми ведуть для аналітичного обліку поточних розрахунків в грошовому виразі.

Кількісно-сумові реєстри застосовують для обліку матеріальних цінностей, рух яких обліковують у грошовому і натуральному вимірі. Їх застосовують порівняно рідко.

Реєстри кількісно-сортового обліку застосовують для аналітичного обліку матеріалів і готової продукції на складі на підставі прибуткових і видаткових документів.

3. Багатографні реєстри застосовують для обліку об'єктів, які потребують деталізації показників (наприклад, виробничих витрат за елементами).

4. Реєстри шахової форми побудовані так, щоб кожна записана сума характеризувала рахунок, який дебетується і рахунок, який кредитується. Це досягається поділом таблиці вертикальними і горизонтальними лініями на ряд клітин. В них часто поєднується синтетичний і аналітичний облік.

Контрольні питання

1. Назвіть основні завдання обліку грошових коштів.
2. Які операції відносять до касових?
3. Скільки готівки можна зберігати в касі?
4. Як відбувається приймання готівки в касі?
5. Як відбувається видача грошей з каси?
6. Які форми розрахунків здійснюються при безготівкових розрахунках?
7. Що таке облікові реєстри?
8. Як класифікують реєстри бухгалтерського обліку?
9. Як поділяють односторонні реєстри?

Тема 19.

Облік оплати праці і розрахунків з працівниками

1. Економічний зміст і завдання обліку.
2. Трудові відносини на підприємстві, форми і види оплати праці.
3. Первинний облік праці та її оплати, утримання із заробітної плати.
4. Синтетичний облік розрахунків з оплати праці та контроль за використанням фонду оплати праці.

1. Економічний зміст і завдання обліку

У процесі виробництва споживається жива та уречевлена праця. Уречевлена праця втілена в засоби виробництва (будівлі, машини, добрива, паливо, сировину тощо), які переносять свою вартість на створену продукцію. Жива праця створює нову вартість, частина якої споживається самими працівниками, які одержують її у формі оплати праці. Заробітна плата – це винагорода, обчислена у грошовій формі, яку власник виплачує працівникові за виконану ним роботу.

2. Трудові відносини на підприємстві, форми і види оплати праці

При прийманні працівника на роботу власник вступає з ним в трудові відносини, закріплені в трудовому договорі або контракті. За трудовим договором працівник зобов'язується виконувати роботу і дотримуватися внутрішнього трудового розпорядку підприємства, а власник – виплачувати працівнику заробітну плату і забезпечити необхідні для роботи умови.

Трудовий договір може бути безстроковим (на невизначений термін) або строковим. Він укладається в письмовій формі. Працівник подає паспорт, трудову книжку, документ про освіту, довідку про стан здоров'я та ін. Укладання договору оформлюється наказом, в якому в разі потреби може бути обумовлене випробування. Випробування не встановлюється для молодих спеціалістів після закінчення вищих навчальних закладів, для осіб до 18 років, для осіб, звільнених у запас з військової служби та ін.

Різновидом трудового договору є контракт, який укладається на певний термін або на час виконання певної роботи. Контракт укладається в письмовій формі у двох примірниках і підписується роботодавцем і працівником. На підставі контракту видається наказ про прийняття працівника на роботу. В контракті вказуються обсяги роботи, термін виконання, обов'язки і відповідальність сторін, підстави припинення контракту та ін.

Основним документом про трудову діяльність працівника є його трудова книжка, яка заповнюється на всіх працівників, що пропрацювали на підприємстві понад п'ять днів.

Для обліку існують Книга обліку бланків трудових книжок і Книга обліку руху трудових книжок. Обидві книги повинні бути пронумеровані, прошнуровані і затвердженні підписом керівника підприємства і печаткою.

На всіх підприємствах укладається колективний договір, яким регулюються виробничі, трудові й економічні відносини трудового колективу з адміністрацією підприємства. Проект колективного договору обговорюється у трудовому колективі, потім вноситься на розгляд загальних зборів і після схвалення підписується установленими представниками сторін.

Основою організації оплати праці на підприємстві є тарифна система оплати праці, яка включає тарифні сітки, тарифні ставки, схеми посадових окладів і тарифно – кваліфікаційні характеристики.

Тарифна сітка складається з шести розрядів і відповідних міжрозрядних тарифних коефіцієнтів, які показують, наскільки рівень оплати робіт даного розряду вищий першого. Тарифний розряд характеризує рівень кваліфікації робітника. Існують різні форми і системи (різновиди) оплати праці.

За видами заробітна плата поділяється на основну (оплата за виконану роботу згідно встановлених норм праці), додаткову (винагорода за працю понад установлені норми або за особливі умови праці) і заохочувальні та компенсаційні виплати (премії за підсумки роботи за рік або за спеціальними системами).

3. Первинний облік праці та її оплати, утримання із заробітної плати

Основним документом з обліку виходу на роботу і відпрацьованого часу є Табель обліку робочого часу. Його ведуть спеціально призначені працівники або керівники підрозділу в одному примірнику. Для кожного працівника відводять окремий рядок, у якому записують кількість відпрацьованих годин, умовними літерами позначають причини невиходу на роботу (святкові дні – С, хвороба – Х тощо). Зазначають посаду працівника, його оклад, вид оплати, суму заробітної плати, табельний номер, код синтетичного і аналітичного обліку.

Для обліку ручних та кінно–ручних робіт використовують Обліковий лист праці та виконаних робіт (ф № ЛСГ-2), де відображають число, назву робіт, відпрацьований час, обсяг виконаної роботи і нараховану суму оплати праці.

Для обліку робіт трактористів–машиністів використовують (ф № ПСГ - 3). Виконані тракторами транспортні роботи оформляють Дорожнім листом трактора (ф № ПСГ -4), який випишує механік або бригадир перед виїздом із гаража.

Для обліку обсягу виконаних робіт, робочого часу і заробітної плати у будівництві, промислових, допоміжних виробництвах застосовують наряд на відрядну роботу (ф № ПСГ -5). Для обліку роботи водія і нарахування заробітної плати використовується Подорожній лист вантажного автомобіля.

Узагальнюючим реєстром, в якому відображаються розрахунки за оплатою праці з кожним робітником, є Розрахунково – платіжна відомість (ф № П - 49) або Книга обліку розрахунків з оплати праці (ф № 44).

В Розрахунково – платіжну відомість записують всі нараховані для оплати суми, підраховують їх за графою «Усього належить», заповнюють розділ «Утримано та вираховано» і суму до сплати.

Із заробітної плати працівників утримують внески до Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування на випадок безробіття, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, податок з доходів фізичних осіб. Можуть бути і інші утримання: за виконавчими листами, відшкодування за брак та ін.

4. Синтетичний облік розрахунків з оплати праці та контроль за використанням фонду оплати праці

Розрахунки з оплати праці ведуться на синтетичному рахунку 66 «Розрахунки за виплатами працівникам». Він має декілька субрахунків:

- 661 «Розрахунки за заробітною платою»;
- 662 «Розрахунки з депонентами»;
- 663 «Розрахунки за іншими виплатами».

На першому субрахунку відображають суми нарахованої заробітної плати всім працівникам підприємства. На другому субрахунку відображають суми невиплаченої (депонованої) заробітної плати, які перераховуються з першого субрахунку, якщо робітник не одержав нараховану йому суму.

Синтетичний облік розрахунків з оплати праці ведеться в журналі – ордері № 10.2 с-г. В ньому відображають нараховану заробітну плату та відрахування від неї і відображуються дебетові обороти від неї, підставою для яких є Розрахунково-платіжні відомості або Книга обліку розрахунків з оплати праці. Розподіл оплати праці та відрахування на соціальні заходи за об'єктами обліку відображається у «Зведеній відомості нарахування та розподілу оплати праці та відрахувань від неї за об'єктами обліку», яка складається на підставі первинних документів нижче показана схема запису в регістрах з обліку розрахунків з оплати праці.

Контрольні питання

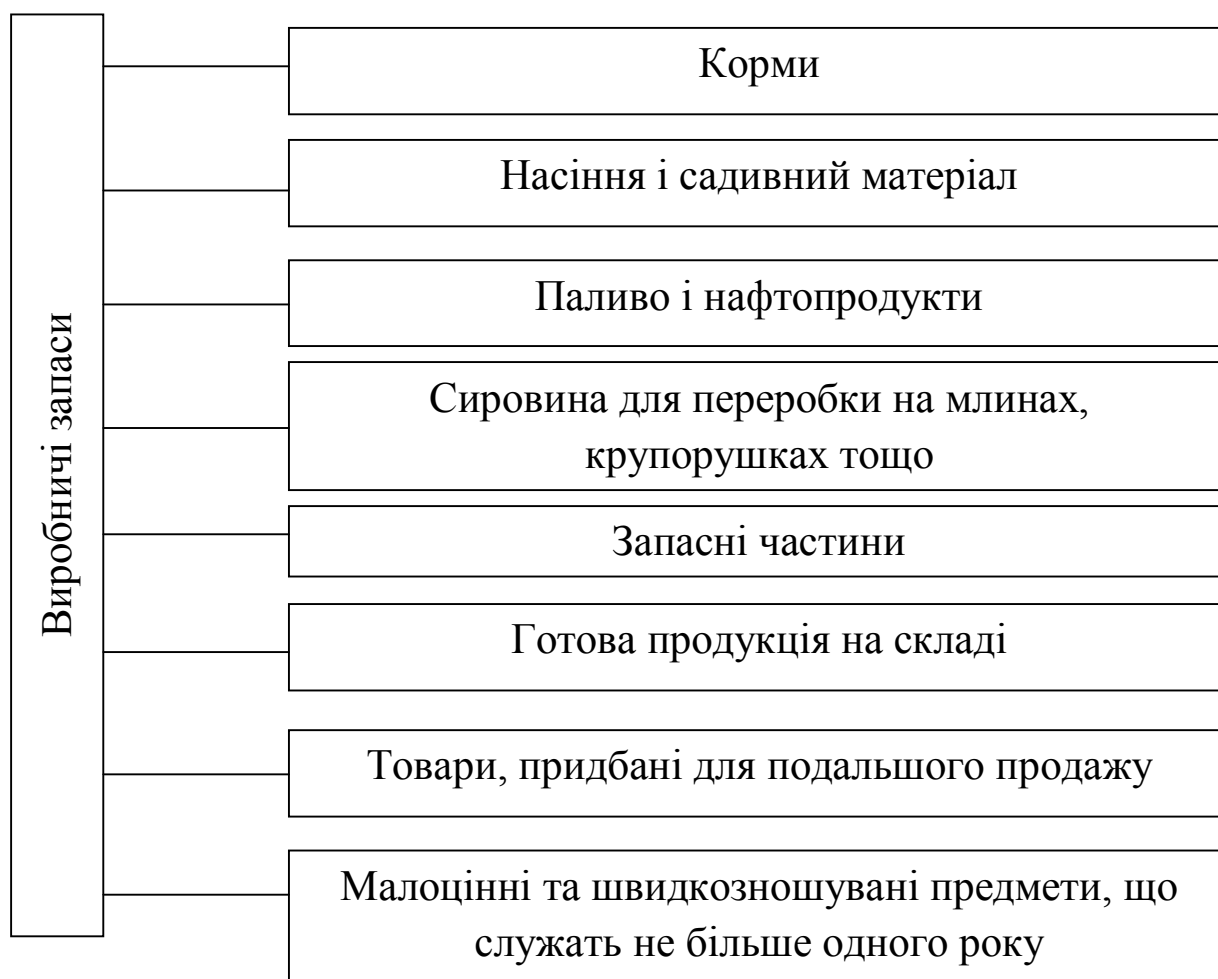
1. В чому різниця між живою і уречевленою працею?
2. Які завдання вирішує облік праці та її оплати?
3. Назвіть і поясніть види трудових відносин на підприємстві.
4. Що включає в себе тарифна система?
5. Що таке тарифна сітка?
6. Назвіть види і системи оплати праці.
7. Для чого ведуть Табелі обліку робочого часу?
8. З якими субрахунками пов'язаний синтетичний рахунок 66 «Розрахунки за виплатами працівникам»?

Тема 20.**Облік виробничих запасів, готової продукції, поточних біологічних активів****Зміст**

- 1.Економічний зміст запасів та їх оцінка.
- 2.Облік виробничих запасів.
- 3.Облік готової продукції сільгоспвиробництва.
- 4.Облік поточних біологічних активів.

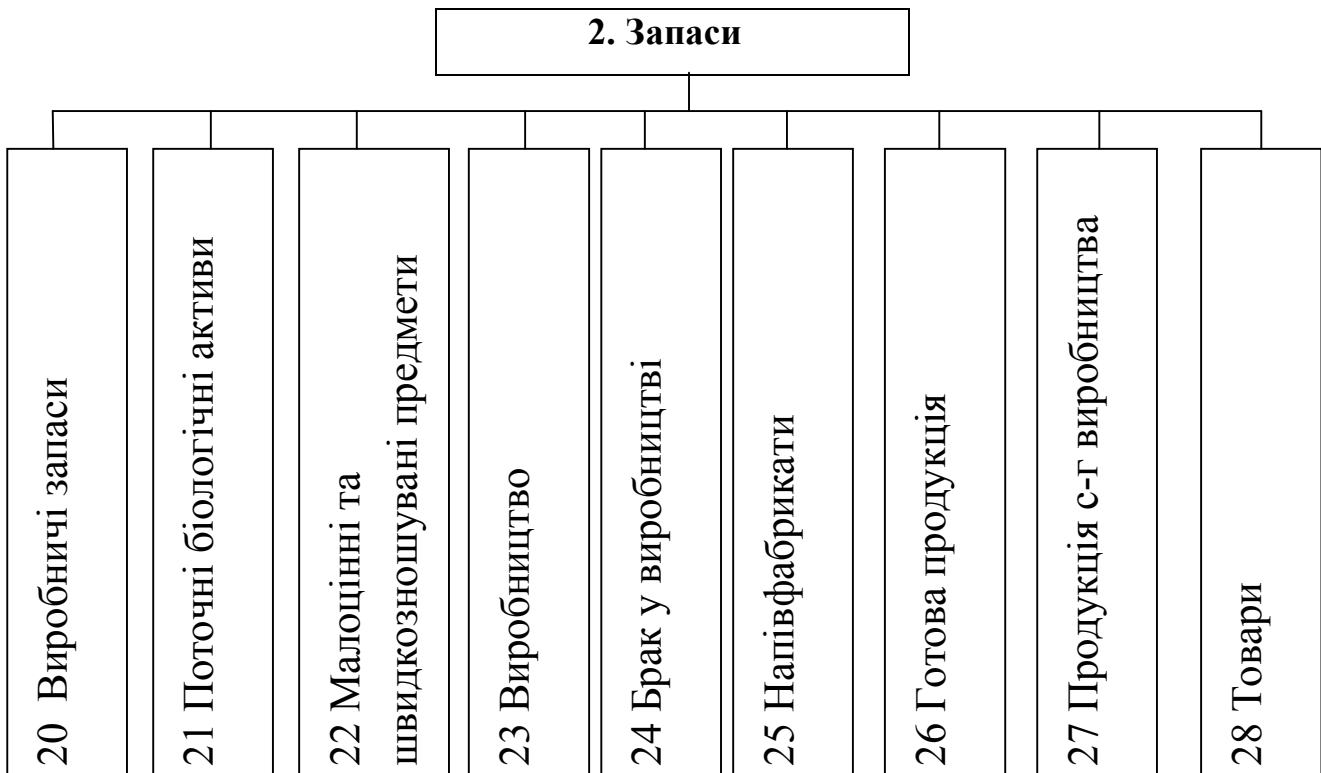
1.Економічний зміст запасів та їх оцінка

Необхідною умовою виробництва продукції є постійна наявність частини оборотних активів у матеріальній формі (виробничі запаси). Запаси визнаються активами, якщо підприємство в майбутньому отримає економічні вигоди, пов'язані з їх використанням і їх вартість може бути достовірно визначена. Запаси – активи утримуються для подальшого продажу, або перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу, або утримуються для споживання під час виробництва продукції.

Завданням бухгалтерського обліку запасів є своєчасне оформлення первинних документів, здійснення контролю за своєчасним оприбуткуванням і витрачанням матеріалів, одержання на будь – яку дату точних даних про

кількість запасів, контроль за витратами і можливостями мобілізації внутрішніх ресурсів. Для цього використовують рахунки 2 класу «Запаси». Записи відображаються в Плані рахунків.

Оцінка запасів – це їх вираження у грошовому вимірі. За методом розрахунку виділяють:

- Початкову оцінку – витрати на придбання активів;
- Відновлювальну оцінку – оцінку придбаних раніше активів по теперішнім цінам;
- Реалізаційну оцінку – вирахований або передбачений дохід від реалізації майна;
- Ренту або капіталізовану оцінку – розмір доходу або ренти, який може мати підприємство від використання активів.

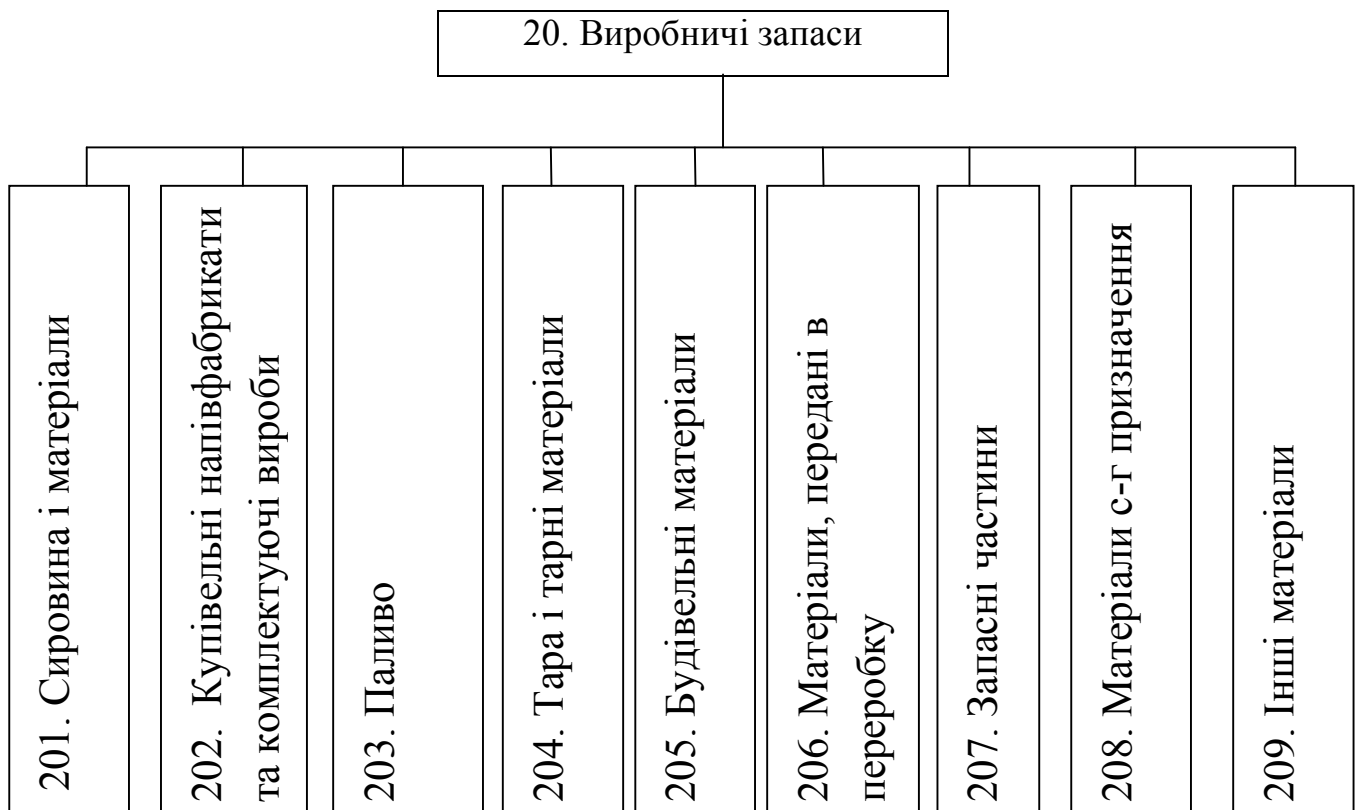
В первісну вартість запасів включають суми, сплачені постачальнику; вартість інформаційних послуг посередника; транспортні витрати; інші витрати.

В зв'язку з рухом цінностей розраховується їх середня вартість (середньозважена собівартість) методом ділення залишку на початок місяця в грошових одиницях на кількість одиниць товару.

2. Облік виробничих запасів

Облік виробничих запасів Планом рахунків ведеться на рахунку 20 «Виробничі запаси».

Надходження матеріальних цінностей від постачальників оформлюється документами. Це платіжні вимоги, рахунки – фактури, платіжні вимоги з специфікацією, товарно – транспортні накладні. Документи реєструються у Журналі обліку вантажів, що надходять.

Для одержання матеріалів зі складу постачальника експедитору виписують в бухгалтерії підприємства Довіреність, засвідчену головним бухгалтером, керівником і печаткою підприємства, яка реєструється в Журналі реєстрації довіреностей і є дійсною 15 днів.

На складі приймання матеріалів від постачальника оформлюється накладними. На складах і у коморах матеріали розміщують по секціях, а в них – на стелажах, полицях, прикріплюючи спеціальні ярлики. Облік продукції ведеться на картках складського обліку завідуючим складом (комірником) або в Книгах складського обліку. Записи в Книзі (картках) складського обліку завідувач складу робить щодня за кожним разовим документом і виводить залишок. Облік ведеться на рахунку 20 «Виробничі запаси», субрахунок 208 «Матеріали с-г призначення».

Аналітичний облік ведуть за кожним видом продукції із зазначенням кількості ціни і вартості. При цьому сіно багаторічних і однорічних трав і природних сінокосів обліковується на одному аналітичному рахунку «Сіно всіх

видів», солома на загальному рахунку «Солома», на окремих аналітичних рахунках обліковують заготовлений силос і коренеплоди.

Скошена і згодована тваринам зелена маса оприбутковується на дебет субрахунку 208 з кредиту рахунку 23 «Виробництво» і одночасно списується на витрати з тваринництва на ту групу тварин, для годівлі яких вона використана. Кількість зеленої маси визначається зважуванням.

Корми, використанні при випасі на пасовищах, не оприбутковуються, а затрати з догляду за випасом списуються на утримання відповідних груп тварин. При цьому дебетується субрахунок 232 «Тваринництво» і кредитується субрахунок 231 «Рослинництво».

При заготівлі кормів на стороні усі пов'язані з цим витрати обліковуються на рахунку 23 «Виробництво», а після визначення їх собівартості оприбутковуються за субрахунком 208 «Матеріали с-г призначення».

3. Облік готової продукції сільгоспвиробництва

Тварина або рослина, яка в результаті біологічних перетворень здатна давати продукцію і приносити економічні вигоди, є біологічним активом. Сільськогосподарська продукція – це відокремлений елемент біологічного активу, який визначається як окремий актив. В тваринництві це м'ясо, молоко, вовна, яйця, мед тощо. Продукція поділяється на основну, супутню та побічну. Основна приносить найбільшу економічну вигоду, вона є метою утримання біологічних активів. Супутня - це та, що отримується одночасно з основною і підлягає подальшій переробці або реалізації (наприклад молоко від основного стада овець, віск у бджолярстві тощо). Побічна продукція отримується разом з основною, але має другорядне значення і економічні вигоди від її використання несуттєві (солома у рослинництві, пташиний послід у тваринництві).

Сільськогосподарська продукція у натуральному вигляді визначається по її фактичній масі в місці оприбуткування:

- Зерно — франко - тік (або франко – місце зберігання);
- Солома, сіно — франко - місце зберігання;
- Зелена маса на корм — франко - місце споживання;
- Зелена маса на силос, трав'яне борошно, сінаж, виготовлення гранул — франко - місце силосування чи переробки;
- Приплід, приріст живої маси, приріст тварин, які не зважуються — франко - місце отримання.

Визначення вартості сільськогосподарської продукції здійснюється за останньою ринковою ціною операцій з такими активами або ринковими цінами на подібні активи. Кожен вид продукції має свої особливості обліку.

Корми, згодовані тваринам на випасі, в бухгалтерських реєстрах не опубліковуються, а складається Акт на оприбуткування пасовищних кормів.

Скошена зелена маса трав, гичка, коренеплоди, капустяний лист та інші культури, призначені на корм тваринам, перед згодовуванням зважуються і

кількість їх вноситься у Відомість витрат кормів у двох примірниках (для бригадира рослинництва і тваринництва).

Заготовлене сіно і солома оприбутковуються на протязі трьох днів після закладання їх на постійне зберігання. Заготовлені грубі і соковиті корми приймає спеціальна комісія, призначена керівником, і передає на зберігання завідувачам ферм. Обмірювання силосу проводять через 20 днів після закінчення завантаження споруди або бурту.

Один примірник акту передають у бухгалтерію, другий – фуражиру господарства. Відпускання кормів зі складу зберігання відбувається за Відомістю витрат кормів, яку випишує бухгалтерія на підставі раціонів, складених зоотехніком, а другий примірник передається одержувачу кормів.

Після затвердження Відомості витрат кормів керівником господарства перший примірник з підписом одержувача служить основою для списання їх з підзвіту матеріально відповідальної особи, а другий є документом для списання вартості кормів на затрати виробництва, який ведуть у журналі обліку витрат кормів.

Основним первинним документом з обліку надходження молока є відомість обліку надою молока, яка ведеться завідувачем ферми, бригадиром або старшою дояркою. В ній за кожною дояркою записується кількість дійних корів і кількість надоєного молока вранці, вдень і увечері. Для обліку щоденного надходження і витрачання молока протягом місяця ведеться Відомість руху молока.

По завершенні звітнього періоду один її примірник разом з Відомістю обліку надою молока, Лімітно – забірними картками, Товарно – транспортними накладними та іншими документами з витрачання молока передається в бухгалтерію, а другий примірник є основою для списання витраченого молока в книзі складського обліку.

Основним первинним документом з обліку надходження вовни є Акт настригу та приймання вовни, який складається у трьох примірниках. Перший з них є підставою для оприбуткування вовни на складі, другий залишається у бригадира, а третій – у зоотехніка для складання звіту. Прийняту вовну пакують у тюки і записують у Покіпний опис на вовну, відправлену за товарно – транспортною накладною.

Оприбуткування зібраних яєць записують у Щоденник надходження сільськогосподарської продукції. На птахофабриках облік ведеться в Картці обліку дорослої птиці. Яйця щоденно здаються за накладними на яйцесклад, де їх сортирують і оформлюють Акт на сортування яєць. Відсортовані яйця здають на склад за Накладною з поміткою «Брак від інкубації». Партії закладених в інкубатор яєць присвоюється номер, який зберігається за нею після виведення курчат до 150 – денного віку.

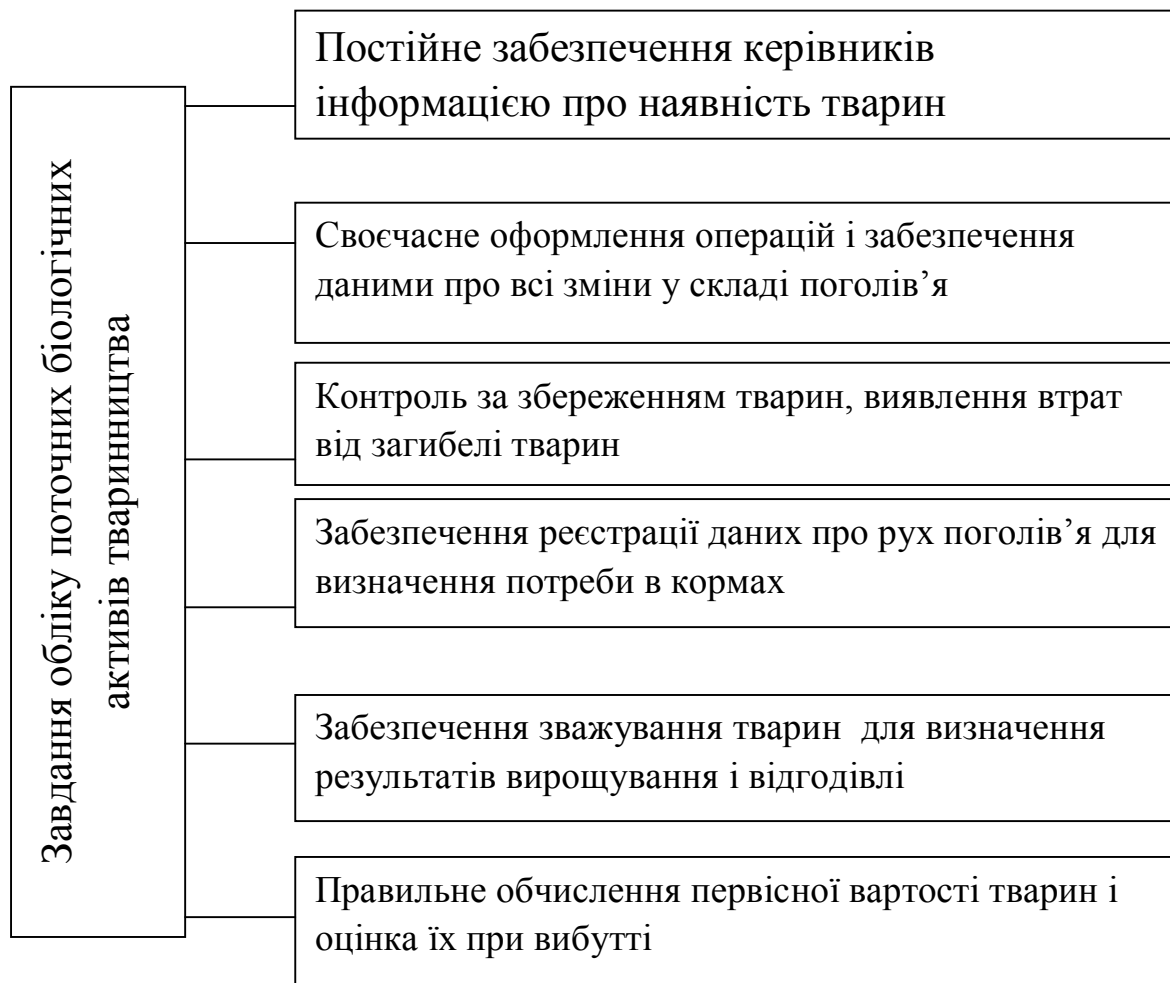
Облік продукції бджільництва, виловленої у ставку риби, одержаної вовни – лінки та іншої продукції ведуть у Щоденнику надходження сільськогосподарської продукції.

Забій тварин і птиці оформляється Актом на вибуття поточних біологічних активів тваринництва. Продукти забою після охолодження

передаються на склад на підставі Накладної, копія якої з розпискою комірника про прийняття прикладається до Акту на вибуття поточних біологічних ресурсів.

4. Облік поточних біологічних активів

За своїм економічним змістом тварини на вирощуванні і відгодівлі, як складова поточних біологічних активів, є незавершеним виробництвом галузі тваринництва.

Поточні біологічні активи, придбані зі сторони, за плату, оприбутковуються за первісною вартістю. Оцінка і порядок оформлення надходження приплоду наведена в таблиці 20.1.

Таблиця 20.1.

Порядок оприбуткування приплоду і його оцінка

Вид тварин	Назва і форма документа	Час складання документа	Порядок оцінки
1	2	3	4
Телята	Акт на оприбуткування приплоду тварин (ф № ПБА-3)	У день народження	За справедливою вартістю, яка ґрунтується на цінах активного ринку. Якщо активних ринків декілька, то на даних того ринку, на якому підприємство передбачає продавати біологічні активи
Поросята	Те саме	У день опоросу	Те саме
Ягнята	Те саме	У день окоту	Те саме
Курчата, гусенята, каченята, індичата	Акт на вихід і сортування добового молодняку птиці (ф № ПБА-5)	У добовому віці	Те саме
Щенята норок, лисиць, песців, соболів і кроленята	Нагромаджу вальний акт на оприбуткування приплоду звірів (ф № ПБА -7)	У день огляду, а підсумковий акт – після завершення щеніння	За справедливою вартістю, зменшеною на очікувані витрати на місці продажу в сумі 50 % на момент відлучення від матки, із коригуванням після завершення щеніння
Лошата коней	Акт на оприбуткування приплоду тварин (ф № ПБА- 3)	У добовому віці	За справедливою вартістю, зменшеною на очікуванні витрати на місці продажу

Один примірник Акту передається до бухгалтерії, а другий є підставою для записів у Книгу обліку руху тварин і птиці на фермі.

Для відображення в обліку процесу інкубації птахів застосовується Звіт про процеси інкубації (ф № ПБА – 4), де відображається кількість закладених на інкубацію яєць з присвоєнням кожній партії свого постійного номера. У звіті приводяться дані про вилучення яєць незапліднених, розбитих, завмерлих і дані про вихід голів курчат (здорових, слабких). Звіт затверджує керівник підприємства, після чого він передається в бухгалтерію.

Для документального оформлення процесу сортування яєць складається Акт на сортування яєць в цеху інкубації, який підписує начальник цеху інкубації, оператор та сортувальник, після чого він передається до бухгалтерії.

Для документального оформлення процесу сортування добового молодняка застосовується Акт на вихід і сортування добового молодняка птиці, підписаний начальником цеху інкубації, зоотехніком, старшим оператором та оператором.

Для документального оформлення приросту тварин за звітний період застосовують Відомість зважування тварин (ф №ПТ - 7) і Розрахунок визначення приросту (ф №ПТ - 8). Тварин необхідно зважувати, щоб визначити приріст живої маси. Молодняк та відгодовуване поголів'я зважують щомісяця. Загальні підсумки використовують для складання Розрахунку визначення приросту. Відомості зважування тварин надають в бухгалтерію одночасно зі Звітом про рух тварин і птиці на фермі (ф № ЖН - 17). Приріст живої маси (П) визначається за формулою:

$$П = В_{к.р.} - В_{в.} - В_{п.} - В_{п.р.},$$

де $В_{к.р.}$ – вага поголів'я на кінець року;

$В_{в.}$ – вага тварин, які вибули;

$В_{п.}$ – вага приплоду і поголів'я, що надійшло протягом року;

$В_{п.р.}$ – вага поголів'я на початку року.

При продажу тварин, птиці, кролів супровідним документом є Товарно – транспортна накладна на перевезення тварин (ф № ТНСГ - 5). На прийнятті від господарства тварини, птицю і кролів виписують Приймальну квитанцію ПК-1 окремо на кожний вид тварин.

При переведенні тварин з однієї статево – вікової групи в іншу або в основне стадо оформлюється Акт на переведення тварин з групи в групу в межах поточних біологічних активів (ф № ПБА - 9). Цей документ універсальний, він використовується за всіма видами і обліковими групами тварин. Акт підписує керівник підрозділу, завідуючий фермою. Він використовується для обліку тварин у Книзі обліку руху тварин і птиці на фермі (ф № ЖН - 1) і для зоотехнічного обліку. Наприкінці місяця Акти разом із Звітом про рух тварин і птиці на фермі (ф № ЖН - 17) передають у бухгалтерію.

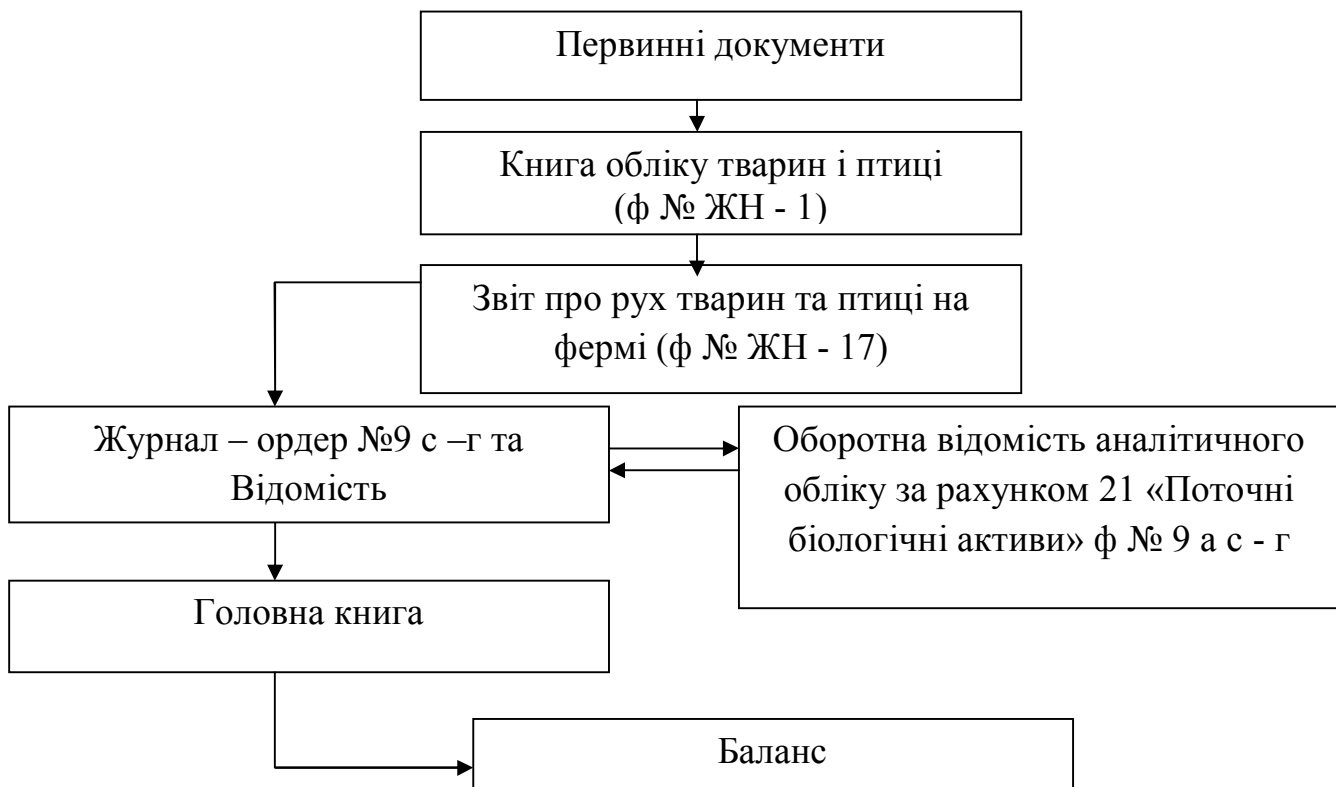
Для документального оформлення вибуття тварин та птиці в результаті забою, прирізки та падежу використовується Акт на вибуття поточних біологічних активів тваринництва(забій, прирізка та падіж) (ф № ПБА - 6) і Обліковий лист забою та падежу худоби (ф № ПБА - 8). Для вибракування тварин із основного стада для постановки на відгодівлю і реалізацію (тобто без забою) оформлюється Акт на списання довгострокових біологічних активів тваринництва (вибраковка тварин) (ф № ДБА - 4). Акт на вибуття складається в

день вибуття комісією в складі зоотехніка, ветеринарного лікаря, завідувача фермою та особи, за якою була закріплена тварина, і затверджується керівником. Після затвердження акта роблять запис в Книзі обліку руху тварин і птиці на фермі (ф № ЖН - 1) і разом із Звітом про рух тварин і птиці на фермі (ф № ЖН - 17) подають до бухгалтерії.

Продукцію окоту каракульських овець, що надійшли на забійний пункт, записують окремим рядком з кожної накладної в Акт на вибуття поточних біологічних активів тваринництва. Тут же показують вихід товарних і нетоварних шкурок та тушок. Наприкінці робочого дня Акт підписують всі члени комісії і в кінці Акта матеріально відповідальна по забійному пункту особа.

В спеціалізованих свинарних комплексах застосовується Обліковий лист забою та падежу худоби (ф № ПБА - 8), в якому є розділи: I – «Забій», II – «Вихід продукції», III – «Падіж». Обліковий лист складається у двох примірниках, підписується керівником структурного підрозділу, головним ветлікарем, ветлікарем санбойні, економічною службою господарства. Дані про одержану від забою продукцію на склад підписує комірник. Перший примірник передається в бухгалтерію.

Узагальнена схема обліку поточних біологічних активів тваринництва показана нижче.

Контрольні питання

- 1.Що відноситься до виробничих запасів і як вони відображаються в Плані рахунків;
- 2.Назвіть склад рахунку «Виробничі запаси»;
- 3.Як обліковуються корми?
- 4.Як обліковується надходження молока?
- 5.Як обліковується надходження яєць?
- 6.Як обліковується приплід телят та поросят?
- 7.Як оформлюється вибуття тварин в результаті забою?

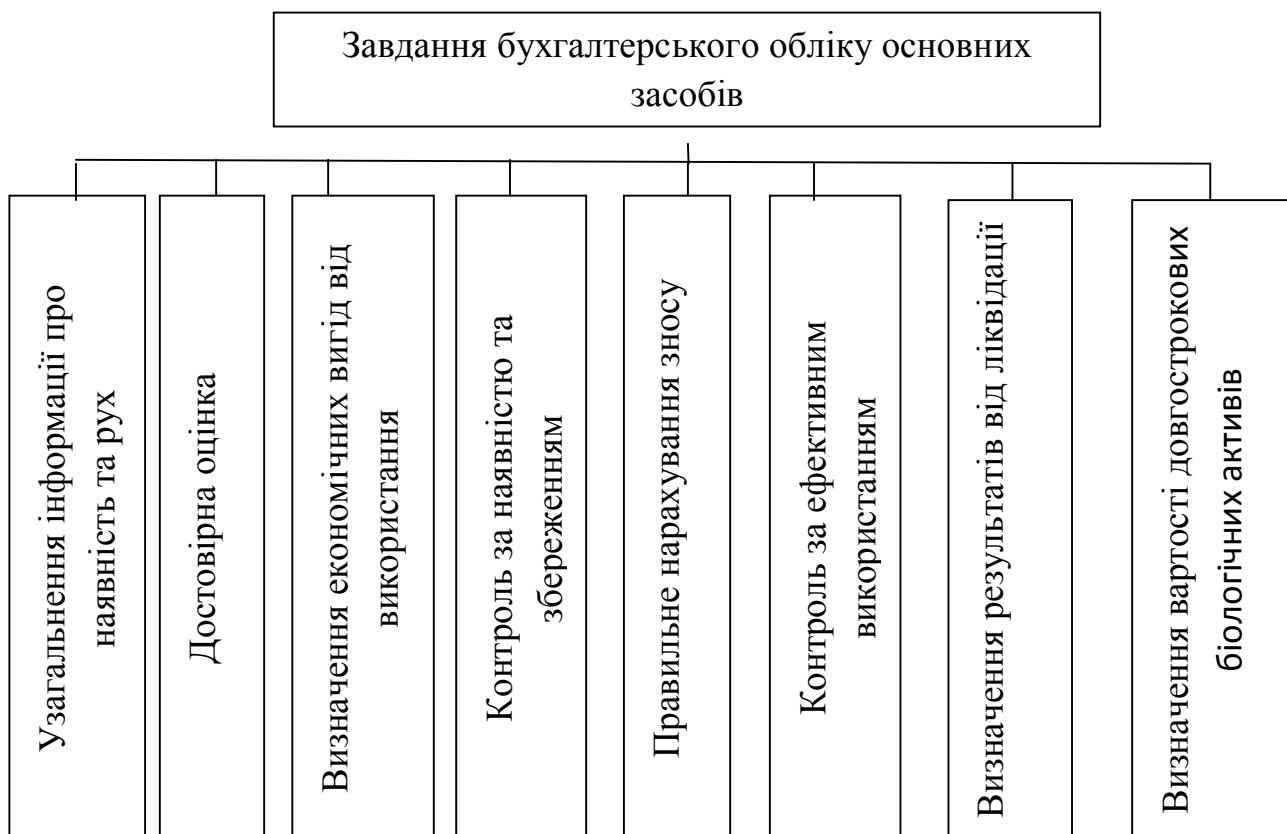
Тема 21.

Облік основних засобів та нематеріальних активів

1. Економічний зміст основних засобів, їх класифікація та завдання обліку;
2. Оцінка основних засобів;
3. Облік основних засобів;
4. Облік нематеріальних активів.

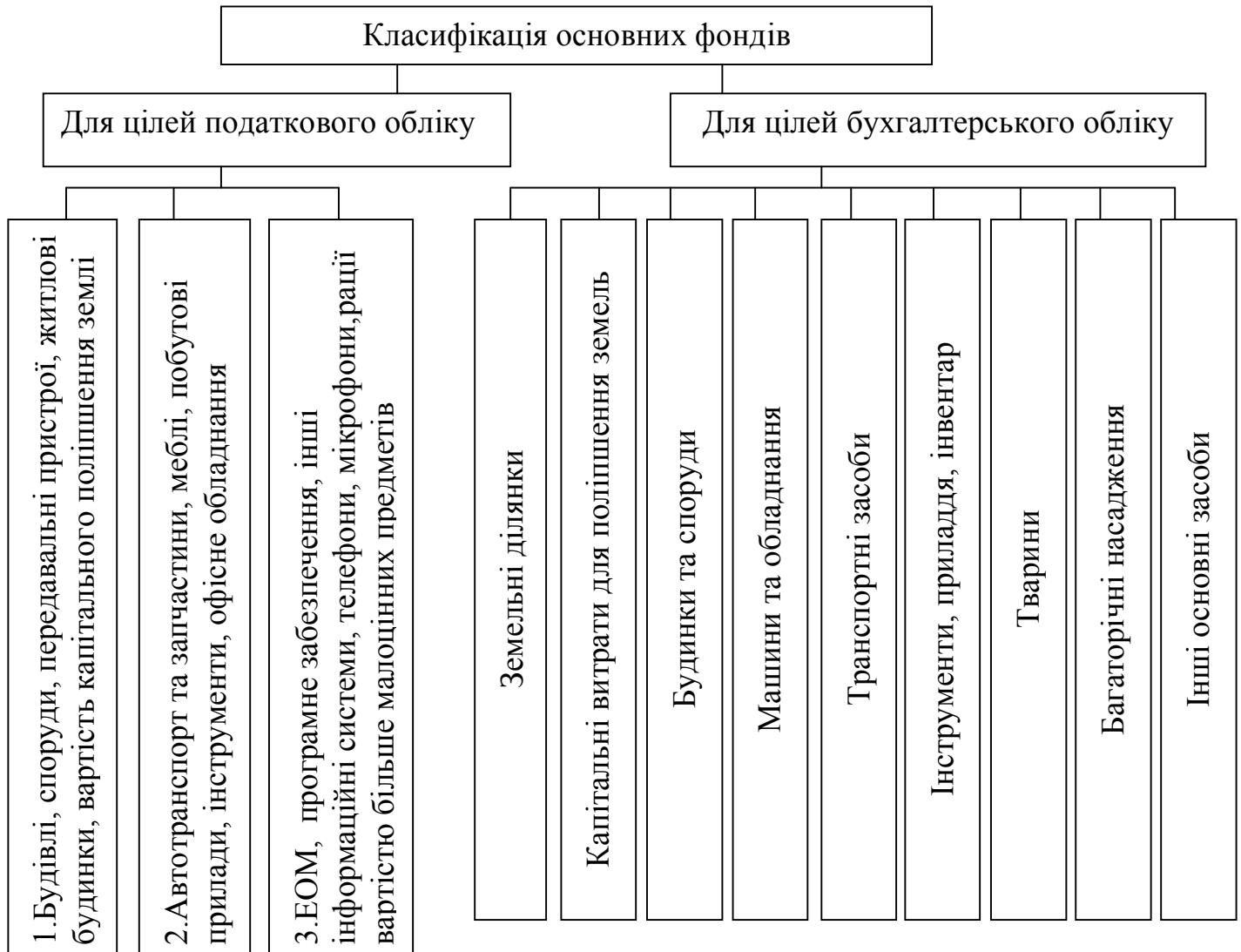
1. Економічний зміст основних засобів, їх класифікація та завдання обліку

До основних засобів належать: земельні ділянки, капітальні витрати на поліпшення земель, будинки та споруди, передавальне устаткування, машини та обладнання, транспортні засоби, інструменти, прилади та інвентар, тварини, багаторічні насадження, інші основні засоби.

Існує різна класифікація основних засобів. Особливе значення має класифікація для цілей податкового обліку і для цілей бухгалтерського обліку, наведена нижче.

2. Оцінка основних засобів

Необхідною умовою правильного обліку основних засобів є єдиний принцип їх грошової оцінки – за первісною, залишковою, переоціненою та ліквідною вартістю.

Первісною оцінкою основних засобів є собівартість їх придбання або створення, яка може збільшуватись на суму витрат, пов'язаних з поліпшенням (модернізація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо) або зменшуватись у зв'язку з частковою ліквідацією.

Залишкова вартість – це різниця між первісною вартістю і сумою зносу за весь термін експлуатації. Підприємства мають право переоцінювати об'єкти основних засобів, якщо їхня залишкова вартість відрізняється від справедливої

вартості на дату балансу. Під справедливою вартістю основного засобу розуміють вартість конкретного об'єкта, який можна отримати в операціях по обміну між зацікавленими, незалежними та проінформованими сторонами. Частота переоцінки залежить від коливань справедливої (реальної) вартості основних фондів.

Ліквідна вартість основних фондів – це вартість металобрухту або брухту інших матеріалів основних фондів.

3. Облік основних засобів

Основні засоби на сільгосппідприємствах збільшуються внаслідок їх надходження в господарство або в разі індексації їх балансової вартості.

Для оприбуткування основних засобів використовують Акт приймання – передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів (ф № 03 сг - 1), Акт приймання – здачі відремонтованих і реконструйованих об'єктів (ф № 03 сг-2).

При оформленні приймання основних засобів акт складається в одному примірнику на кожний окремий об'єкт приймальною комісією, призначеною наказом керівника підприємства. При оформленні внутрішнього переміщення основних засобів акт виписується у двох примірниках: один з підписами одержувача і здавальника передається до бухгалтерії, а другий – відділу (цеху) здавальника. При передачі основних засобів іншому підприємству за плату акт складається у трьох примірниках: перші два у підприємстві, що здає, а третій передається особі, що приймає основні засоби.

Зарахування до складу основних засобів об'єктів оформляють записами в інвентарну картку обліку основних засобів.

Облік основних засобів, зданих в оренду, ведуть на балансі орендодавача на картках, розміщених в окремому розділі картотеки, а в орендаря – поза балансом на рахунок 01 за вартістю, зазначеною у договорі оренди. Нових карток у орендаря не відкривають, а використовують копію інвентарної картки об'єкта чи виписку з неї.

Важливим для підприємства є облік амортизації (зносу) необоротних активів. Це процес розподілу зносу основних засобів. Використовується декілька методів нарахування амортизації основних засобів: прямолінійний, зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивний, виробничий.

Для обліку зносу призначений рахунок 13 «Знос (амортизація) необоротних активів». Він має декілька субрахунків:

131 – «Знос основних засобів»;

132 – «Знос інших необоротних матеріальних активів»;

133 – «Накопичена амортизація нематеріальних активів»;

134 – «Накопичена амортизація довгострокових біологічних активів».

При вилученні основних засобів з активів (списання з балансу) спеціальна комісія, створена наказом по підприємству, складає Акт на списання основних

засобів (ф № 03 сг - 3) або Акт на списання автотранспортних засобів (ф № 03 сг - 4).

4. Облік нематеріальних активів

Нематеріальні активи – це немонетарні (негрошові) активи, які не мають матеріальної форми і можуть бути відокремлені від підприємства та утримуватись підприємством більше одного року для виробництва, торгівлі, надання в оренду тощо.

Не визнаються активами, а підлягають відображенню у складі витрат звітного періоду, в якому вони були здійснені, витрати на дослідження, на підготовку кадрів, на рекламу, на створення підприємства.

Первісна вартість придбаного нематеріального активу складається з ціни придбання, мита, непрямих податків, витрат пов'язаних з доведенням до придатного для використання стану. При обміні нематеріальними активами первісна вартість дорівнює залишковій вартості переданого нематеріального активу.

Первинними документами для взяття на облік нематеріальних об'єктів є: патент на винахід, патент на промисловий зв'язок, свідоцтво на право займатися племінною справою, авторський договір, патент на сорт, рахунок за ноу – хау, документи на підтвердження права користування природними ресурсами, документи та акти на прийняття наукових розробок та інше.

Для узагальнення інформації про наявність і рух нематеріальних активів використовується рахунок 12 «Нематеріальні активи», за дебетом якого відображається придбання або отримання в результаті розробки, а за кредитом – вибуття внаслідок продажу, безоплатної передачі або неможливості отримання вигод від використання нематеріальних активів.

Рахунок 12 «Нематеріальні активи» має субрахунки:

- 121 «Права користування природними ресурсами»;
- 122 «Права користування майном»;
- 123 «Права на знаки для товарів та послуг»;
- 124 «Права на об'єкти промислової власності»;
- 125 «Авторські та суміжні з ним права»;
- 127 «Інші нематеріальні активи».

Контрольні питання

1. Що відносять до основних засобів?
2. Назвіть завдання бухгалтерського обліку основних засобів.
3. Як класифікують основні фонди для цілей податкового обліку?
4. Що таке первісна оцінка основних фондів?
5. Поясніть термін «залишкова вартість основних фондів».
6. Як оприбутковуються основні засоби?
7. Що відноситься до нематеріальних активів?
8. За якими первинними документами обліковуються нематеріальні активи?
9. Назвіть субрахунки рахунку 12 «Нематеріальні активи».

Тема 22.

Облік витрат та виходу продукції тваринництва

1. Завдання обліку виробництва.
2. Економічний зміст виробничих витрат та їх класифікація.
3. Об'єкти обліку виробничих витрат у тваринництві.

1. Завдання обліку виробництва

Підприємство складається з трьох взаємопов'язаних видів діяльності: інвестиційної, операційної і фінансової. Основна діяльність підприємства – це операційна діяльність, яка включає в себе виробництво, збут, управління, зміни розмірів виробничих запасів, сумнівні борги, курсові різниці та ін.. Основною метою обліку виробництва є своєчасне, повне, вірогідне відображення фактичного розміру і складу витрат та контроль за використанням усіх видів виробничих ресурсів, а також обсягу виробленої продукції у натуральних та грошових вимірах.

2. Економічний зміст виробничих витрат та їх класифікація

Витрати – це використані у процесі виробництва різні речовини і сили природи на виготовлення нового продукту праці. Грошовий вираз витрат на виготовлення конкретного продукту називають собівартістю.

До виробничої собівартості відносять:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати;
- загальновиробничі витрати.

До прямих витрат відносять такі, що безпосередньо можуть бути віднесені до конкретного об'єкту витрат і включені в собівартість. Це сировина та основні матеріали, оплата праці та інші (відрахування на соціальні заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв, амортизація тощо).

Непрямі витрати – це такі, що не можуть бути віднесені безпосередньо до певного об'єкта витрат, тому що вони відносяться до кількох об'єктів (наприклад, до вирощування кількох груп тварин). Їх називають загальновиробничими і розподіляють між об'єктами обліку.

Подальша деталізація витрат в обліку здійснюється в розрізі статей калькулювання собівартості. В тваринництві виділяють такі статті витрат: витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, засоби захисту тварин, корми, роботи та послуги, витрати на утримання основних засобів, у тому числі паливо і мастильні матеріали, інші витрати, витрати на управління і обслуговування виробництва.

Прямі виробничі витрати обліковуються на рахунку 23 «Виробництво», а непрямі – на рахунку 91 «Загальновиробничі витрати».

3. Об'єкти обліку виробничих витрат у тваринництві

Тваринництво включає в себе ряд самостійних галузей: скотарство (молочне і м'ясне), свинарство, вівчарство (вовняне, м'ясне, каракульське), птахівництво (яєчне, м'ясне), бджільництво (медове, медово – запилювальне, запилювальне, бджолорозплідне), рибництво, шовківництво та ін.. Об'єктами обліку виробничих витрат у тваринництві є технологічні групи тварин за їх видами. На кожну таку групу тварин відкривають окремі аналітичні рахунки, на яких відображують витрати на утримання тварин і вихід продукції тваринництва.

Облік витрат і виходу продукції тваринництва ведеться на рахунку 23 «Виробництво» субрахунку 232 «Тваринництво», на дебеті якого відображують витрати, а на кредиті – вихід продукції за справедливою вартістю, зменшеною на очікувані витрати на місці продажу. На кожному аналітичному рахунку облік витрат ведуть за статтями витрат.

Для оформлення витрат та виходу продукції тваринництва використовуються первинні документи: рахунки – фактури, дорожні листи вантажного автомобіля, накладні, лімітно – заборні картки, облікові листи праці й виконаних робіт, розрахунок амортизаційних відрахувань та інші.

Застосовується ряд документів, притаманних тільки тваринництву. Оплату праці нараховують, виходячи з обсягу виконаних робіт чи виходу продукції або відпрацьованого часу на підставі Розрахунку оплати праці працівникам тваринництва, Табеля обліку робочого часу та документів про вихід продукції.

Видачу кормів проводять на підставі Відомості витрати кормів, яка є одночасно документом на списання витрачених кормів з підзвіту завідувача ферми. Відомості виписують на кожного працівника, за яким закріплені тварини, на початку місяця в двох примірниках. Наприкінці місяця роблять записи до Журналу обліку витрат кормів за кожним видом і групою тварин.

Для оприбуткування продукції тваринництва застосовують такі первинні документи: Відомість обліку надою молока; Відомість руху молока; Щоденник надходження сільськогосподарської продукції; Акт настригу та приймання вовни; Акт на оприбуткування приплоду тварин; Нагромаджувальний акт на оприбуткування приплоду звірів; Акт про хід окоту; Відомість зважування тварин; Розрахунок визначення приросту та ін..

До основного виробництва в сільському господарстві відносяться переробні виробництва (переробка сільськогосподарської сировини, забою худоби і птиці тощо). Облік витрат у промислових виробництвах ведуть за такою номенклатурою: витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; сировина і матеріали (без зворотних відходів); роботи та послуги; витрати на утримання основних засобів; інші витрати; витрати на організацію виробництва і управління.

Контрольні питання

1. Назвіть основні завдання обліку виробництва.
2. В чому суть поняття «виробничі витрати»?
3. Що входить у виробничу собівартість продукції?
4. Яка різниця між прямими і непрямими витратами?
5. Назвіть статті витрат на виробництво продукції тваринництва.
6. Що є об'єктами обліку виробничих витрат у тваринництві?
7. Назвіть документи на видачу кормів у тваринництві.
8. Назвіть номенклатуру витрат у промисловому виробництві.

Тема 23.

Собівартість продукції тваринництва та методи її калькулювання

1. Послідовність визначення собівартості продукції;
2. Обчислення собівартості робіт і послуг допоміжних виробництв;
3. Обчислення собівартості продукції тваринництва.

1. Послідовність визначення собівартості продукції

Собівартість окремих видів сільськогосподарської продукції визначають на підставі витрат, віднесених на відповідний вид тварин чи виробництва. Витрати за окремими видами тварин складаються як з прямих витрат, що безпосередньо відносять на відповідні види тварин, так і з витрат, що розподіляються.

Визначення собівартості продукції здійснюється у такій послідовності:

1. Розподіляють за призначенням витрати на утримання основних засобів на об'єкти планування та обліку витрат;
2. Обчислюють собівартість продукції(робіт, послуг) допоміжних та підсобних промислових виробництв, які надають послуги основному виробництву;
3. Розподіляють загальновиробничі витрати;
4. Визначають загальну суму виробничих витрат за об'єктами планування та обліку;
5. Розділяють витрати на утримання кормоцехів;
6. Визначають собівартість продукції тваринництва;
7. Визначають собівартість живої маси тварин на вирощуванні і відгодівлі;
8. Визначають собівартість продукції підсобних промислових виробництв з переробки сільськогосподарської продукції.

2. Обчислення собівартості робіт і послуг допоміжних виробництв

В допоміжних виробництвах обчислення собівартості ведеться на різні об'єкти. В автомобільному вантажному транспорті обчислюють собівартість 10 т-км вантажоперевезень та 1 машино – дня роботи спеціальних автомобілів; в гужовому транспорті – одного робочого дня за всіма видами робочої худоби, приплоду і одного кормо – дня; в електропостачанні – 10 квт - год електроенергії, відпущеної споживачам; в тепlopостачанні – 1 Гкал теплоенергії, доведеної до споживачів; в водопостачанні – 1 кубічний метр води, поданої через водопровідну мережу сільгоспідприємства; в газопостачанні – 1 кубічний метр газу, відпущеного споживачам; в холодильному обладнанні – один центнеро – день зберігання.

Визначення собівартості послуг вантажного автотранспорту. Собівартість 10 т-км визначають діленням всієї суми витрат, пов'язаних з утриманням вантажного транспорту, на обсяг перевезень у тонно - кілометрах. Витрати на перевезення людей і роботи спеціальних автомобілів зараховують на кожен об'єкт пропорційно до кількості виконаних машино – днів.

До розрахунків собівартості 10 т – км визначають собівартість одного машино – дня роботи спеціальних автомобілів на перевезення людей, множать на кількість машино – днів, виконаних цим автотранспортом, і одержаний результат виключають з витрат. Суму витрат, що залишились, ділять на кількість тонно – кілометрів, виконаних вантажним автотранспортом.

Визначення собівартості послуг гужового транспорту. Спочатку обчислюють середню собівартість робочого дня коней (волів), приплоду і одного кормо - дня. Собівартість одного кормо – дня визначається діленням суми витрат по утриманню робочої худоби на їх кормо – дні. Собівартість однієї голови приплоду прирівнюється вартості 60 кормо – днів утримання дорослих тварин. З суми витрат з утримання робочої худоби віднімають вартість приплоду, гною, іншу побічну продукцію і залишене ділять на кількість робочих днів за винятком днів із самообслуговування.

Вартість гужового транспорту розподіляють між групами тварин пропорційно до кількості відпрацьованих робочих днів.

Обчислення собівартості електроенергії. При розрахунках враховують витрати на електроенергію, отриману на власних електростанціях і ту, що надійшла зовні. Витрати на експлуатацію своїх електростанцій ділять на кількість виробленої електроенергії за винятком спожитої на потреби електростанцій. Середню собівартість 10 кВт – год всієї електроенергії розраховують діленням всіх витрат електрогосподарства на загальну кількість спожитої електроенергії.

Визначення собівартості теплоенергії. Собівартість 1 Гкал теплоенергії визначається діленням суми витрат на виробництво і доведення її до споживача на кількість виробленої теплоенергії в Гкал за винятком спожитої самою теплостанцією.

Визначення собівартості води. У центральному водопостачанні собівартість 1 кубічного метра води обчислюють діленням витрат на доведення води до споживача на загальну кількість кубометрів води, поданої через водопровідну мережу.

Визначення собівартості газу. Собівартість 1 кубічного метру газу обчислюється діленням загальної суми витрат на газозабезпечення на загальну кількість кубометрів спожитого газу.

3. Обчислення собівартості продукції тваринництва

Витрати на утримання худоби і птиці (без витрат на незавершене виробництво на кінець року і вартості побічної продукції) складають собівартість продукції тваринництва. При цьому вартість тварин, що загинули внаслідок стихійного лиха відносять на фінансові результати підприємства, а вартість тварин, загиблих з інших причин відносять на витрати на утримання даної групи тварин.

Маса загиблого чи вимушено забитого молодняка тварин, птиці, худоби на відгодівлі не виключається із приросту живої маси.

Собівартість 1 т гною визначається діленням загальної суми витрат на його фізичну масу.

Інша побічна продукція (вовна – лінька, пух, перо, м'ясо забитих звірів, шкури загиблих тварин та ін.) оцінюється за цінами можливої реалізації. Її вартість відноситься на зменшення витрат на утримання даної групи тварин.

Визначення собівартості продукції вирощування та відгодівлі худоби та птиці. Продукцією вирощування та відгодівлі худоби та птиці (великої рогатої худоби, овець, свиней, кролів, птиці) є одержаний у звітному періоді приріст живої маси та жива маса від тварин, яких не зважують (молодняк робочих тварин, звірів) продукція не оприбутковується, а витрати відносяться на дооцінку поголів'я виходячи із кількості кормо – днів і собівартості одного кормо – дня.

Приріст живої маси молодняка та тварин на відгодівлі і птиці визначається як різниця між живою масою поголів'я на кінець року разом з вибувшим на протязі року і живою масою тварин на початку року разом з масою приплоду і масою тварин і птиці, що надійшли протягом року.

Собівартість 1 ц приросту живої маси визначається діленням загальної суми витрат на утримання на кількість приросту живої маси в центнерах (вартість побічної продукції не враховується).

Собівартість живої маси молодняка і тварин на відгодівлі та птиці визначається виходячи з витрат на їх вирощування і відгодівлю та вартості худоби і птиці і вартості приплоду. Кількість живої маси становить маса тварин, що реалізовані, забиті, переведені в інші групи та залишені на кінець року. Собівартість 1 ц живої маси худоби і птиці визначається діленням їх вартості на кількість живої маси в центнерах (маса загиблих тварин не враховується). Знаючи собівартість 1 ц живої маси, обчислюють фактичну

собівартість реалізованої худоби, переведеної в основне стадо, забитої на м'ясо, залишеної на підприємстві на кінець року.

Визначення собівартості продукції скотарства. У молочному скотарстві розраховують собівартість 1 ц молока і однієї голови приплоду. Собівартість 1 голови приплоду прирівнюється вартості 60 кормо – днів утримання корови. Собівартість одного кормо – дня розраховують поділивши суму витрат на утримання основного стада корів на кількість кормо – днів.

Собівартість 1 ц молока визначають, поділивши загальну суму витрат на утримання корів (без вартості приплоду і побічної продукції) на кількість центнерів одержаного молока.

Визначення собівартості продукції в м'ясному скотарстві. У м'ясному скотарстві обчислюють:

- собівартість однієї голови приплоду, 1 ц приросту живої маси телят до 8 – місячного віку і 1 ц живої маси;
- одного центнера приросту живої маси молодняку старше 8 місяців і дорослої худоби на відгодівлі;
- одного центнера живої маси по цій групі.

При розрахунках із загальної суми витрат виключають вартість молока, вовни – лінки, гною, розрахованих за середньореалізаційними цінами. Одну голову приплоду оцінюють за живою масою теляти при народженні і фактичною собівартістю 1 ц живої маси відлучених телят у віці 8 місяців.

Приріст живої маси телят до 8 – місячного віку визначають на підставі записів на кредиті аналітичного рахунку «Основне стадо великої рогатої худоби м'ясного напрямку». Собівартість 1 ц приросту живої маси по цій групі тварин розраховують поділивши витрати по дебету цього аналітичного рахунку за мінусом побічної продукції і доходів від пункту штучного осіменіння на приріст живої маси телят з урахуванням живої маси приплоду.

Собівартість 1 ц живої маси телят до 8 – місячного віку визначають з урахуванням маси молодняку цієї групи, який залишився з минулого року (загальну масу телят до 8 – місячного віку ділять на загальну масу тварин цієї групи). Загальна вартість молодняку у віці до 8 місяців включає в себе вартість телят на початок року, вартість придбаного молодняку, приплоду і витрати, віднесені на приріст живої маси телят до 8 – місячного віку. Загальна маса тварин складається з живої маси телят до 8 – місячного віку на кінець року, молодняку, переведеного в старшу групу, і проданих тварин. Поділивши їх вартість на живу масу отримують собівартість 1 ц живої маси, за якою визначають вартість телят, які вибули на протязі року і тих, що залишилися на кінець року.

Собівартість 1 ц приплоду живої маси і 1 ц живої маси молодняку старше 8 місяців і дорослої худоби на відгодівлі обчислюють так само, як і молодняку великої рогатої худоби молочного напрямку.

Визначення собівартості продукції свинарства. Собівартість продукції свинарства включає витрати на утримання свиноматок з поросятами до відлучення, кнурів, поголів'я свиней на дорощуванні і відгодівлі. Всі витрати

розподіляють між окремими видами продукції свинарства (голову ділового приплоду, приріст живої маси, гній).

Собівартість приросту живої маси і однієї голови приплоду на момент відлучення розраховують поділивши загальну суму витрат за рік на утримання основного стада на кількість приросту живої маси разом з живою масою приплоду при народженні. Вартість побічної продукції не включають.

Собівартість 1 ц приросту живої маси відлучених поросят обчислюють розділивши вартість поросят під свиноматками на початок року і витрат на основне стадо за поточний рік на живу масу відлучених поросят, включаючи загиблих. Собівартість 1ц приросту живої маси свиней на дорощуванні і відгодівлі інших облікових груп, визначають діленням витрат за даною групою на кількість приросту.

Визначення собівартості продукції вівчарства. Витрати на утримання дорослого поголів'я, молодняку овець і на їх стрижку розподіляються між видами основної продукції (вовною, приростом живої маси, приплодом). Молоко і шкури загиблих тварин вважаються побічною продукцією, їх оцінюють за організаційними цінами, а гній - за нормативно – розрахунковою вартістю.

На собівартість приплоду ягнят відноситься в романівському вівчарстві 12 %, каракульському – 15 %, а в усіх інших напрямках – 10 % загальної суми на утримання овець основного стада. Витрати на утримання овець (без вартості побічної продукції та приплоду) розподіляються між приростом живої маси (один центнер його береться за одиницю) і вовною (один центнер прирівнюється до 5). Витрати на утримання стригального пункту, стрижку, класування та ін.. відноситься на собівартість вовни. Собівартість 1 ц живої маси молодняку і овець на відгодівлі розраховується як для великої рогатої худоби.

Визначення собівартості продукції птахівництва. В птахівництві обчислюється собівартість 1 тисячі яєць та 1 ц приросту живої маси молодняку. Собівартість продукції птахівництва визначається діленням витрат на утримання або вирощування птиці (без вартості посліду) на кількість відповідної продукції.

Яйця батьківського стада, непригодні для інкубації, оцінюють за собівартістю яєць промислового стада, а при його відсутності – за реалізаційними цінами.

Для визначення витрат на одержану продукцію слід до вартості незавершеного виробництва на початок року додати витрати за рік і відняти вартість незавершеного виробництва на кінець року. Розділивши цю суму на кількість голів, отримаємо собівартість однієї голови ділового молодняку птиці.

Визначення собівартості продукції кролівництва. Собівартість однієї голови приплоду кролів визначається як 50 % справедливої вартості однієї голови молодняку на момент його відлучення. Приплід при відлученні до оцінюється на 50 % справедливої вартості.

Собівартість 1 голови ділового приплоду визначається діленням загальної суми витрат на утримання дорослих кролів основного стада та молодняку до

відлучення на кількість голів ділового(відлученого) приплоду. Вартість побічної продукції (гній, шкурки забитих звірів) не враховуються.

Собівартість приросту маси та живої маси молодняка після відлучення визначається так же, як для молодняка ВРХ.

Визначення собівартості продукції бджільництва. Собівартість окремих видів продукції бджільництва визначається розподілом витрат, включаючи вартість незавершеного виробництва на початок року, між видами продукції пропорційно її вартості за цінами реалізації. Собівартість приросту сот розраховується за собівартістю топленого кондиційного воску.

Нові бджолосім'ї оцінюються за реалізаційними цінами. Собівартість 1 кг бджіл прирівнюється до собівартості 10 кг меду. У бджільництві калькулюється валовий вихід меду, до якого відноситься товарний мед і мед, залишений у вуликах (незавершене виробництво на кінець року). Частина витрат на утримання бджіл відносять на роботи із запилення сільгоспкультур.

Визначення собівартості продукції рибництва. Собівартість 1 ц товарної риби, вирощеної в ставках та водоймах, складається із витрат на зариблення водоймищ, витрат на вирощування та вилов риби. Собівартість 1 тисячі мальків при зарибленні визначають діленням витрат на утримання плідників в маточниках і нерестових ставках на кількість пересаджених з нерестових ставків мальків.

Собівартість 1 ц цьоголіток визначається діленням загальної вартості мальків та витрат на вирощування цьоголіток на кількість центнерів продукції. Середня маса цьоголіток приймається за 30 грамів. Вартість цьоголіток, що залишились в ставках – зимівниках – це витрати на незавершене виробництво, що переходять на майбутній рік. Після вилову риби і пересадки цьоголіток у вигульні ставки всі наступні витрати відносять на вирощування товарної риби. Це витрати на вирощування до вилову і реалізації. Собівартість 1 ц товарної риби визначають діленням усіх витрат на її вирощування на кількість одержаної товарної риби.

Контрольні запитання

1. Визначити поняття собівартості продукції;
2. Яка послідовність визначення собівартості в тваринництві?
3. Як визначають собівартість 10 т – км?
4. Як визначають собівартість послуг гужового транспорту?
5. Як визначають собівартість електроенергії?
6. Як визначають собівартість 1 ц приросту живої маси тварин?
7. Як визначають собівартість 1 ц молока?
8. Як визначити собівартість 1 ц приросту живої маси свиней на дорощуванні?
9. Як визначити собівартість 1 тисячі яєць?

Рейтингова оцінка знань
Форми поточного і заключного контролю знань

№ мо- дул ю	Кількість годин		Форма контролю	Кіль- кість заходів	Оцінка		Сума	
	ЛК	ПЗ			<i>max</i>	<i>min</i>	<i>max</i>	<i>min</i>
1	6	6	Опитування на ПЗ	3	6	3	18	9
			Тестовий контроль	1	5	3	5	3
			Всього	-	-	-	23	12
2	6	6	Опитування на ПЗ	1	5	3	5	3
			Тестовий контроль	3	4	3	12	9
			Колоквіум	1	5	3	5	3
			Всього	-	-	-	22	15
3	2	2	Опитування на ПЗ	2	6	3	12	6
			Тестовий контроль	2	4	3	8	6
			Всього	-	-	-	20	12
4	2	2	Опитування на ПЗ	2	5	3	10	6
			Тестовий контроль	2	5	3	10	6
			Всього	-	-	-	20	12
130			Опитування за програмою самостійної роботи	4	2,5	1,5	10	6
			Тестування за програмою самостійної роботи	1	5	3	5	3
Всього за програмою самостійної роботи				-	-	-	15	9
Відсутність на ЛК					-3	-3	-	-
ПЗ					-2	-2	-	-
Всього				-	-	-	100	60

Рейтингова оцінка знань дає більше можливостей для підвищення творчого мислення здобувачів вищої освіти, підвищення ефективності їх роботи. Здобувач вищої освіти, який отримав 91 бал і вище звільняється від іспиту. Решта здобувачів здають іспит в письмовій формі в період екзаменаційної сесії.

Шкала оцінювання ECTS

Здобувачі вищої освіти, які набрали менше 60 балів до сесії не допускаються. Вони допускаються до складання іспиту тільки після того, як наберуть необхідну кількість балів.

Оцінки здобувачам вищої освіти можна виставляти так:

За шкалою ECTS	За національною шкалою	За шкалою навчального
A	Відмінно	90-100
BC	Добре	75-89
DE	Задовільно	60-74
FX	Незадовільно з можливістю повторного складання	35-59
F	Незадовільно з обов'язковим повторним курсом	1-34

Література

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В. Г. Андрійчук. - К. : КНУ, 2002. – 624 с.
2. Бухгалтерський облік на сільськогосподарських підприємствах : підручник / за ред. М. Ф. Огійчука. – К. : Алерта, 2007. – 978 с.
3. Економіка підприємства : підручник / за ред. С. Ф. Покропивного. - К. : КНЕУ, 2001. – 527 с.
4. Економіка сільського господарства / за ред. В. К. Збарського, В. І. Мацибора. – К. : Каравела, 2009. – 263 с.
5. Земельний кодекс України [Електронний ресурс] : закон України від 25.10.2001 № 2768-III ; станом на 06. 12. 2016 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>. - Дата останнього доступу : 14.01.2017.
6. Мацибора В. І. Економіка сільського господарства : підручник / В. І. Мацибора - К. : Вища школа, 1994. – 415 с.
7. Мацибора В. І. Економіка підприємства : навч. посібник / В. І. Мацибора, В. К. Задранных, Т. В. Мацибора. – К. : Каравела, 2009. – 312 с.
8. Основні напрями високоефективного розвитку переробного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі : матеріали 4-х річних зб. Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників, Київ, 25-26 червня 2002 р. - К. : ІАЕ УААН, 2002. – 729 с.
9. Сухініна Л. І. Економічна ефективність використання землі та шляхи її підвищення в Миколаївській області / Л. І. Сухініна, О. М. Краснова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2003. – Вип. 4 (24). – С. 29-36.
10. Топіха І. Н. Економіка аграрних підприємств : курс лекцій / І. Н. Топіха. – Миколаїв, 2005. – 318 с.

Навчальне видання

Коваленко Ганна В'ячеславівна
Альбещенко Олексій Станіславович

ЕКОНОМІКА
І БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК У ТВАРИННИЦТВІ

опорний конспект лекцій

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 13,14.

Тираж   прим. Зам. № __

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе,9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.